

HISTORIE JAKO PROSTOR K SETKÁVÁNÍ V ČESKO-BAVORSKÉM PŘÍHRANIČÍ

VÝUKOVÉ MATERIÁLY

ANDREAS MICHLER
KATEŘINA PRAŽÁKOVÁ (EDD.)

ČESKÉ BUDĚJOVICE 2019

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

UNIVERSITÄT
PASSAU

ANDREAS MICHLER – KATEŘINA PRAŽÁKOVÁ (EDD.)

HISTORIE JAKO PROSTOR K SETKÁVÁNÍ V ČESKO-BAVORSKÉM PŘÍHRANIČÍ

VÝUKOVÉ MATERIÁLY

FILOZOFICKÁ FAKULTA JIHOČESKÉ UNIVERZITY V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PASOV

ČESKÉ BUDĚJOVICE 2019

HERAUSGEBER:

Prof. Dr. Andreas Michler – Mgr. Kateřina Pražáková, Ph.D.

AUTOŘI:

PhDr. Fred Chvátal

Mgr. Miloslav Man

Prof. Dr. Andreas Michler

PhDr. Michal Morawetz, Ph.D.

Bc. Kateřina Nimrichtrová

Mgr. Václav Pražák

Mgr. Kateřina Pražáková, Ph.D.

Judith M. Rösch, M.A.

StD Christian Seidel

Diana Stock-Megies, M.A.

Marie Talířová, M.A.

PhDr. Zdeněk Vybíral, Ph.D.

RECENZENTI:

doc. PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Mgr. Zdeněk Žalud, Ph.D.

PŘEKLAD:

Mgr. Miloslav Man

PhDr. Michal Morawetz, Ph.D.

Mgr. Václav Pražák

Mgr. Kateřina Pražáková, Ph.D.

Marie Talířová, M.A.

Evropská unie
Evropský fond
pro regionální rozvoj

Cíl EÚS
Česká republika –
Svobodný stát Bavorsko
2014–2020

Publikace *Historie jako prostor k setkávání v česko-bavorském příhraničí. Výukové materiály / Begegnungsraum Geschichte im bayerisch-böhmischen Grenzgebiet. Unterrichtsvorschläge* je jedním ze závěrečných výstupů projektu č. 80 *Historie jako prostor k setkávání - mimoškolní místa výuky v česko-bavorském příhraničí / Begegnungsraum Geschichte - außerschulische Lernorte in der bayerisch-böhmischen Grenzregion* realizovaného v Programu přeshraniční spolupráce Česká republika – Svobodný stát Bavorsko Cíl EÚS 2014–2020.

Vydala Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Branišovská 1645/31a, 370 05 České Budějovice
Grafická úprava a sazba Grafické studio a nakladatelství Tomáš Halama, Klaricova 888/5, 370 04 České Budějovice
Vytiskla tiskárna Typodesign s.r.o., Hany Kvapilové 10, 370 10 České Budějovice

Na frontispisu mapa střední evropy kolem roku 1648, zdroj: Wikimedia Commons

© Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2019

© Filozofická fakulta Univerzity Pasov, 2019

Vydání první, České Budějovice 2019

ISBN: 978-80-7394-754-5

OBSAH

<i>Andreas Michler</i> Úvod	7
<i>Kateřina Prařáková</i> Zlatá stezka	9
<i>Zdeněk Vybíral - Kateřina Nimrichtrová</i> Vpády husitů do sousedních zemí	21
<i>Václav Prařák</i> Vpád pasovské armády do Čech 1611	31
<i>Diana Stock-Megies</i> Průmyslová revoluce a sociální otázka na Šumavě a v Bavorském lese	43
<i>Christian Seidel</i> Dopady Mnichovské dohody na česko-bavorské příhraničí	58
<i>Václav Fred Chvátal</i> Život v příhraničí v období nacismu	75
<i>Marie Talířová</i> Nucené vysídlení	85
<i>Miloslav Man</i> Železná opona v česko-bavorském příhraničním regionu	101

O AUTORECH

PhDr. **Fred Chvátal** absolvoval studium ugrofinské filologie na Karlově univerzitě v Praze. Od roku 2002 se zabývá výzkumem židovských památek a dokumentací židovských hřbitovů ve střední Evropě a ve Finsku. Je předsedou Tachovského archivnického a muzejnického spolku TAMUS. Na Univerzitě Pasov působí ve výzkumném konsorciu „Hranice v národních a transnacionálních kulturách vzpomínání mezi Českem a Bavorskem“.

Mgr. **Miloslav Man** je absolventem oboru dějepis – němčina na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Od roku 2006 pracuje jako vědecký pracovník na profesuře didaktiky dějepisu na Univerzitě Pasov. Věnuje se práci s mládeží v různých česko-německých projektech a organizacích.

Prof. Dr. **Andreas Michler** vede od roku 2006 profesuru didaktiky dějepisu na Univerzitě Pasov. K jeho stěžejním vědeckým tématům patří adaptivní úkoly ve výuce, česko-německá místa paměti, muzea, výstavy a památníky jako nositelé historické kultury a didaktika dějepisu v kontextu informační a mediální gramotnosti. Je členem Česko-německé školní komise pro učebnice dějepisu.

PhDr. **Michal Morawetz**, Ph.D. vystudoval historii na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Pracuje ve Státním oblastním archivu v Třeboni a s univerzitou spolupracuje na vědeckých projektech. Odborně se věnuje dějinám romantismu.

Bc. **Kateřina Nimrichtrová** vystudovala na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích pedagogiku volného času. Pracovala jako novinářka a publicistka. Od roku 2015 vede Oddělení programů a expozic Husitského muzea v Táboře, kde řídí realizaci vzdělávacích programů a didaktických nástrojů pro muzejní edukaci.

Mgr. **Václav Pražák** vystudoval učitelství dějepisu a německého jazyka na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. V současné době vyučuje na gymnáziu v Třeboni a je externím spolupracovníkem Filozofické fakulty Jihočeské univerzity. Vedle pedagogické činnosti se věnuje rovněž historickému bádání a odbornému překladatelství v oboru historie a moderních společenských her.

Mgr. **Kateřina Pražáková**, Ph.D. působí na Historickém ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Zabývá se dějinami zpravodajství a kontakty mezi různými kulturními okruhy v pozdním středověku a raném novověku. Vedle výzkumné práce a výuky na univerzitě připravuje ve spolupráci s různými organizacemi přednášky a zábavný historický program pro seniory i školní mládež.

Judith M. Rösch, M.A. studovala západní a východní slavistiku na univerzitách ve Würzburgu a v Českých Budějovicích a němčinu jako cizí jazyk na Univerzitě Řezno. Externě se věnuje politicko-historickému a interkulturnímu vzdělávání a mezinárodním výměnám mládeže. Od roku 2016 je zaměstnaná jako vědecká pracovníce na profesuře didaktiky dějepisu na Univerzitě Pasov.

StD **Christian Seidel** vyučuje dějepis a anglický jazyk na Gymnáziu Johannese Gutenberga ve Waldkirchenu, kde se zároveň podílí na vedení školy, má na starosti praxe studentů učitelství a působí jako mentor v projektu Lehr:werkstatt na Univerzitě Pasov.

Diana Stock-Megies, M.A. vyrostla v česko-německém příhraničí a vystudovala historii, archeologii, dějiny umění a germanistiku v Pasově a v Praze. Od té doby se věnuje muzejní pedagogice a výuce regionálních dějin. Jako vědecká pracovníce na profesuře didaktiky dějepisu na Univerzitě Pasov se intenzivně zabývá česko-německými mimoškolními místy výuky.

Marie Talířová, M.A. vystudovala novověké a soudobé dějiny a politologii na mnichovské Ludwig-Maximilians-Universität. Mimo jiné pracovala jako výpomoc ve výzkumném ústavu Collegium Carolinum a ve sdružení Ackermann-Gemeinde v Mníchově. Od roku 2016 pracuje v projektu Historie jako prostor k setkávání – mimoškolní místa výuky v česko-bavorském příhraničí.

PhDr. **Zdeněk Vybíral**, Ph.D. vystudoval Pedagogickou fakultu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, obor čeština – dějepis a později na Filozofické fakultě téže univerzity kulturní dějiny. Pracuje v Husitském muzeu v Táboře, kde se mimo jiné věnuje popularizaci husitství. Mezi jeho další výzkumná témata patří raně novověká politická kultura, osmanská expanze do střední Evropy, ale také moderní dějiny Ruska.

„Veškeré dějiny jsou spjaty s nějakým místem“¹, toto zdánlivě samozřejmé tvrzení historika Karla Schlögelova lze chápat jako iniciační jiskru stojící na počátku našeho společného projektu „Historie jako prostor k setkávání – mimoškolní místa výuky v česko-bavorském příhraničí“. Zatímco Schlögelova monografie „Im Raume lesen wir die Zeit“ (V prostoru čteme čas) programově popisuje znovobjevení prostoru v historických vědách, tzv. Spatial Turn, my pojmáme prostor nejen jako důležitou cestu k porozumění historii. Česko-bavorské příhraničí je pro nás také prostorem komunikačním, v němž se setkávají mladí lidé, aby na historických místech hledali ve vzájemné spolupráci stopy společné historie. Pracovníci projektu tak během jeho tříletého trvání (2016–2019) zorganizovali a realizovali téměř třicet setkání s tematikou regionálních dějin na vybraných historických místech v česko-bavorském příhraničí, kterých se zúčastnilo zhruba 800 žáků, studentů a učitelů z obou stran hranice. Vedle setkání na mimoškolních místech výuky bylo dalším z cílů projektu poskytnout učitelům didakticky zpracované výukové materiály, kterými by mohli doplnit a obohatit výuku dějepisu na českých a bavorských školách v příhraničním regionu. Vznikla tak bohatá sbírka sestávající z písemných a obrazových pramenů, map a pojednání, které jsou k dispozici na internetové stránce projektu <http://www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de>. Zde mohou zájemci najít např. i muzejně pedagogické programy pro regionální muzea, stejně jako tipy a odkazy na další česko-německé projekty s historickou tematikou.

Aby bylo možné naše materiály, nápady a návrhy využívat i po skončení projektu, rozhodli jsme se pro vydání této publikace. Doufáme totiž, že řada zde předkládaných poutavých témat souvisejících s místní a regionální historií ztraktivní žákům výuku dějepisu, protože se bude týkat prostředí, v němž žijí. O středověkém dálkovém obchodě lze učit nejen na příkladu hanzы, ale i prostřednictvím Zlaté stezky, průmyslovou revoluci s jejími důsledky lze kromě Anglie a Porúří zasadit i na Šumavu a do

Bavorského lesa, Mnichovskou dohodu lze osvětlit i z pohledu místního českého a německého obyvatelstva. Tento výčet dokazuje, jakou funkci mohou plnit místní a regionální dějiny ve výuce dějin.²

Při výběru zde předkládaných osmi témat hrálo důležitou roli jejich propojení s aktuálními českými a bavorskými kurikulárními dokumenty, abychom zvýšili pravděpodobnost jejich zařazení do výuky dějepisu. Naším záměrem kromě jiného bylo usnadnit učitelům práci při časově náročném vyhledávání obsahů a materiálů, které je s výukou místních a regionálních dějin neodmyslitelně spojeno. Pokud se dnes ve výuce dějepisu zmiňují česko-německé dějiny, děje se tak vesměs s důrazem na dějiny 20. století. A přestože to má své opodstatnění, zvláště s ohledem na současné česko-německé vztahy, chtěli jsme tematizovat a žákům přiblížit i mnohem starší tradiční linie společné historie sahající až do středověku a raného novověku.

Jednotlivá témata zpracovávali různí autoři z Čech a Bavorska. Jsou mezi nimi aktivní učitelé i zaměstnanci univerzit a muzeí, kteří tak do jim svěřených kapitol vkládají vlastní pojetí i odborné znalosti. Všechny kapitoly jsou v souladu s naší snahou o vyváženost v českém i německém jazyce. Sice jsme dbali na to, aby jednotlivé kapitoly vykazovaly jednotnou strukturu (věcná analýza, cílové kompetence, propojení s kurikulárními dokumenty, didakticko-metodická rozvaha, literatura, pracovní listy), ale určité rozdíly v obsahové podobě odrážející rozdílný přístup a pohled autora byly přesto zachovány. Tomu odpovídá i různá intence pracovních listů a v nich obsažených úloh. Najdeme zde jak testové úlohy, které lze žákům zadat na konci výukové sekvence, tak i návrhy učebních úloh vztahujících se k jednotlivým materiálům, jejichž cílem je podpořit proces učení.³

Zde předkládané návrhy by neměly být pokládány za jediné správné a takřikajíc nedotknutelné, naopak. Jedná se především o podněty a nápady, kterými se mohou učitelé inspirovat a na nichž mohou stavět.

1 Karl Schlögel: Im Raume lesen wir die Zeit. Über Zivilisationsgeschichte und Geopolitik. Frankfurt a. M. 2009, s. 71.

2 K aktuálním úvahám o významu lokálních a regionálních dějin srov. Anke John: Lokal- und Regionalgeschichte. Frankfurt a. M. 2018.

3 Srov. Manuel Köster/Markus Bernhardt/Holger Thünemann: Aufgaben im Geschichtsunterricht. In: Geschichte lernen 29 (2016), sešit 174, s. 2-11.

Všechny materiály, které jsme během doby trvání projektu nashromáždili a zpracovali, by se do této publikace bohužel nevešly. Proto jsme se rozhodli připravit také její elektronickou verzi, i s ohledem na skutečnost, že roste počet učitelů, kteří ve výuce raději pracují s digitálními médii a materiály. Dostupná je na výše zmíněné internetové stránce a učitelé v ní k jednotlivým kapitolám najdou doplňující barevné obrazové materiály ve vysokém rozlišení, videonahrávky, digitalizované písemné prameny atd.

Děkujeme všem autorům a autorkám, kteří neváhali poskytnout své odborné znalosti při tvorbě jednotlivých kapitol. Velký dík patří také našim podporovatelům, především Evropské unii, která nás přijala do programu „Cíl EÚS 2014–2020, Univerzité Pasov a Jihočeské univerzité v Českých Budějovicích, které zajistily potřebné kofinancování, stejně jako nadaci Bayerische Sparkassenstiftung, která projekt podpořila nezanedbatelnou sumou.

Srdečný dík a velké uznání samozřejmě náleží i našim spolupracovníkům za jejich kreativní nápady, kritické komentáře a vytrvalé a zodpovědné nasazení, kterým přispěli nejen k vydání této publikace nýbrž i ke zdárnému průběhu celého projektu. Za bavorskou stranu projektu to byli Mgr. Miloslav Man, Judith M. Rösch, M.A. a Diana Stock-Megies, M.A., za českou stranu PhDr. Michal Morawetz, Ph.D. a Marie Talířová, M.A. Za skvělou spolupráci pak zvláště děkuji vedoucí budějovického týmu a spoluvydavatelce paní Mgr. Kateřině Pražákové, Ph.D.

V Pasově v dubnu 2019
prof. Dr. Andreas Michler

ZLATÁ STEZKA

Kateřina Prařaková

Termínem „Zlatá stezka“ se označuje systém cest, který již od raného středověku spojoval Pasov s Čechami a využíval se především k transportu soli. Protože na českém území nebylo prakticky možné tuto základní surovinu těžit, nezbývalo než ji dovážet z ciziny. Životně důležitý význam tohoto zboží vynikne ve chvíli, kdy si člověk uvědomí, že lidské tělo potřebuje denně alespoň 5–6 gramů soli, aby se v organismu udržela patřičná hladina vody.¹ Kromě toho se sůl ve středověku používala ve velkém při uchovávání potravin, protože možnosti konzervace pomocí chladu byly velmi omezené. Dále byla zapotřebí při vydělávání zvířecích kůží, zpracování kovů, barvířství, výrobě piva a zboží ze skla nebo hlíny.

Nejdůležitější naleziště soli pro Bavorsko a Čechy se nacházelo v Reichenhallu. Od 12. století se sůl dovážela rovněž z Halleinu u Salcburku a Schellenbergu u Berchtesgadenu. V oblasti východních Alp se totiž sůl těžila už v dobách lidu kultury popelnicových polí (1600–750 př. Kr.). Ačkoli se lze domnívat, že dovoz soli do Čech měl mnohem delší tradici,² první písemné zmínky o tomto druhu obchodních kontaktů pocházejí až z počátku 11. století. Jedná se o darovací listinu pozdějšího císaře Jindřicha II. z 19. dubna 1010, v níž ženskému klášteru Niedernburg postoupil „*celé české clo*“.³ Pod tímto označením se mohou skrývat pouze mýtné poplatky z cesty, jež vedla do Čech.

Ve 12. století převzalo správu německého úseku této obchodní cesty pasovské biskupství, čímž získalo velmi lukrativní zdroj příjmů. Na české straně vybíral mýto zprvu panovník. Na konci 11. století ho král Vratislav II. postoupil vyšehradské kapitule

v Praze. Od dob husitských válek (1419–1434) ovládal převážnou část jihočeských obchodních cest mocný šlechtický rod Rožmberků, který rovněž těžil z jejich výnosů.⁴

Ve středověku byla zmiňovaná obchodní trasa označována jako „Prachatická“, „Česká“ nebo „Solná“ stezka. Přízvisko „Zlatá“ získala až v době svého největšího rozkvětu v 16. století, pravděpodobně v důsledku značných příjmů, které z ní plynuly. Původně vedla z Pasova přes Waldkirchen a Volary do staré osady Prachatice (prachatická Zlatá stezka). Obrovský rozvoj obchodu na počátku 14. století vedl nejen k založení dnešních Prachatic, nýbrž také k rozšíření o dvě další trasy. Vimperská Zlatá stezka vedla z Pasova přes Freyung a Strážný do Vimperku, kašperská směřovala z Pasova přes Grafenau a Horskou Kvildu do Kašperských Hor.⁵

Hlavní obchodní komodita byla dopravována v sudech (tzv. prosticích) říčními loděmi do Pasova ze solných dolů v Reichenhallu, Halleinu nebo Hallstattu.⁶ Díky tzv. právu nuceného skladu mohlo město Pasov sůl nejprve tři dny nabízet k prodeji, teprve poté byla proclena a přeložena na soumary.⁷ Každý soumar nesl dvě prostice po 70 kg soli a jejich poháněči⁸ je převáděli přes hraniční pohoří do Čech. Poháněči se rekrutovali zpravidla z řad místních rolníků a využívali svá vlastní zvířata.

1 Jean-François Bergier: Die Geschichte vom Salz. Mit einem Anhang von Albert Hahling, Konservator des Schweizer Salz museums in Aigle. Frankfurt/New York 1989, s. 13.

2 František Kubů/Petr Zavřel: Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 1. úsek Prachatice – státní hranice. České Budějovice 2007, s. 33–34.

3 Richard Loibl: Nordwald und böhmische Maut. 1 000 Jahre Goldener Steig. In: Franz-Reiner Erkens (ed.): 1 000 Jahre Goldener Steig. Passau 2011, s. 47–56; Franz-Reiner Erkens: Heinrich II. Niedernburg und der böhmische Zoll. In: Tamtéz, s. 1–12, zde s. 2–3.

4 K rozšiřování rožmberského dominia během husitských válek a po nich Robert Šimůnek/Roman Lavička: Páni z Rožmberka 1250–1520. Jižní Čechy ve středověku. Kulturněhistorický obraz šlechtického dominia ve středověkých Čechách. České Budějovice 2011, s. 32–34.

5 Kubů/Zavřel (pozn. 2), s. 23–24.

6 K transportu soli po vodě Jean-Claude Hocquet: Weißes Gold. Das Salz und die Macht in Europa von 800 bis 1800. Stuttgart 1995, s. 172–181.

7 Herbert W. Wurster: Das Hochstift Passau und seine Rolle als Zentrum einer mitteleuropäischen Verkehrsachse. In: Franz Reiner Erkens (ed.): 1 000 Jahre Goldener Steig. Passau 2011, s. 57–81.

8 Přestože v češtině pojem „soumar“ označuje nákladní zvíře i jeho poháněče, v současné době se používání tohoto slova zúžilo pouze na zvířata a u osob se udrželo např. ve vlastních jménech. Proto i v následujícím textu bude používán výraz „soumar“ výhradně pro nákladní zvíře.

Takto si mohli přivydělávat nebo se nechat najmout do služeb velkoobchodníků.⁹ Přeprava zboží sice probíhala po celý rok, ale jako nejvhodnější čas se jevil podzim, protože po žních odpadla na delší dobu většina polních prací. Kromě toho půda v říjnu a listopadu pomalu promrzala, takže se soumaři nebořili do bláta a transport se tím urychlil.¹⁰

Velké nebezpečí představovali v hlubokých lesích divoká zvířata a lupiči. Aby se jim dokázali lépe bránit, sdružovali se poháněči do karavan, které někdy doprovázeli i ozbrojení strážci. Během jednoho dne urazili soumaři zpravidla 25 až 30 kilometrů. V těchto rozestupech proto vznikala místa k odpočinku – větší vesnice, města či hrady. Pro ochranu cestujících byly na české straně vybudovány hrady Stožec, Kunžvart, Hus, Vimperk, Osule u Vitějovic a Kašperk, na německé straně Kalkenstein a Wolfstein. Co se týče měst, z obchodu na Zlaté stezce profitovaly především Pasov, Prachatice a Vimperk, k důležitým místům na trase náležely rovněž Waldkirchen a Volary.¹¹

Spolu se solí se do Čech dopravovalo i další zboží, například zbraně, kosy a radlice, pocházející ze štyrských hutí. Nechyběly však ani komodity z větších dálek, především z Benátek: jižní ovoce, olej, víno, sukno, plátno, papír, benátské sklo, zrcadla, bavlna, mýdlo, slanečci, šafrán a jiné koření. Při zpáteční cestě do Pasova tvořily náklad hlavně obilí a slad, pivo nebo pálenka, ale také len, chmel, med, vlna, kůže, hrách, sýr, ryby, peří, dobytek, máslo či výrobky ze šumavských skláren.

Zlatá stezka představovala jednu z nejdůležitějších obchodních cest ve střední Evropě. Její význam neustále rostl a svého prvního vrcholu dosáhla ve 14. století. V první polovině 15. století byl obchod negativně poznamenán husitskými válkami. Poté následoval další mohutný rozkvět v 16. století. V této době projíždělo Prachaticemi až 1200 nákladních zvířat týdně. Obchodování bylo natolik výnosné, že mladí muži odcházeli ze zemědělství a živili se výhradně poháněčstvím soumarů.¹²

Pozvolný zánik Zlaté stezky byl spojen se začátkem třicetileté války v roce 1618. Císařské jednotky využívaly systém cest Zlaté stezky jako zásobovací linie ve svém boji s vojsky českých stavů. Poháněči

a jejich zvířata byli zaměstnáváni pro vojenské účely a obchod upadal.¹³ Během války přestala být stezka také udržována a její kvalita se zhoršila natolik, že po ní bylo obtížné putovat i pěšky. Kromě toho získalo pasovské biskupství na počátku 17. století významné konkurenty při obchodu se solí v Bavorsku a Habsburcích, což v konečném důsledku vedlo k tomu, že pro Pasov tento vydatný pramen příjmů vyschl. Bavorští kurfiřti i habsburští císaři si nárokovali monopol na obchod se solí pro sebe. Navíc když Habsburkové získali v 16. století vládu nad českými zeměmi, měli velký zájem na tom, aby bylo toto území zásobováno solí z rakouských nalezišť. Obchod se solí na Zlaté stezce definitivně ukončil výnos císaře Josefa I. z roku 1706, jímž byl do Čech přísně zakázán dovoz jakékoli soli nepocházející z Rakouska.¹⁴

VYBRANÉ CÍLOVÉ KOMPETENCE

Žáci

- ukáží průběh Zlaté stezky na mapě a popíší ji jako středověký systém komunikací.
- zhodnotí význam soli pro středověkého člověka a na různých příkladech doloží, jak důležitá sůl byla.
- vyjmenují i další druhy zboží, které se přepravovaly po Zlaté stezce.
- představí různé možnosti dopravy (soumaři, lodě) a uvedou nebezpečí spojená s uvedenými způsoby.
- doloží souvislost mezi obchodem na Zlaté stezce a rozvojem řady měst a obcí v příhraničí.
- shrnou historii obchodu na Zlaté stezce od jeho počátku až po pozvolný zánik; určí příčiny nejdůležitějších období vzestupu a úpadku.
- popíší postavení poháněčů soumarů ve středověké a raně novověké společnosti; popíší průběh jejich pracovního roku a vyberou nejvhodnější dobu k provedení transportu.
- popíší a zdůvodní, jakými způsoby se dnes udržuje povědomí o Zlaté stezce.

9 Paul Praxl: Der Goldene Steig. Forschung – Ergebnisse – Fragen. In: Franz Reiner Erkens (ed.): 1 000 Jahre Goldener Steig. Passau 2011, s. 13–28, zde s. 18–19.

10 Paul Praxl: Der Goldene Steig. Waldkirchen 1959, s. 13–14.

11 Kubů/Zavřel (pozn. 1), s. 23. Wolfgang Janka, Ortsnamen am Goldenen Steig – Forschungsstand und Perspektiven. In: Franz Reiner Erkens (ed.): 1 000 Jahre Goldener Steig. Passau 2011, s. 91–111.

12 Praxl (pozn. 9), s. 19–21.

13 Tamtéž, s. 23.

14 Praxl (pozn. 8), s. 22–23. K podobnému „zestátnění“ obchodu se solí docházelo v řadě zemí. Bergier (pozn. 1), s. 48–60. Jean-Claude Hocquet (pozn. 6), s. 228–253.

PROPOJENÍ S KURIKULÁRNÍMI DOKUMENTY

Bavorsko

- **Grundschule** HSU 4.2. Trvání a změna: Minulost a historie bydliště (například události, epochy a změnu důležité pro dané místo či region); Prameny (textové, obrazové, hmotné, pamětníci) jako zdroje historického poznání
- **Mittelschule** GPG6 Lernbereich 2: Doba a změna – Místo a podmínky života ve středověku; Stopy středověku v dnešním městě
- **Realschule** G7 Lernbereich 2: Život a vláda ve středověku – rozvoj měst a obchodu, příp. regionální zakotvení; G7 Lernbereich 7: Výměna zboží a kulturní transfer
- **Gymnasium** G7 Lernbereich 2: Život a kultura ve středověku – město ve středověku: obchod; G7 Lernbereich 4: Hospodářství a obchod včera a dnes

Čechy

- **Základní škola** – zpravidla 7. ročník, méně často 6., resp. 8. ročník

RVP ZV 2017 (Rámcově vzdělávací plán pro základní vzdělávání):

Téma zapadá do bloku „Křesťanství a Evropa ve středověku“, stejně jako „Vynálezy a dobývání: Počátky novověku“, kde k očekávaným výstupům patří porozumění kultuře, obchodu a profesím ve středověku a raném novověku

- **Gymnázium** – zpravidla půjde o rozšiřování a prohlubování učiva o dějinách středověku, zpravidla ve 2. ročníku čtyřletých, resp. 6. ročníku osmiletých studijních oborů.

RVP G 2007 (Rámcově vzdělávací plán pro gymnázia):

Dějepis – Středověk Rozvoj řemesel a obchodu, urbanizace, kolonizace

DIDAKTICKÁ A METODOLOGICKÁ ROZVAHA

Téma Zlatá stezka nabízí žákům možnost rozšířit si své znalosti o kultuře a každodenním životě ve středověku a raném novověku. Navíc si mohou na příkladu této komunikace uvědomit význam a fungování mezinárodní obchodní stezky, která procházela česko-bavorským příhraničím, a tedy i místy, která jsou žákům alespoň částečně známá. Díky tomu si budou moci lépe představit polohu a význam tehdejších překladišť, trhů, strážních hradů a dalších bezpečných útočišť pro poháněče soumarů, stejně jako vzdálenosti, jež museli pře-

konat. Zároveň se zdůrazní přínos, jaký měla tato oblast pro hospodářský a kulturní rozvoj českých a německých zemí. Jestliže se žáci budou tomuto tématu věnovat, získají vedle dalších znalostí o místech ve svém okolí i nové poznatky o faktorech a děletrvajících událostech, jež ovlivňovaly velkou část česko-bavorského příhraničního regionu.

Význam obchodu pro lidskou společnost bývá často – jak ukazuje mj. letmý pohled do stávajících učebnic v Bavorsku – zdůrazňován až v souvislosti se zámořskými objevy. Příklad Zlaté stezky může žákům ukázat, že síť dálkového obchodu se ve středověku neomezovaly jen například na Hansu nebo Hedvábnou stezku z Orientu.

Žáky možná překvapí, že sůl, kterou většinou vnímají jako běžnou součást svého jídelníčku, byla ve středověku a raném novověku žádaným luxusním zbožím. Stejně tak může vzbudit údiv skutečnost, jak obtížně dostupné byly v minulosti i další zemědělské produkty a řemeslné výrobky, které se přepravovaly po Zlaté stezce. Výše uvedené skutečnosti mohou přispět nejen k hlubšímu pochopení středověké kultury, ale i ke svědomitějšímu zacházení s věcmi každodenní potřeby v současnosti.

Za zmínku stojí také mezipředmětové vazby, které toto téma otevírá. Nabízí se například propojení s biologií při zdůvodňování faktu, proč je sůl pro lidský organismus nenahraditelná. Srovnávání a interpretace historických a současných map zase od žáků vyžaduje nejen znalost historických přístupů, ale i kompetencí získaných ve výuce zeměpisu. Při práci s mapou je možné nejen sledovat průběh celého systému cest Zlaté stezky, ale také diskutovat o tom, kde poháněči zpravidla nocovali, které úseky byly mimořádně náročné a proč byly některé cesty dokonce zakazovány. K tomuto účelu se nabízí třetí pracovní list, jenž obsahuje středověkou mapu a k ní příslušející úkoly. Dále je možné rozvíjet otázku, v jakých ročních obdobích panoval na Zlaté stezce čilý dopravní ruch a kdy naopak bylo cestování problematické. Při výuce mateřského i cizího jazyka lze pracovat s příslovími a frazeologismy vážícími se k soli. Žáci mohou například soutěžit, komu se podaří za určitou dobu vypsát nejvíce přísloví a frazeologismů obsahujících slova jako „sůl“, „slaný“, „solit“ apod. Je možné do této aktivity zapojit i internet, kde mohou žáci vyhledávat jednotlivá slovní spojení i jejich významy. Následně je možné vést ve třídě diskusi o tom, jak moc je právě „sůl“ obsažena v příslovích a frazeologismech v daném jazyce.

Další možný interdisciplinární přesah vyjde najevo, pokud se dají do souvislosti na jedné straně klima a naleziště surovin a na druhé straně pěstování určitých plodin a produkce určitých výrobků.

Další hledisko představuje propojení politických a kulturních dějin. Žáci tak mohou určit dopad známých válečných konfliktů na obchod na Zlaté stezce. Přitom zasazují konkrétní události do dlouhodobějšího rámce, neboť za pomoci přehledových tabulek na pracovních listech mohou diskutovat o Zlaté stezce v horizontu staletí.

Co se týče kulturních dějin, dozví se žáci mimo jiné o způsobech cestování a dopravy ve středověku a raném novověku. Seznámí se blíže s profesemi, které se podílely na dopravě a obchodu se solí. Co by mohlo u žáků vzbudit další zájem, je problematika silničního lupičství a ochrana karavan. Lze se dotknout i tématu zemědělství, s nímž souvisely proměny hustoty provozu v průběhu roku, což je důležité pro pochopení středověké každodennosti.

Cílem výuky může být také rozvedení otázky, jaké zboží se vedle soli po Zlaté stezce přepravovalo. Nejmladší žáci si mohou z domova přinést určité druhy zboží a ve třídě následně formou hry simulovat výměnný obchod. Ve vyšších třídách je možné diskutovat o tom, jaké druhy zboží byly ve středověku a raném novověku obzvláště žádané a kdo přicházel v úvahu jako kupující (šlechta, měšťané, řemeslníci, hostinští atd.).

Další důležité téma, které by mohlo zaujmout žáky bez rozdílu věku, představuje každodenní život poháněčů. K tomuto účelu je možné využít pramen o nebezpečích spojených s dopravou, který obsahuje první pracovní list. Starší žáci si mohou připravit fiktivní rozhovor mezi dvěma přáteli ze 16. století. Jeden bude představovat mladého rolníka, který prodal zděděný statek a nyní se chce žít pouze jako poháněč soumarů, protože je to celoročně velmi výnosná živnost. Druhý naopak bude nápad svého přítele zpochybňovat a zdůrazňovat nebezpečí na cestách, stejně jako těžkosti života poháněče.

Pokud se podaří věnovat tématu Zlaté stezky více než jednu vyučovací hodinu, je možné se zaměřit i na problematiku těžby v solných dolech či lodní přepravu soli. O těžbě soli v solných dolech lze na internetu dohledat četná zajímavá a poučná videa.

LITERATURA

- Bergier, Jean-François: Die Geschichte vom Salz. Mit einem Anhang von Albert Hahling, Konservator des Schweizersalzmuseums in Aigle. Frankfurt/New York 1989.
- Erkens, Franz-Reiner: Heinrich II. Niedernburg und der böhmische Zoll. In: Franz Reiner Erkens (ed.): 1 000 Jahre Goldener Steig. Passau 2011, s. 1-12.
- Hocquet, Jean-Claude: Weißes Gold. Das Salz und die Macht in Europa von 800 bis 1800. Stuttgart 1995.
- Janka, Wolfgang: Ortsnamen am Goldenen Steig – Forschungsstand und Perspektiven. In: Franz Reiner Erkens (ed.): 1 000 Jahre Goldener Steig. Passau 2011, s. 91-111.
- Kubů, František/Zavřel, Petr: Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 1. úsek Prachatic – státní hranice, České Budějovice 2007.
- Loibl, Richard: Nordwald und böhmische Maut. 1 000 Jahre Goldener Steig. In: Franz-Reiner Erkens (ed.): 1 000 Jahre Goldener Steig. Passau 2011, s. 47-56.
- Praxl, Paul: Der Goldene Steig. Waldkirchen 1959.
- Praxl, Paul: Der Goldene Steig. Forschung – Ergebnisse – Fragen. In: Franz Reiner Erkens (ed.): 1 000 Jahre Goldener Steig. Passau 2011, s. 13-28.
- Šimůnek, Robert/ Lavička, Roman: Páni z Rožmberka 1250-1520. Jižní Čechy ve středověku. Kulturněhistorický obraz šlechtického dominia ve středověkých Čechách. České Budějovice 2011.
- Wurster, Herbert W.: Das Hochstift Passau und seine Rolle als Zentrum einer mitteleuropäischen Verkehrsachse. In: Franz Reiner Erkens (ed.): 1 000 Jahre Goldener Steig. Passau 2011, s. 57-81.

Internetové zdroje:

Při tvorbě této kapitoly byly využity obrázky, zdroje a metodické impulsy z internetové stránky projektu Historie jak prostor setkávání.

<http://www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de/startseite/>

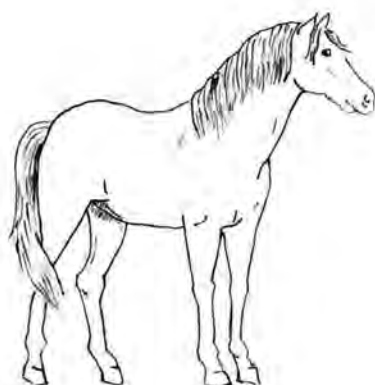
Solné doly v Bad Reichenhall

<https://www.alte-saline.de/de> (otevřeno 20. 11. 2018)

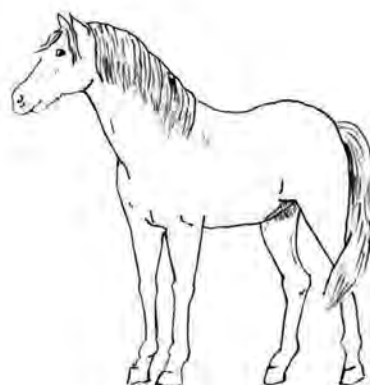
1) Najděte na internetu alespoň dvě přísloví nebo frazeologismy, ve kterých se objevuje slovo „sůl“ (resp. „slaný“, „solit“ apod.):

2) Mnohá přísloví naznačují, že sůl byla považována za velmi důležitou. Proč tomu tak bylo?

3) Co se přepravovalo po Zlaté stezce? Označ každého soumara jednou barvou a stejnou barvou pak zakroužkuj zboží, které se transportovalo uvedeným směrem.

do Pasova

do Čech

Ilustrace Miroslava Melkesová, archiv autorky

4) Samotný transport nebyl jednoduchý. Podtrhni nebezpečí, o nichž hovoří poháněč soumarů v následujícím textu:

„Poslední tři dny byly opravdu náročné. Se svými čtyřmi koňmi jsem byl na 80. kilometrové cestě z Pasova do Prachatic v dešti, sněhu a chladu. Jeden z mých soumarů zakopl na kamenité a hrbolaté cestě o kořen a svalil se na zem i se svým nákladem, vážícím 150 kilogramů. Naštěstí se mnou putovalo šest dalších poháněčů, kteří mi pomohli. Minulý týden se v hospodě ve Fürholzu zase vyprávělo o tom, že se v hustém hlubokém hvozdu vrhla na několik poháněčů divá zvěř, jiné zase ztloukli a okradli lupiči. Proto se určitě přidám k nějaké karavaně soumarů. Spojím se s takovými, jako jsem já, a vydáme se na cestu společně. Možná by nebylo na škodu, pokud bychom si jako doprovod najali několik ozbrojených strážců.“

Zdroj: https://www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de/fileadmin/dokumente/projekte/region/Dokumente/Goldener_Steig/Lerntheke_aller_UEbersicht_3.4.Klasse.pdf (přeloženo z němčiny, upraveno, staženo 20. 11. 2018)

Popiš jednou větou, jaká opatření činili poháněči, aby se vyvarovali nebezpečí:

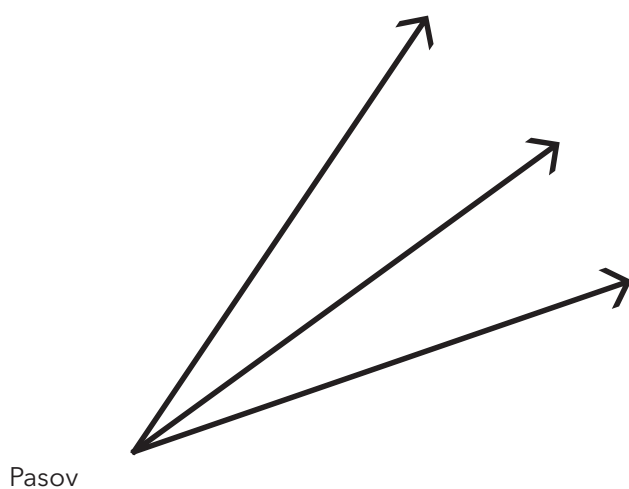
1) Jaký význam má sůl pro lidské tělo? Uved', k čemu všemu se ve středověku a raném novověku používala.

2) Co se přepravovalo po Zlaté stezce?

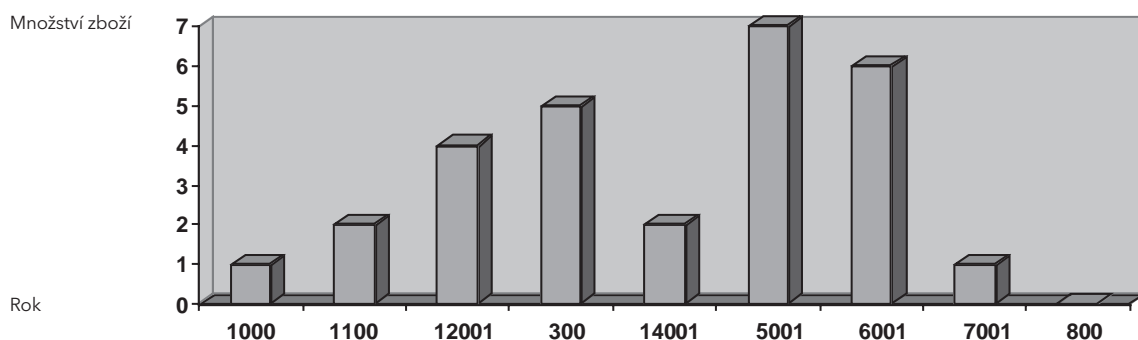
Do Čech: _____

Do Pasova: _____

3) Zlatá stezka sestávala ze tří hlavních tras. Dopln' k šipkám příslušná cílová města.

4) V průběhu staletí se měnil objem zboží přepravovaného po Zlaté stezce.

Zdroj grafu: https://www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de/fileadmin/dokumente/projekte/region/Dokumente/Goldener_Steig/Lerntheke_alles_UEBersicht_3___4_Klasse.pdf (staženo 20. 11. 2018)

Jaké epochy lze označit jako období rozkvětu Zlaté stezky?

1. _____
2. _____

Co víš o společnosti v těchto dvou obdobích? Jak lidé žili, kdo vládl atd.?

1. _____
2. _____

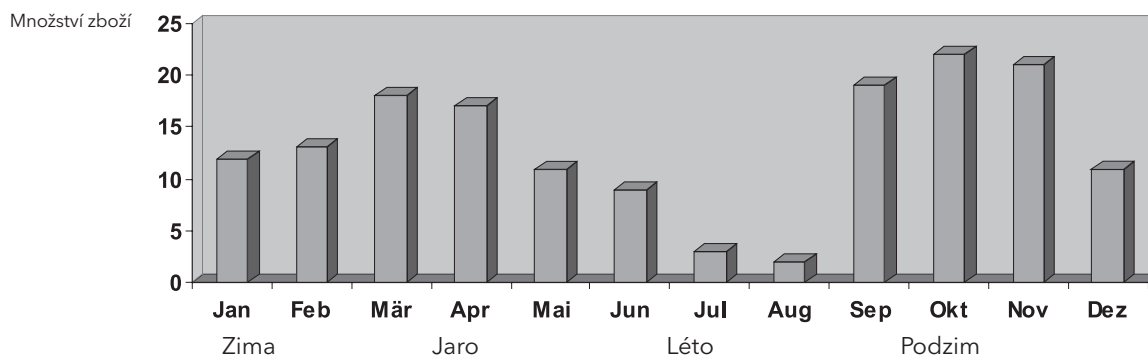
Během dvou staletí obchod na Zlaté stezce rapidně poklesl. Kdy to bylo a jaké byly možné důvody tohoto úpadku?

1. _____
2. _____

Roky 1010 a 1706 měly pro Zlatou stezku velký význam. Co se v těchto letech stalo?

- 1010 _____
- 1706 _____

5) Graf ukazuje, jak se měnil objem zboží přepravovaného po Zlaté stezce v průběhu roku. (Každý sloupec označuje jeden měsíc, „Jan“ odpovídá lednu, „Dez“ prosinci.)

Zdroj grafu: https://www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de/fileadmin/dokumente/projekte/region/Dokumente/Goldener_Steig/Lerntheke_aller_UEbbersicht_3._4._Klasse.pdf (staženo 20. 11. 2018)

V jakých měsících se přepravovalo obzvlášť velké množství zboží? Proč byly právě tyto měsíce vhodné k přepravě a obchodu?

1. _____
2. _____

V jakých měsících se naopak obchodovalo relativně málo? A z jakých příčin?

1. _____
2. _____

6) Kdybys měl k dispozici stroj času a mohl se vydat do 14. století, jaké povolání spojené s dopravou soli by sis chtěl na jeden den vyzkoušet: horník, lodník, poháněč, hostinský, ozbrojený strážce, obchodník atd.? Svou volbu zdůvodni.

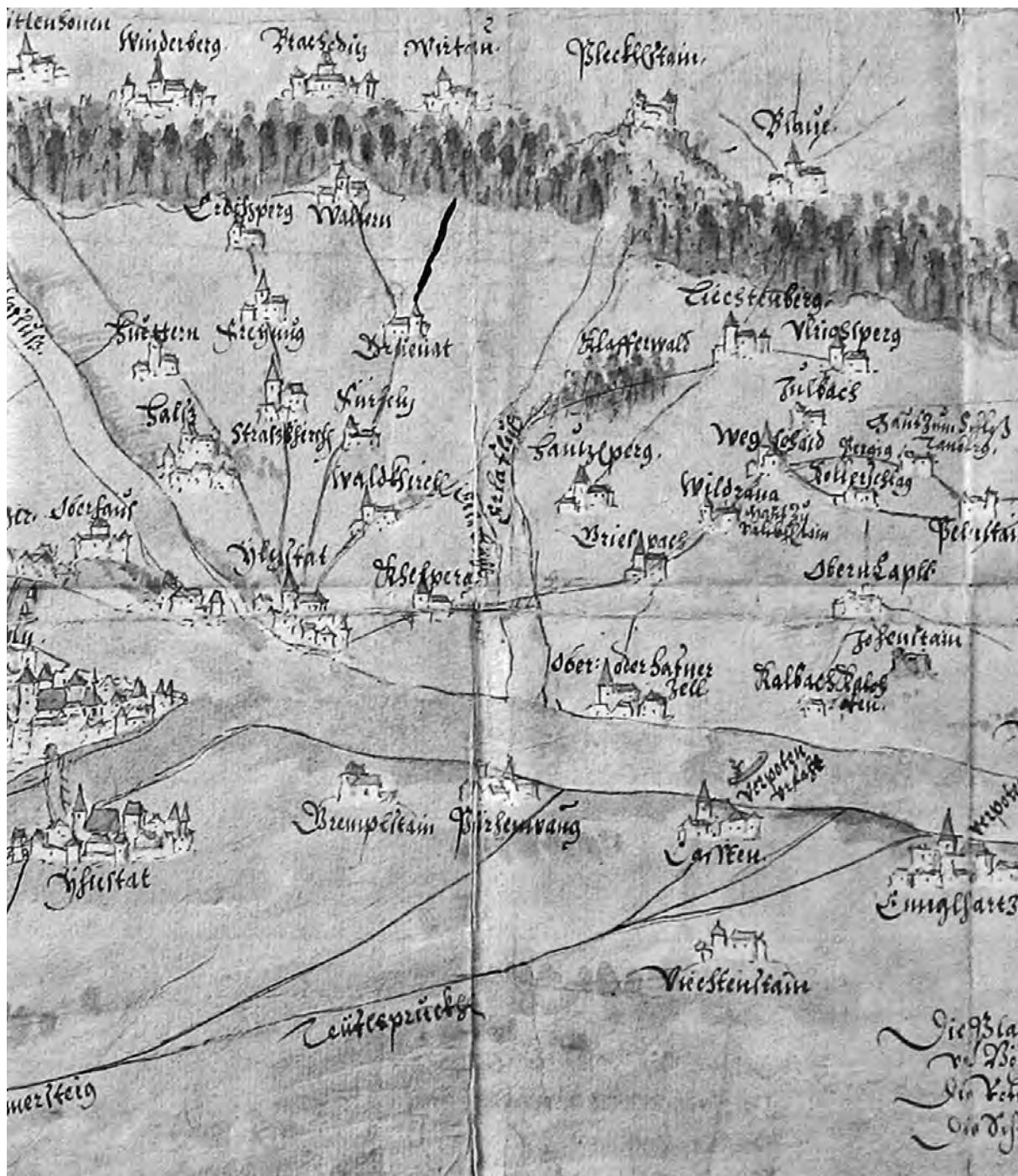
Zlatá stezka sestávala ze tří hlavních tras, kterým se rovněž říkalo větve:

Z Pasova do Prachatic = Prachatická zlatá stezka

Z Pasova do Vimperku = Vimperská zlatá stezka

Z Pasova do Kašperských Hor = Kašperská zlatá stezka

Celou soustavu cest ukazuje tato stará mapa:

Zdroj: Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Vrchní úřad Český Krumlov, sign. II D, č. 1.

1) Ukaž prstem všechny tři trasy a uveď jejich výchozí místa, cílová města a nejdůležitější zastávky.

Co asi představuje černě zakreslená cesta, která vede lesem?

2) Bydlíš ty nebo někdo z tvých blízkých v nějakém městě, které bylo v minulosti důležité pro Zlatou stezku? Dá se zde ještě dnes najít něco, co by se ke Zlaté stezce vztahovalo (zbytek cesty v lese, most, muzeum, místní pověst atd.)?

3) Srovnej uvedenou raně novověkou mapu se soudobou mapou. Jaká místa ztratila na významu, když Zlatá stezka zanikla?

4) Znáš nějakou pověst nebo pohádku, v níž hraje důležitou roli doprava soli nebo jiného zboží?

Řešení

Pracovní list 1

Úloha 1

Příslloví a frazeologismy: *sůl nad zlato, sypat sůl do ran, být solí země, někomu něco osolit*

Úloha 3

Transport do Čech:

sůl, víno, jižní ovoce, koření, látky, bavlna, olej, papír, mýdlo a čepele zbraní

Transport do Pasova:

obilí, slad, sádlo, sýr, hrách, ryby, vlna, peří, vosk, zvěřina, sklo a pivo

Pracovní list 3

Úloha 1

Černě byla zakreslena zakázaná cesta, kterou však využívali někteří pašeráci.

Soumaři na cestě. Zdroj: Wikimedia commons.

VPÁDY HUSITŮ DO SOUSEDNÍCH ZEMÍ

Zdeněk Vybíral - Kateřina Nimrichtrová

Pro výpravy husitských vojsk a ozbrojených družin mimo hranice Českého království se obvykle užívá výrazů „rejsy“ nebo „spanilá jízdy“. Oba uvedené názvy pocházejí z němčiny. Slovo rejsa je odvozeno z německého *die Reise* (cesta) a používaly ho dobové středověké prameny jako synonymum k českému termínu „jízda“. Výraz „spanilá jízda“ vznikl spíše jako nadsázka. Jedná se o jazykovou hříčku založenou na nepřesném překladu německého slova *hold*, což znamená „spanilý“, ale také „tribut, dávka“. Je odvozeno od substantiva *die Huld* (laskavost, půvab, ale také služebnost, oddanost).¹ Právě vybírat na výpravách dávky, holdy měli husitští velitelé v úmyslu.

Rejsy podnikali husité z několika vzájemně souvisejících důvodů. Vojsko-strategické hledisko vedlo husitské bojovníky do oblastí, jež představovaly nástupní prostor zahraniční katolické intervence a jejích spojenců ze zemí Koruny české. Plenění těchto oblastí oslabovalo vojenský potenciál nepřítelů, ztěžovalo přípravu dalších možných útoků. Pokud výpravy mířily do Slezska, Lužice a na Moravu, zároveň tím husité sledovali politický zájem na udržení pouta mezi jednotlivými zeměmi Koruny české. Demonstrovali tak platnost svého učení pro území celého českého státu a považovali se za ručitele jeho jednoty.

Ekonomické důvody byly stěžejní pohnutkou k organizaci rejsů. Vyplývaly z neutěšené hospodářské situace husitských Čech, jež trpěly pokračováním domácích válek, majetkovými přesuny a opakující se neúrodou. Za slabými výsledky zemědělské produkce nestálo pouze nepříznivé počasí a válečné pustošení. Je třeba zahrnout i zvýšenou mobilitu venkovských obyvatel, z nichž mnozí odcházeli do měst nebo mezi příslušníky polních vojsk. Právě existence tzv. polních obcí, vytvářených od r. 1423, tedy stálých ozbrojených sborů jednotlivých husitských svazů, především jihočeských táborů a východočeských sirotků, představovala nejzávažnější ekonomickou pohnutku. Ačkoli obě polní obce zahrnovaly poměrně malý počet bojovníků, zajistit pro ně trvalý přísun potravin, ošacení, výzbroje,

koní a dalších nezbytných zásob nebylo v silách středověkého Českého království. Příslušníci husitských polních obcí se z bývalých „božích bojovníků“ stále více měnili v profesionální žoldnéře s typicky žoldněřskou mentalitou, jak bylo obvyklé jinde v západní Evropě. Doplnění potřebných zdrojů násilnými rekvizicemi mimo Čechy se ukázalo jako jediné východisko. Takový způsob zajištění stálých vojenských oddílů byl rovněž typický pro pozdně středověké válečnictví.²

Husitští politikové se pokoušeli výpravy za hranice království využít i k šíření ideálů reformního hnutí. Ideově propagandistické cíle spanilých jízd se však nepodařilo naplnit. Válečná tažení spjatá s devastací a násilím vůči civilistům spíše vyvolávala všeobecnou nenávisť vůči husitům, než aby získávala sympatie. Pro šíření husitských myšlenek měly větší význam jiné nástroje, například manifesty a otevřené listy rozesílané předními husitskými teology.³ Snaha domoci se v průběhu rejs veřejných slyšení a disputací s katolickými institucemi uspěla pouze v případě největší rejsy, podniknuté na počátku 1430 do německých oblastí Savté říše římské. Podle smlouvy uzavřené na hradu Beheimstein měl kurfiřt Fridrich Braniborský zorganizovat veřejné slyšení husitských zástupců v Norimberku. Avšak tato dohoda nebyla pro odpor papežské kurie uskutečněna.⁴

Výpravy se odehrávaly v období, kdy v husitském hnutí představovaly hlavní sílu vojenskou i politickou

1 Petr Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402-1437*. Praha/Litomyšl 2000. Týž: *Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*. Praha 1992.

2 K pozdně středověkému válečnictví souhrnně Philippe Contamine: *Válka ve středověku*. Praha 2004.

3 Karel Hruza/Christoph Egger/Herwig Weigl: „Audite et cum speciali diligentia attendite verba littere huius“. *Hussitische Manifeste: Objekt - Methode - Definition*. In: Karel Hruza/Christoph Egger/Herwig Weigl (edd.): *Text - Schrift - Codex. Quellenkundliche Arbeiten aus dem Institut für Österreichische Geschichtsforschung*. (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 35), s. 345-384. Edici nejvýznamnějších husitských manifestů připravil Amedeo Molnár: *Husitské manifesty*. Praha 1980.

4 František Šmahel: *Husitská revoluce 3. Kronika válečných let*. Praha 1996, s. 218-223. Srov. Jiří Petrášek: *Die Erfurter Reaktion auf das Taboritenmanifest aus dem Jahr 1430*. In: *Studia mediaevalia Bohemica* 4 (2012), s. 215-231.

polní obce. Toto období začíná přibližně od roku 1426 po vítězství nad míšenskými a lužickými oddíly u Ústí nad Labem a končí nezdařeným obléháním Plzně roku 1434.

Rejsy směřovaly do oblastí převážně v blízkém sousedství hranic Českého království. Prvním cílem byla Morava, kde se čeští husité snažili podpořit své příznivce zejména z řad moravské šlechty. Se snahou husitů vymanit Moravu z moci Albrechta Habsburského souvisely vpády do Rakous. Nejžádanější kořist z rakouských zemí představovalo víno. Proto také Rakušané označovali husitské rejsy ironicky jako „české vinobraní“.⁵

Přes Moravu směřovaly výboje husitů do Uher, zejména proti bohatým městům v severozápadních Uhrách, v blízkosti dnešních česko-slovenských hranic. Bratislavy se husité zmocnit nedokázali, jejich hlavním opěrným bodem na Slovensku se tak stala strategicky významná Trnava.⁶

Další cílová oblast husitských rejs – Lužice a Slezsko – ležela na sever od hranic království. Ve Slezsku se táborskému svazu podařilo vytvořit vlastní panství založené na ovládnutí sítě opevněných základen. Po bitvě u Lipan musel táborský svaz slezské pevnosti vyklidit a celé Slezsko se téměř ihned vrátilo ke katolické víře.

S polskou politikou úzce souviselo i nejnámější zahraniční tažení husitů, totiž výprava z roku 1433 k Baltu. Nešlo o spanilou jízdu v pravém slova smyslu, protože účastníci tažení byli ve službách polského krále Vladislava Jagiella. Ten si najal sirotčí polní vojsko proti řádu německých rytířů.⁷ Ani tato výprava nevyřešila problém obživy a zásobování husitských polních vojsk. Měla však značný symbolický význam (dosažení hranic kontinentu) a silný vliv na českou historickou paměť.⁸

Markrabství Horní a Dolní Lužice byla od počátku zaměřena silně protihusitsky. Lužice představovala ideální nástupní prostor k útoku proti husitským Čechům a zároveň tranzitní území pro vojenská tažení husitů do Saska a Branibor proti braniborskému kurfiřtu Fridrichu z Hohenzollernu, který patřil k hlavním iniciátorům protihusitských kampaní říšských stavů. Roku 1432 uzavřeli husité se saským vévodou Fridrichem II. a jeho bratry z rodu Wettinů mírovou smlouvu. Ta se vztahovala rovněž na Durynsko a Franky, takže husitům zbýval prostor k válečným tažením již jen na jihu dnešního Německa.

Území Bavorska představovalo nejčastější cíl husitských rejsů.⁹ Bavorské prameny zmiňují vpád husitů již roku 1422 do prostoru mezi Eschlkamem a Neukirchenem. První velká spanilá jízda v tomto prostoru se datuje do přelomu září a října 1427. Po vítězství nad IV. křížovou výpravou u Tachova uzavřeli husité příměří s plzeňským landfrýdem, jakož i s Oldřichem z Rožmberka. Vojenské i diplomatické úspěchy rozvázaly husitským posádkám na jihozápadě Čech ruce k výpadům přes hranice. Výprava západočeských husitů směřovala přes Waldmünchen, Rötze, Neunburg, Schwandorf a Rieden k hradu Hohenburg. Po jeho dobytí se vraceli přes Nittenau a kláštery Walderbach a Schöntal. Husitské dobytí městečka Rötze připomínají názvy Hussentor a Hussengasse. Vypálen byl i ženský klášter ve Schwarzhofen, jeptišky stahly uprchnout do Řezna. Zvony pobrané v církevních stavbách prý husité použili na výrobu zbraní.

Další rejsu do Horní Falce podnikly spojené oddíly sirotků a pražanů pod hlavním velením sirotčího hejtmana Velka Koudelníka a za podpory západočeských husitských posádek z Domažlic a Stříbra v květnu a červnu 1428. Výprava měla především pokořit Jana z Neunburku, neúnavného protivníka husitů. Husitské vojsko, jehož síly se odhadují na 6 000 až 9 000 mužů, postupovalo zřejmě rozděleno do dvou houfů. První směřoval od Tachova po Zlaté stezce na Waldsassen a Bärnau, přičemž vyplenil a zničil řadu vesnic či malých měst. Kruté boje jsou například zmiňovány při dobývání městečka Floss. Druhý husitský houf útočil po přimdecké silnici na Weidhaus a dále do oblasti bývalých českých lén v Dolním Bavorsku (tzv. Nových Čech). Přes Böhmisbruck pronikli husité do míst, která pustošili již minulý rok. Opět bylo vypleněno Nittenau stejně jako kláštery Schwarzhofen, Schöntal a Walderbach. Pouze

5 Petr Čornej: Křížová a polní tažení i výpravy za kořistí. Česko-moravsko-rakouská hranice v období husitské revoluce. In: Kultury na hranici. Jižní Čechy – jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel. Wien 1995, s. 43–46.

6 Miroslav Lysý: Husitská revolúcia a Uhorsko. Bratislava 2016.

7 David Papajík: Udział wojsk husyckich pod dowództwem Jana Čapka w wyprawie przeciw zakonowi krzyżackiemu w 1433 roku. In: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne = Acta scientiarum litterarumque (Universitas Iagellonica). Schedae historicae 139 (2012), s. 29–43. Srov. Týž: Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konec světa. Vojevůdce, kondotier a zbohatlík 15. století. České Budějovice 2011, s. 63–79.

8 Pod vlivem básně Svatopluka Čecha vytvořil Mikoláš Aleš hojně reprodukovanou kresbu „Husita na Baltu“. Báseň vyšla např. ve sbírce Svatopluk Čech: Lešetinský kovář a menší básně (Sebrané spisy Svatopluka Čecha II.) Praha 1908.

9 Jiří Jánký: Kronika česko-bavorské hranice: Chronik der böhmisch-bayerischen Grenze 2 (1427–1437). Od bouří velkých bitev a spanilých jízd k basilejským kompaktátům. Domažlice 2003.

Cham (Kouba) s výrazně posílenou posádkou se ubránil, široký kraj kolem byl ale těžce popleněn včetně Waldmünchenu. Obrana Horní Falce a bavorského pohraničí opět zcela selhala mimo jiné i kvůli přetrvávající revnivosti mezi jednotlivými rodovými liniemi Wittelsbachů.

Husitské vpády přinutily bavorskou šlechtu na čele s vévody k lepší organizaci obrany svého pohraničí. Do řady měst byly vloženy jízdní žoldnéřské oddíly, které byly s to reagovat na rychlé přesuny husitských vojáků. Poučily se také o účinnosti jediné možné taktiky: zaskočit husity mimo vozovou hradbu. To přineslo obráncům první úspěchy. 29. září 1429 porazili husity u Satzdorfu. Šlo pravděpodobně o spojené posádky Domažlic, Tachova, Stříbra a Žlutic. 4. listopadu 1429 odrazili u Höllu (vesnice severně od Waldmünchenu) vpád třisetčlenného houfu z Domažlic.

Bavorsko postihla i největší husitská rejsa zorganizovaná na přelomu let 1429 a 1430, ačkoli původně směřovala do Lužice a Saska. Když však husité pod vedením Prokopa Holého 26. ledna 1430 za velkého krveprolití dobyli a vypálili Plavno včetně plavenského hradu, zaměřili na jih do Horní Falce a Frank. Hlavním cílem husitů zde bylo bayreuthské knížectví kurfiřta Fridricha Braniborského. Na konci ledna 1430 dobylo spojené husitské vojsko město Hof, vzápětí padl Münchberg a Kulmbach. 30. ledna padl husitům do rukou i Bayreuth, odkud předtím utekla posádka, většina patriciů i vévoda Fridrich se svým dvorem. Husitské vojsko poté zaměřilo na území bamberského biskupství. Sám Bamberg se vykoupil 50 000 zlatými rýnskými.

Husité pokračovali v tažení do Horní Falce, na jejíž hranice se dostali po obsazení hradu Beheimstein a města Pegnitz. 9. února vstoupilo husitské vojsko na falcké území a za velkého plenění postupovalo k Norimberku. Teprve uzavření beheimsteinské mírové smlouvy zastavilo další zkázu Falce, přičemž falckrabě Jan zaplatil 10 000 zlatých a Norimberk dalších 11 000. Podle údajů historiků si Češi odváželi domů 3 000 vozů naložených kořistí, mnohé z vozů táhlo až 14 koní. Samotné bavorské pohraničí se však po celý rok a zejména na podzim 1430 pod vedením Heinricha Nothafy z Wernbergu úspěšně bránilo drobným husitským vpádům.

Lze ještě dodat, že na podzim 1431 vpádl do bavorského pohraničí pro změnu katolický šlechtic a vůdce plzeňského landfrýdu Hynek Krušina ze Švamberka. Jeho pustošivá výprava ovšem nebyla žádnou spanilou jízdou. Šlo mu pouze o náhradu škod, jež na jeho panstvích způsobili účastníci V. křížové výpravy v srpnu 1431.

Na podzim 1433 bylo České království sužováno těžkou ekonomickou krizí, jež se projevovala zejména nedostatkem potravin. V té době spojené husitské oddíly neúspěšně obléhaly katolickou baštu západních Čech, město Plzeň. Obléhatelé ve snaze opatřit zoufale chybějící zásoby vypravili rejsu do blízkého bavorského pohraničí. Asi dvoutisícový oddíl směřoval v září 1433 opět k Furth im Wald¹⁰ a Waldmünchenu. Při cestě zpět byli husité 21. září blízko Hiltesriedu napadeni vojáky falckraběte Jana z Neumarktu, které posílila místní selská hotovost. Táboři nestačili včas postavit vozovou hradbu, přišli o veškerou kořist a utrpěli velké ztráty. Do ležení k Plzni se vrátila sotva třetina původně vyslaných bojovníků.

Vpády do Bavorska zanechaly zvláště silnou stopu také v historické paměti postižených oblastí, jak dokládá dodnes úspěšně udržovaná tradice různých vzpomínkových slavností a divadelních her (např. populární „Drachenstich“ ve Furth im Wald).¹¹

VYBRANÉ CÍLOVÉ KOMPETENCE

Žáci

- zhodnotí mimořádný vliv Jana Husa na společnost v Království českém v první polovině 15. století a srovnají dopad jeho učení na obyvatelé Bavorska.
- charakterizují vojensko-ekonomickou situaci Čech v období husitství.
- uvedou hospodářské i ideové důvody pro vojenské výpravy husitů do sousedních zemí.
- popíše průběh nejdůležitějších husitských tažení.
- zdůvodní stále častější porážky husitů v souvislosti s nově zavedenou obrannou taktikou.
- představí kulturní dědictví husitských výprav pro oblast příhraničí (například „Drachenstich“ ve Furth im Wald).

10 Werner Perlinger/Milada Krausová: Husitské výpravy do okolí pohraničního města Furth im Wald. In: Zápa-dočeský historický sborník 6 (2000), s. 105-116.

11 Z českých badatelů toto téma zkoumala především Milada Krausová. Např. Táž: Konec draka z Čech. Nová verze hry Drachenstich ve Furth im Wald. In: Husitský Tábor 16 (2009), s. 59-77; Táž: Jak ztraktivnit husitskou válku. Proměny slavnostní hry v Neunburgu vom Wald v 21. století. In: Eva Doležalová - Petr Sommer (edd.): Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Praha 2016, s. 341-351. Souhrnně Táž: Husitské války v historickém povědomí obyvatel česko-bavorského pohraničí. Domažlice 2000.

PROPOJENÍ S KURIKULÁRNÍMI DOKUMENTY

Bavorsko

- **LehrplanPLUS pro bavorské střední školy GPG6** Lernbereich 2: Doba a změna GPG6 Lernbereich 3: Politika a společnost
- **LehrplanPLUS pro bavorské reálné školy G7** Lernbereich 4: Reformace a konfesionalizace
- **LehrplanPLUS pro gymnázia G7** Lernbereich 5: Věk konfesí

Čechy - Základní školy a nižší gymnázia

Zpravidla 7. ročník základní školy, resp. 2. ročník nižšího gymnázia.

- **Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV 2017):**

Husitské výpravy do okolních zemí patří k tématu husitství, jemuž je ve vzdělávacím programu věnována značná pozornost. K očekávaným výstupům se řadí pochopení úlohy křesťanství v životě středověkého člověka a poznání konfliktů mezi postoji křesťanské církve a odlišnými učenými. Dále sem patří připomenutí důležitosti husitské tradice pro politický a kulturní život v Čechách.

- **Gymnázia**

Zpravidla 2. ročník čtyřletých studijních oborů, 4. ročník šestiletých studijních oborů a 6. ročník osmiletých studijních oborů.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (RVP G) 2007:

Dějepis - Středověk

Témata: Křesťanství a jeho vnitřní nejednotnost, křížové výpravy, kacířství, husitství

Vybrané očekávané výstupy: Žáci porozumí vztahu mezi duchovní a světskou mocí, stejně jako vlivu církve na společnost. Charakterizují ekonomické a politické změny středověké společnosti od 5. do 15. století a jsou schopni popsat specifika vývoje v Království českém.

DIDAKTICKO-METODICKÁ ROZVAHA

Při hlubším zamyšlení se nad tématem „husitské hnutí“ vyjde záhy najevo, že jeho význam přesahuje regionálně vymezený rámec. Při analýze této problematiky je proto možné žáky vést k přemýšlení v evropských a globálních souvislostech.

Žáci českých základních škol a tříd nižšího gymnázia, resp. sekundárního stupně II v Bavorsku, si při této

příležitosti mohou uvědomit, že ve středověku nedocházelo pouze ke konfliktům mezi duchovní a světskou mocí, ale že vnitřními rozkoly trpěla i samotná církev. V této souvislosti se žáci seznámí s tehdejšími novátorskými myšlenkovými proudy, jež požadovaly reformu církve i společnosti, ale zároveň byly často označovány za kacířské, a tedy pronásledovány.

Na základě těchto poznatků si žáci budou schopni lépe uvědomit, proč došlo k výbuchu husitské revoluce. To může být velmi důležité právě v Bavorsku, kde má zatracování husitů velmi dlouhou tradici, neboť tato oblast patřila k oblíbeným cílům husitských výprav. Tehdejší situaci lze v rámci výuky nahlížet a interpretovat z různých úhlů pohledu.

Dále se žáci dozvědí řadu zajímavých informací o středověkých zbraních a vojenství. Zcela v duchu implementování kulturních dějin do výuky dějepisu se nabízí možnost odkrývat původ nejrůznějších regionálních pověstí a tradovaných vyprávění, jako například divadelní hry u příležitosti Dračích slavností (Drachenfest), které odráží vzpomínky na velké náboženské a sociální konflikty.

Rovněž tak by se žáci měli dozvědět, že husitské války hrají v českém politickém a kulturním životě významnou roli od 19. století až do současnosti. Jejich interpretace se odvíjela od momentálně vládnoucího režimu a atmosféry ve společnosti. Vždy se však jednalo o důležitou učební látku. Zejména starší žáci by se měli naučit odhalovat příslušné propagandistické tendence.

Ačkoli se husitské výpady do ciziny mohou jevit jako pouhý nepatrný zlomek v celé 15 let trvající revoluci, měly zásadní vliv na obraz husitství v ostatních evropských zemích, a to nejen ve středověku. Právě na tomto tématu lze představit komplexnost tehdejší situace, kdy se Češi ocitali převážně v izolaci a boji „proti všem“. Díky tomu se zde vytváří prostor pro prohloubení poznatků, které vedou k pochopení společných evropských kořenů, kontinuity evropského vývoje a evropského integračního procesu.

V rámci výuky na gymnáziích se od žáků vyžaduje hluboké porozumění i schopnost posuzovat odlišnou vypovídací hodnotu různých historických informačních zdrojů. Stejně tak by měli být schopni zasadit regionální události do širšího evropského kontextu. Jen takto lze pochopit celé husitské hnutí i jeho důsledky. Na jedné straně by neměly být nekriticky oslavovány vojenské úspěchy husitů (doma i v zahraničí) a proslavený um jejich válečníků i velitelů (strategické využití terénu, propracované metody výcviku i nasazení zbraní, s nimiž dokázal i nevycvičený bojovník porazit

opancéřovaného rytíře). Na druhé straně však není přípustné ani zatracování husitství, k němuž dochází bez znalosti širšího kontextu husitských výprav a jejich příčin. Navíc nelze zapomínat ani na to, že se jedná o citlivé téma, neboť jeho obraz výrazným způsobem spoluutvářel postavení českých zemí v Evropě.

Než se učitel začne ve výuce věnovat husitským výpravám do ciziny, měl by žákům vysvětlit, kdo byl Jan Hus, v čem spočíval jeho spor s církví a jak husitská revoluce začala. Kromě toho je zapotřebí vysvětlit význam sousloví „spanilé jízdy“, resp. „herrliche Feldzüge“. Tento pojem zní totiž v češtině i němčině zvláště a významy jednotlivých slov vytvářejí hůře pochopitelnou kombinaci.

Jen nezbytně nutné, aby byly husitské výpravy správně zasazeny do historického kontextu. Žáci si mohou například vytvořit časovou osu a zaznamenat do ní průběh husitské revoluce ve vztahu k dalším význačným událostem. V Německu by například mohlo jít o vystoupení Martina Luthera, v Čechách zase o bitvu na Bílé hoře.

První pracovní list je určen především pro české základní školy a třídy nižších gymnázií. Žáci zde mohou pracovat ve tří- až pětičlenných skupinách. Po vyplnění pracovního listu je možné ve skupině rovněž diskutovat o tom, jak byly vnímány výpravy husitů do cizích zemí a proč se nakonec proti nim postavili i jejich někdejší sympatizanti. Poté by měla každá skupina představit ostatním své závěry. Učitel by měl řídit diskusi a doplňovat další fakta. Cíle by mělo být nahlížet na historické události v časových, ekonomických a politických, resp. národnostních souvislostech.

Následně by se žáci mohli zabývat příčinami porážek husitských vojsk. Pracovní list jim pomůže poznat, že nepřátelé husitů postupně přicházeli na kloub jejich strategii. Na skutečnosti, že mnozí husitští vojevůdci vstupovali do cizích služeb, lze velmi jasně vypočítat cestu vedoucí k profesionálním žoldnéřským armádám.

Učitel může žákům představit i některé významné osobnosti, například Prokopa Holého.

Toto téma je rovněž možné uchopit i mezipředmětově. Například v základech společenských věd lze diskutovat o častém použití násilí jako formy řešení náboženských a sociálních konfliktů.

LITERATURA

- Contamine, Philippe: Válka ve středověku. Praha 2004.
- Coufal, Dušan: Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414-1431. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů. Praha 2012.
- Čech, Svatopluk: Lešetínský kovář a menší básně (Sebrané spisy Svatopluka Čecha II.). Praha 1908.
- Čornej, Petr/Černá, Alena M.: Žižkovo tažení do Uher a související texty. In: Eva Doležalová/Petr Sommer (edd.): Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Praha 2016, s. 454-494.
- Čornej, Petr: Křížová a polní tažení i výpravy za kořistí. Česko-moravsko-rakouská hranice v období husitské revoluce. In: Kultury na hranici. Jižní Čechy - jižní Morava - Waldviertel - Weinviertel. Wien 1995, s. 43-46.
- Čornej, Petr: Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy. Praha 1992.
- Čornej, Petr: Velké dějiny země Koruny české V. 1402-1437. Praha/Litomyšl 2000.
- Hruza, Karel/Egger, Christoph/Weigl, Herwig (edd.): „Audite et cum speciali diligentia attendite verba littere huius“. Hussitische Manifeste. Objekt - Methode - Definition. In: Text - Schrift - Codex. Quellenkundliche Arbeiten aus dem Institut für Österreichische Geschichtsforschung. (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 35), Wien/München 2000, s. 345-384.
- Hruza, Karel: Die hussitischen Manifeste vom April 1420. In: Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 53 (1997), č. 1, s. 119-177.
- Jánský, Jiří: Kronika česko-bavorské hranice. Chronik der böhmisch-bayerischen Grenze 2 (1427-1437). Od bouří velkých bitev a spanilých jízd k basilejským kompaktátům. Domažlice 2003.
- Krausová, Milada: Husitské války v historickém povědomí obyvatel česko-bavorského pohraničí. Domažlice 2000.
- Krausová, Milada: Jak ztráknout husitskou válku. Proměny slavnostní hry v Neunburgu vom Wald v 21. století. In: Eva Doležalová/Petr Sommer (edd.): Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Praha 2016, s. 341-351.
- Krausová, Milada: Konec draka z Čech. Nová verze hry Drachenstich ve Furth im Wald. In: Husitský Tábor 16 (2009), s. 59-77.

- Lysý, Miroslav: Husitská revolúcia a Uhorsko. Bratislava 2016.
- Molnár, Amedeo: Husitské manifesty. Praha 1980.
- Papajík, David: Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konec světa. Vojevůdce, kondotiér a zbohatlík 15. století. České Budějovice 2011.
- Papajík, David: Polsko-sirotčí vojenská výprava proti řádu německých rytířů k Baltskému moři v roce 1433. In: Kultúrne dejiny 1 (2010), č. 2, s. 186–205.
- Papajík, David: Udział wojsk husyckich pod dowództwem Jana Čapka w wyprawie przeciw zakonowi krzyżackiemu w 1433 roku. In: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne = Acta scientiarum litterarumque (Universitas Iagellonica). Schedae historicae 139 (2012), s. 29–43.
- Perlinger, Werner/Krausová, Milada: Husitské výpravy do okolí pohraničního města Furth im Wald. In: Západočeský historický sborník 6 (2000), s. 105–116.
- Petrášek, Jiří: Die Erfurter Reaktion auf das Taboritenmanifest aus dem Jahr 1430. In: Studia mediaevalia Bohemica 4 (2012), č. 2, s. 215–231.
- Petrášek, Jiří: Husitský manifest. In: Dějiny a současnost 38 (2016), č. 3, s. 22–23.
- Petrášek, Jiří: Obhajoba odpustků heidelberského profesora Mikuláše z Javora v reakci na tábořský manifest z roku 1430. In: Eva Doležalová/Petr Sommer (edd.): Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Praha, 2016, s. 162–169.
- Segeš, Vladimír: Husitské výpravy na Slovensku. In: Miloš Drda/Zdeněk Vybíral (edd.): Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách. (Husitský Tábor, Supplementum 1), Tábor 2007, s. 161–168.
- Soukup, Pavel: Leonarda Huntpichlera návod ke kázání kříže proti českým kacířům. In: Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 56 (Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy) 2016, č. 1, s. 65–80.
- Šmahel, František: Husitská revoluce 3. Kronika válečných let. Praha 1996.
- Šmahel, František: Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje. Praha 2001.
- Zaoral, Roman: Podíl Anglie na tažení proti husitům. Poznámky k oxfordskému rukopisu Tanner 165. In: Pocta Josefu Polišenskému. Sborník prací moravských historiků k 80. narozeninám univerzitního profesora PhDr. Josefa Polišenského, DrSc., Olomouc 1996, s. 183–188.

1) Zakřížkuj pravdivá tvrzení:

- Při spanilých jízdách poráželi husité křižáky v cizině.
- Husité chtěli prostřednictvím spanilých jízd šířit husitství za hranice své země.
- Cílem husitských spanilých jízd bylo naplnit pokladnici katolické církve.
- Husité využívali spanilé jízdy k zásobování svých vojsk a získávání kořisti pro vojáky.
- Obyvatelé okolních zemí vítali husity s otevřenou náručí a dobrovolně jim odevzdávali svůj majetek.
- Husité kořistili a plenili nejen v cizině, ale i na českém území.
- Prokop Holý byl husitský hejtman.

2) Co jsou „dračí hry“?

- a) sada deskových her s figurkami draků, které se podobají šachům
- b) slavnosti v bavorských městech, upomínající na husitské výpravy
- c) staročeský výraz pro draní peří

3) Kam nejdále husité pronikli?

- a) až k Baltu
- b) až do Číny
- c) až do Bavorska

4) Na konci dvacátých let 15. století utrpěla husitská vojska několik velkých porážek, takže přestala být vnímána jako neporazitelná. Co bylo hlavní příčinou?

- a) příslušníci husitských polních vojsk zestárlí a ztratili svou víru
- b) protivníci husitů získali nečekaně posily od italských katolíků
- c) protivníci husitů pronikli do jejich vojenské taktiky a odhalili její slabé stránky

6) Doplň slova do vět:

Husitské polní (1) _____ potřebovaly více potravin a výzbroje, než byly schopné zajistit Čechy během husitských válek. Proto se začaly pořádat do sousedních zemí (2) _____ jízdy. Vedle získávání kořisti bylo jejich cílem i šíření husitských (3) _____ v cizině.

1) Jaké prostředky využívala středověká propaganda? Srovnej je s dnešní situací!

2) Vysvětli, jak vzniklo zavádějící pojmenování „spanilé jízdy“, označující husitské válečné výpravy.

3) Rozhodni, které z následujících příčin vzniku spanilých jízd měly povahu ekonomickou (E) nebo politickou (P). Ke každé příčině doplň správné písmeno:

- Zásobování polních vojsk
- Šíření husitství v sousedních zemích
- Posílení pověsti o husitech jakožto neporazitelných válečnících
- Neúroda a hladomor v českých zemích
- Zřízení strategických opěrných bodů i za hranicemi zemí Koruny české
- Přenesení hospodářské zátěže a nákladů na vedení války na sousední země
- Obrana ideálů husitské revoluce v zahraničí
- Násilné prosazování Čtyř pražských artikulů

4) Vyznač na mapě místa, kudy probíhala husitská tažení. Uveď nejvzdálenější místo, kam až husitská vojska pronikla. (mapa)

5) Každá historická událost nebo období bývají v různých dobách různě interpretovány. To se projevuje i ve výuce dějepisu. Zkus posoudit, jak se mohlo o husitských válkách vyučovat v následujících epochách:

a) ve druhé polovině 17. století (po bitvě na Bílé hoře a konci třicetileté války)

b) od konce 18. do poloviny 19. století (během národního obrození)

c) v padesátých letech 20. století

d) v 21. století

1) Označ důvody, které vedly husity k pořádání svých spanilých jízd do sousedních zemí:

- a) Chtěli ukázat světu, jakou mají skvělou výzbroj.
- b) Chtěli svět přesvědčit, že husitství je dobré, a současně zajistit obživu pro své vojáky.
- c) Chtěli rozzlobit Zikmunda Lucemburského.

2) V tajence se skrývá název slavností, které probíhají v jednom bavorském městě a připomínají husitské války. Získáš ho tak, že každé číslo nahradíš písmenem, na něž končí první slovo a zároveň začíná druhé slovo v daném spojení. Poté nalezená písmena seřaď podle uvedeného pořadí a dostaneš hledané slovo.

HRA**1**ESKA – pod jedničkou se skrývá písmeno D (slovo „hrad“ končí na D, zatímco slovo „deska“ na D začíná). První hledané písmeno je proto D.

MOTO**2**UKA, AFRIK**3**KORD, PAVLA**4**ENICH, NÁDRAŽ**6**RÁN, TVARO**7**ALDA, NÁDO**8**AŠPLE, JMENIN**9**PERIT

--	--	--	--	--	--	--	--

3) Rozhodni, kdo husitské spanilé jízdy považoval za dobré a kdo je naopak odsuzoval. Přiřaď každému odpovídající palec. Jaký palec bys dal ty?

(Prokop Holý; Zikmund Lucemburský; bavorští vévodové v 15. století; český historik a politik 19. století František Palacký, husitský hejtman Jan Čapek ze Sán; papež Martin V.)

4) Chování husitů za hranicemi českých zemí bylo během jejich tažení ...

- a) ... zcela běžné – ve středověku představovalo takové plenění běžnou součást tehdejšího vojenství, které mělo zajistit armádě obživu.
- b) ... neobvyklé – tak jako husité se chovali snad jedině Vikingové v raném středověku.
- c) ... chvályhodné – jak jinak by bylo možné rozšířit myšlenky husitské revoluce do ostatních zemí?

Řešení

Pracovní list 1

1) -XX-X-XX

2) b

3) a

4) c

5) 1 obce 2 spanilé 3 myšlenek/idejí

Pracovní list 2

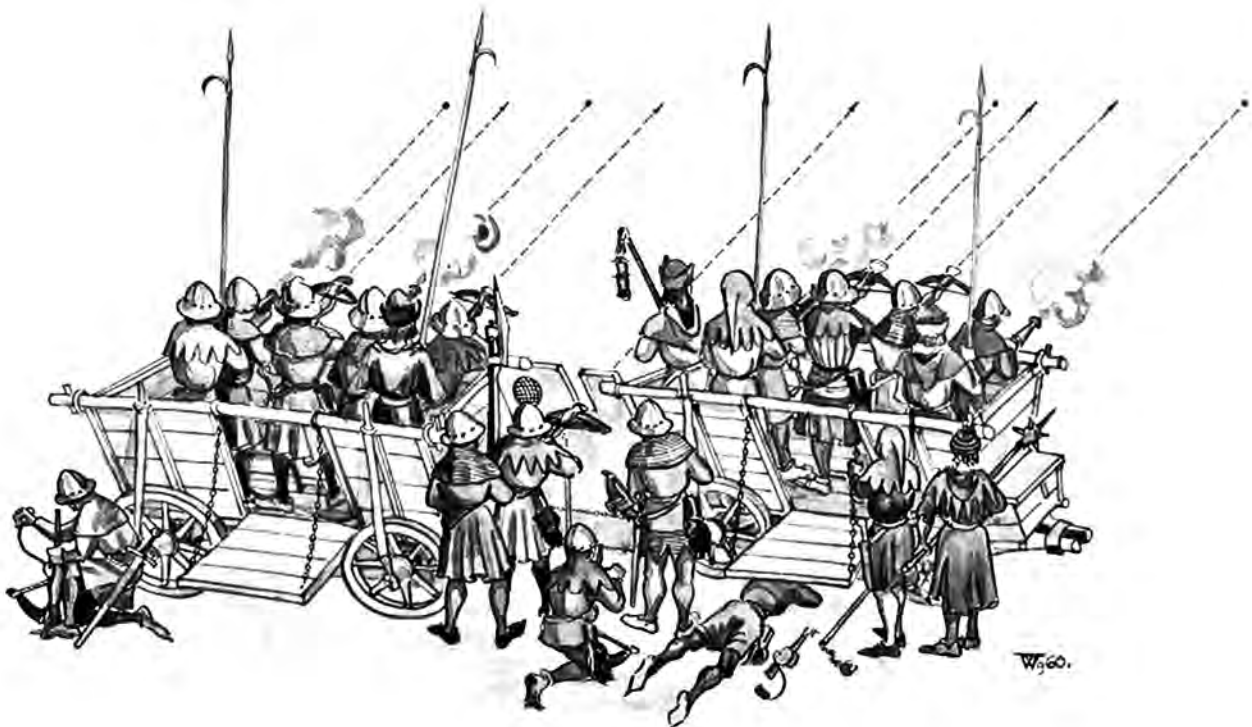
3) EPPEPEPP

Pracovní list 3

1) a

2) Dračí hry

4) a

Vozová hradba v boji. Zdroj: Akvarel od Eduarda Wagnera z roku 1960, Husitské muzeum v Táboře

VPÁD PASOVSKÉ ARMÁDY DO ČECH 1611

Václav Pražák

Vpád „Pasovských“ do Čech patří k událostem, jež byly charakteristické pro dynamickou dobu raného novověku. Řadí se mezi konflikty, které v této době propukaly mezi členy habsburského rodu, panovníky a stavy či katolíky a protestanty. Pro Čechy představoval vpád pasovských žoldnéřů doslova šok, neboť byly po více než 150 let ušetřeny vojenských operací, a téměř nikdo nebyl připraven adekvátně reagovat. Zároveň se ukázalo, jaké následky může mít pro danou zemi vypuknutí války.

Situaci v českých zemích na počátku 17. století výrazně ovlivňoval způsob vlády Rudolfa II. Tento rozporuplný Habsburk narážel stále častěji na problémy v domácí i zahraniční politice, které nedokázal úspěšně zvládat. Jednu z největších potíží představoval svár s bratrem Matyášem. V roce 1608 se před ním musel Rudolf sklonit, když Matyáš se svým vojskem vpadl do Čech a ohrožoval dokonce i hlavní město. V důsledku tzv. libeňského míru byl Rudolf II. donucen vzdát se vlády nad rakouskými zeměmi a Moravou, a navíc souhlasit s tím, že se jeho nástupcem stane právě Matyáš, pokud by on sám zemřel bezdětný. O rok později musel kapitulovat ještě jednou, když ho české stavy přiměly vydat Majestát.

V tuto chvíli vstoupil na scénu jeho bratranec a potenciální spojenec, pasovský a štrasburský biskup Leopold. V pořadí nástupnictví na trůn sice figuroval na zadních místech, ale nechyběly mu patřičné ambice. Za tímto účelem vypracoval dalekosáhlé plány, které mu měly dopomoci k dosažení tohoto cíle. V první řadě se pokoušel navázat co nejužší vztahy s Rudolfem II. a snažil se do jeho blízkosti dostat své vlastní rádce. Současně usiloval nejen o českou královskou korunu, ale i o císařský titul. Smluvně si pojistil hlasy duchovních kurfiřtů z Kolína nad Rýnem, Mohuče a Trevíru a pokoušel se přesvědčit o své kandidatuře i saského vévodu, avšak neúspěšně. Ale protože Rudolf II. byl jako český král současně i jedním ze světských kurfiřtů, mohl tak Leopold počítat se získáním většiny hlasů.¹

K uskutečnění svých záměrů potřeboval Leopold získat jako mocenskou základnu území odpovídající velikosti a významu. V roce 1609 se proto rozhodl využít krize, která vypukla v souvislosti s dědictvím vévodství Kleve-Jülich-Berg. Tato doména měla velký strategický význam jako „most“ mezi Římsko-německou říší a Španělským Nizozemím. Z toho důvodu se stala jablkem sváru mezi habsburským císařem a protestantskými vládci Falce-Neuburgu a Braniborska. Jelikož tato knížata uvedený region zabrala, reagoval Leopold vojenskou operací a odvážnou akcí obsadil samotnou pevnost Jülich. Následně se pasovský biskup ocitl velmi rychle v nepřátelském obklíčení ze strany nepřátel, takže žádal na všech stranách o pomoc. Z tohoto důvodu začal rovněž v této době verbovat v Pasově vlastní vojsko, které ho mělo posílit.

Leopoldovy ambiciózní plány ovšem selhaly. Počítal v nich s podporou své vlastní rodiny i říšské Katolické ligy a zároveň chtěl ukázat, že je vhodným kandidátem na císařský trůn. Očekávaná pomoc se však nedostavila, takže musel před účelově vzniklou protestantskou koalicí nakonec kapitulovat.²

Vojsko, které se mezitím shromáždilo v Pasově, nedokázalo Leopoldovy oddíly v Jülichu včas podpořit. I přesto však představovalo úctyhodnou sílu. Leopold mohl při jeho formování těžit z toho, že ve střední Evropě byl po skončení „dlouhé turecké války“ v roce 1606 dostatek zkušených vojáků a velitelů, kteří hledali nové uplatnění. Mezi nimi se nacházeli i bojovníci z českých zemí. Od ledna roku 1610 tak byly v Pasově sestaveny dva pěší a dva jízdní pluky o celkovém počtu cca. 10 000 mužů. Vrchním velitelem celé armády by nominálně samotný Leopold Pasovský. Bezprostředně pod ním stál hrabě Carl Ludwig ze Sulzu, který zároveň velel i jednomu pěšímu pluku. V čele zbývajících pluků stáli Adam z Trauttmansdorfu, Adolphus z Althanu a Laurentius Ramée.³

Leopold se svých mocenských ambicí nemínil vzdát, a když jeho úsilí v Jülichu nepřineslo očekávaný výsledek, našel pro své vojsko nové uplatnění –

1 Carolin Pecho: Fürstbischof – Putschist – Landesherr. Erzherzog Leopold von Österreich (1586–1632) in dynastischen und militärischen Gemeinschaften. In: Opera historica 17 (2016), s. 159.

2 Tamtéž, s. 161.

3 Jiří Kovařík: Boje o trůny 1588–1626. Bitvy a osudy válečníků II. Třebíč 2018, s. 129–130.

získání české koruny. Ačkoliv jeho síla nedostačovala k dobytí celé země, představovalo toto vojsku značnou hrozbu, s čímž Leopold i Rudolf II. počítali. Leopold navíc navštívil na podzim roku 1610 Čechy, přičemž byl mj. hostem i u Petra Voka z Rožmberka.⁴ Nedá se vyloučit, že tyto své cesty využil i k jistému průzkumu terénu pro zamýšlené tažení. Oba Habsburkové dokonce provokovali české stavy požadavkem, aby zaplatily vojsku dlužný žold – jednalo se měsíčně o částku 50 000 zlatých.⁵ Nálada ve vojsku se neustále zhoršovala, jak to popisoval český „krýgsman“ a očitý svědek Jindřich Hýzrla z Chodů: „*Zemička biskupství pasovského byla taky už tak vysátá, že nebylo odkud přivážet proviant, a k tomu všemu byli soldáti tak rozedraní a polonazí a tolik hladu a zimy a psoty vystáli, že nebylo nikterak možné, aby se tam ještě déle zdržovali.*“⁶

Když vyjednávání mezi císařem a stavy selhala a začala se šířit zpráva, že se Pasovští mají na přezimování přesunout do Čech, na rozkaz hejtmanů Bechyňského kraje zablokovaly oddíly zemské hotovosti Zlatou stezku. Proto museli žoldníci zvolit alternativní směr pochodu. Nejprve vyrazili směrem na Tyroly. Jednalo se však o klamný manévr, neboť vojsko v noci z 21. na 22. prosince 1610 překročilo Dunaj a vstoupilo na území Horních Rakous. Za současného plenění a drancování postupovala pasovská armáda k Linci, jako by měla v úmyslu vpadnout do Dolních Rakous. Následně se však stočila na sever a u Freistadtu a Leopoldschlagu vstoupila na území Čech.⁷

V této době se Leopold, Sulz, Althan a Trauttmansdorf zdržovali převážně v Praze, takže přímé velení spočívalo na Laurentiovi Raméem. Ten odeslal dopis českým stavům, v němž jim sděloval, že má v úmyslu táhnout na jihočeská císařská panství. Tento záměr přiměl stavy k tomu, aby postavily do pole vlastní vojsko.

Zatímco se Leopold a Rudolf snažili protahovat vyjednávání a udržovat stavy v nejistotě, sáhl Ramée v jižních Čechách k energickým opatřením. Jako blesk z čistého nebe zapůsobila v této souvislosti zpráva, že byly na konci ledna 1611 pomocí válečné lsti dobytý České Budějovice. Pasovští vojáci dorazili v převleku za císařské komisaře, zablokovali svým kočárem bránu, takže ji nebylo možné zavřít. Jakmile eliminovali strážce, ovládli přístup

do města.⁸ V Českých Budějovicích získal Ramée silnou a dobře situovanou základnu pro své další operace.

Tažení pasovského vojska se však tímto nezastavilo. Do jejich rukou padly rovněž Český Krumlov, Tábor, Týn nad Vltavou a Beroun. K dobytí těchto měst byly použity nejrůznější taktiky. V případě Tábora Ramée vyhrožoval, že mají v úmyslu „*ihned města šturmem dobývatí a naprosto ani psa v něm po dobytí živiti nechtějí.*“⁹ Táborští tedy kapitulovali bez boje. Naopak Beroun byl obsazen v noci bez předchozího varování, když pasovští vojáci prolomili městskou bránu.¹⁰ Získání Berouna otevřelo Pasovským cestu na Prahu. V této souvislosti stojí za zmínku, že během tohoto pochodu se vojáci chovali relativně slušně, a často dokonce za požadované věci platili. Byl to dramatický rozdíl ve srovnání s předchozím tažením rakouskými zeměmi a pozdějším ústupem z Prahy zpět do jižních Čech.

Nedaleko Prahy se vrchní velitelé vojska sešli, aby připravili plán na dobytí hlavního města. Bylo třeba ho provést rychle, protože každým dnem očekávali příchod vojska českých stavů. Časně ráno dne 15. února 1611 proto došlo k útoku na pražskou Malou Stranu. Poté měli Pasovští v úmyslu probít se ke Karlovu mostu a dále pokračovat na pravý břeh Vltavy, tedy na Staré a Nové Město. Tento záměr však neuspěl kvůli tomu, že jednotky postupovaly pomaleji, než se čekalo, a rovněž kvůli houževnaté obraně malostranské vojenské posádky a místních obyvatel. Jelikož se Pasovským podařilo ovládnout pouze jedno ze čtyř pražských měst, zůstali uzavřeni v městských hradbách, ohrožováni z několika stran. Vznikla tak patová situace, protože neměli dost sil k dobytí celé Prahy, na druhou stranu jejich protivníci nebyli schopni je z Malé Strany vyhnat. Násilnosti však zachvátily i ty části měst, kde neprobíhaly přímé boje. Jednalo se zejména o nábožensky motivované útoky proti katolickému kléru. Mezi nejhorší patřilo napadení františkánského kláštera u Panny Marie Sněžné.

Za těchto okolností se pasovského vojska zmocňoval neklid a šířila se v něm nespokojenost. Žoldníci se dožadovali nevyplaceného žoldu, napadali malostranské měšťany a odmítali plnit rozkazy, které považovali za příliš riskantní. Jako jediné smysluplné řešení se proto jevil ústup zpět na jih Čech, kde měli Pasovští lepší postavení a mohli pokračovat ve vyjednávání o dlužném

4 Jaroslav Pánek (ed.): Václav Březan: Životy posledních Rožmberků II. Praha 1985, s. 616 a 618.

5 Kovařík (pozn. 3), s. 130.

6 Věra Petráčková / Jan Vogeltanz (edd.): Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů. Praha 1979, s. 256.

7 Kovařík (pozn. 3), s. 130-131.

8 Pánek (pozn. 4), s. 619-620.

9 Kovařík (pozn. 3), s. 139.

10 Tamtéž, s. 141.

žoldu. Na začátku března proto začali opouštět Prahu. Nejprve Ramée s částí jezdeckta, posléze i zbytek armády. Poté vtáhly do Prahy stavovské oddíly posílené vojáky, které vyslal Matyáš Habsburský. Toto spojené vojsko však Pasovské nepro-následovalo, takže ti mohli téměř nerušení dorazit do jižních Čech.

Pro tuto oblast to znamenalo začátek krušných časů. Žoldníci chtěli shromáždit co největší kořist a díky ovládnutí měst České Budějovice, Český Krumlov a Tábor kontrolovali podstatnou část regionu a představovali hrozbu i pro široké okolí. Jako velmi přitažlivý cíl se jim jevila Třeboň, kde sídlil poslední Rožmberk Petr Vok a kde tudíž mohli očekávat bohatou kořist. Město však bylo dobře opevněno a disponovalo zkušenou posádkou. Vzájemné střety tak končily porážkou Pasovských. Z tohoto důvodu se Ramée uchýlil k hrozbě, že nechá poškodit hráze rybníků.¹¹ Ale i on sám musel čelit hrozbě z řad vlastních vojáků. Proto nechal v Českých Budějovicích popravit osmnáct svých velitelů, kteří se vzepřeli jeho rozkazům.¹²

Na jaře roku 1611 už nebyl nikdo ochoten ve válčení pokračovat. Hlavní problém představoval nevyplacený žold, protože se jednalo o horentní sumu přesahující 170 000 zlatých. Více jak 100 000 zlatých poskytl Petr Vok, který za tímto účelem nechal roztavit rožmberský stříbrný poklad, z něhož nechal razit mince. 9. června 1611 tak byly finanční nároky Pasovských konečně uspokojeny a došlo k rozpuštění vojska – žoldníci složili zbraně a opustili České království.¹³

Vpád Pasovských ukázal naplno problémy a hrozby, které s sebou nesly nespokojené a těžko zvladatelné vojenské síly. Rovněž vyšla najevo trestuhodná neschopnost českých stavů postavit se účinně na obranu země. A v neposlední řadě měly tyto události větší či menší dopad na jednotlivé aktéry.

Pro Rudolfa II. představovala jeho angažovanost ve vpádu pasovského vojska poslední hřebík do rakve jeho vlády. Zkompromitovaný císař musel jen přihlížet, když se sešel český zemský sněm, aby zvolil jeho bratra Matyáše novým českým králem. Ačkoli se Rudolf zdráhal podepsat kapitulační listinu, nebylo mu to nic platné. Téměř zapomenut

skončil v internaci na Pražském hradě, kde v lednu roku 1612 zemřel.¹⁴

Ani jeho bratranec Leopold neunikl následkům svých činů. Musel se ponížit před zbytkem své rodiny a spolknout tak nejednu hořkou pilulku – jeho protivník z Jülichu-Kleve-Bergu si vzal za manželku ženu, která byla původně určena pro něho, pro dva roky nesměl navštěvovat ostatní Habsburky a musel souhlasit se sesazením či dokonce popravou některých svých velitelů. Mezi ně patřil i Laurentius Ramée, jenž byl roku 1613 zatčen a na základě nepřilíš jasných podezření stát. Na druhou stranu se však Leopold snažil svá pochybení symbolicky odčinit. Pozval do Pasova jezuity, navázal kontakty s předními učiteli své doby a učinil z Pasova proslulé poutní místo.¹⁵

VYBRANÉ CÍLOVÉ KOMPETENCE

Žáci

- dokáží zařadit historické události první poloviny 17. století, jež byly podstatné pro Čechy a Bavorsko (včetně vpádu Pasovských), do kontextu českých a evropských dějin raného novověku;
- si prohloubí znalosti o politických aktivitách Habsburků v raně novověké Evropě, včetně méně známých členů dynastie;
- jsou schopni popsat průběh tažení pasovského vojska z Pasova přes jižní a střední Čechy, stejně jako boj o Prahu;
- seznámí se s dopady, jaké mělo tažení pasovské armády na české a bavorské obyvatelstvo (zejména města jako České Budějovice);
- poznají, jaké reakce vyvolal vpád Pasovských v Čechách a Bavorsku, stejně jako v širším stře-doevropském prostoru;
- získají základní znalosti o reáliích vedení války a úloze žoldněřských vojsk v raném novověku;
- shromáždí argumenty a doklady skutečnosti, proč se tato událost neudržela v Bavorsku v širší historické paměti a povědomí, a porovnájí odlišné vnímání vpádu Pasovských v Čechách a Bavorsku.

11 Josef Fleischman: Válečný zázitek. Reflexe válečných událostí v jižních Čechách na přelomu 16. a 17. století, České Budějovice 2004. (diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), s. 53-54.

12 Tamtéž, s. 45.

13 Jaroslav Pánek: Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance. Praha 1989, s. 335-336.

14 Kovařík (pozn. 3), s. 158.

15 Pecho (pozn. 1), s. 173-174.

PROPOJENÍ S KURIKULÁRNÍMI DOKUMENTY

Bavorsko

- **LehrplanPLUS pro bavorské střední školy GPG6** Lernbereich 2: Doba a změna
- **LehrplanPLUS pro bavorské reálné školy G7** Lernbereich 5: Raně novověká Evropa mezi konfesijními střety a snahami o absolutistickou vládu
- **LehrplanPLUS pro bavorská gymnázia G7** Lernbereich 5: Věk konfesionalizace

Čechy

- **Základní školy a nižší gymnázia**

Zpravidla 7. ročník základní školy, resp. 2. ročník nižšího gymnázia.

Rámcový vzdělávací program (RVP) 2017: Vzdělávací oblast Člověk a společnost, vzdělávací obor Dějepis, tematický blok Objevy a dobývání. Počátky nové doby, výstupy D-9-5-04 (postavení českého státu v mocensky a nábožensky rozdělené Evropě a v rámci habsburské monarchie) a D-9-5-05 (příčiny a důsledky vzniku třicetileté války), učivo Český stát a velmoci v 15.-18. století

- **Gymnázia**

Zpravidla 2. ročník čtyřletých studijních oborů, 4. ročník šestiletých studijních oborů a 6. ročník osmiletých studijních oborů.

Rámcový vzdělávací program (RVP) 2007: Vzdělávací oblast Člověk a společnost, vzdělávací obor Dějepis, tematický blok Počátky novověku, výstupy Základní charakteristiky stavovství a absolutismu s konkrétními příklady, Postavení českého státu uvnitř habsburského soustátí a jeho vnitřní sociální, politické a kulturní poměry, učivo Rivalita a kooperace evropských velmocí v raném novověku; třicetiletá válka, Absolutismus a stavovství.

DIDAKTICKO-METODICKÁ ROZVAHA

Na možnosti didaktického využití vpádu Pasovských do českých zemí lze pohlížet z několika hledisek. V první řadě může svou dynamičností oživit a zatraktivnit výuku historie českých zemí v 16. a na počátku 17. století, která se může jevit jako relativně poklidná v souvislosti s událostmi evropských a světových dějin této doby. Ty totiž často zdůrazňují události dynamické a konfliktní (nizozemská revoluce, náboženské války ve Francii, dobývání Ameriky či historie tudorovské Anglie). Vláda prvních Habsburků (Ferdinand I., Maxmi-

lián II. a Rudolf II.) bývá často prezentována jako období, kdy se rozvíjela humanistická vzdělanost, renesanční kultura a věda či alchymie na rudolfském dvoře. Další aspekty uvedeného období tak zůstávají mnohdy v pozadí. Žáci si na příkladu tažené pasovského žoldnéřského vojska mohou uvědomit, že i české země před začátkem třicetileté války měly vlastní zkušenost s vojenskými operacemi. Při výuce v bavorském prostředí je zase možné na tomto příkladu z regionálních dějin ukázat, že přímo z Pasova mohl vzejít budoucí císař Říšskoněmecké říše. I když se tento pokus nakonec nezdařil, jeho důsledky vedly k jedné z epoch rozmachu Pasova. A přestože se nejdůležitější vojenské operace pasovského vojska odehrávaly mimo Bavorsko, mohou učitelé i tak přiblížit žákům skutečnost, jak těsně mohly být provázány osudy obou zemí.

Jako úvodní krok při práci s touto tematikou se doporučuje ověřit u žáků jejich stávající znalosti. Je možné zvolit širší přístup a například zjistit pomocí brainstormingu, co již žáci vědí o vládě Rudolfa II., o konfliktech v tehdejší Evropě, o vedení války v raném novověku atd. Poté je možné přejít k informacím a skutečnostem, jež jsou již úžeji zaměřeny. Lze zde využít i geograficky podmíněné znalosti. Žáci mohou znát, bydlet či studovat v některém z měst, jež byla zasažena vpádem Pasovských, případně jsou zde dochovány hmotné památky na danou dobu (České Budějovice, Tábor, Třeboň). V Pasově se zase nabízí připomenout poutní místo Mariahilf, jež vzniklo v důsledku těchto událostí.

Téma také umožňuje zaměření pozornosti žáků rovněž na dějiny mimo rámec velkých událostí, zejména s ohledem na fungování raně novověkého vojenství. Žáci se tak mohou dozvědět, jakým způsobem se vytvářely tehdejší žoldnéřské armády, jakou výzbroj, výstroj a taktiku vojska používala či co patřilo ke každodennímu životu raně novověkého vojáka. Především za pomoci obrazového materiálu je možné charakterizovat vzhled vojáků a jejich táborů, případně každodenní aktivity a možná rizika tohoto povolání. V této souvislosti lze rovněž sáhnout po vhodných filmových ukázkách či např. pozvat do výuky členy vhodné skupiny historického šermu.

Na druhou stranu je možné seznámit žáky i s dobovými svědectvími, jak na válečný konflikt reagovali obyvatelé zasaženého regionu, jak byly informace o těchto událostech zprostředkovány a za jakým účelem. Zde se opět nabízí možnost, aby žáci nejprve spontánně vyjádřili, co podle jejich názoru obyvatelé postižených oblastí prožívali, a poté tyto představy konfrontovali s dobovými prameny. Následně pak mohou porovnat raně novověké válečné zážitky s těmi, o kterých například informují

dnešní media, a najít případné odlišnosti či naopak společné body.

Přestože je vpád Pasovských tématem, které je primárně spojeno s výukou dějepisu, existují i možnosti mezipředmětového využití. V první řadě se nabízí zeměpis, kde mohou žáci uplatnit dovednosti v zacházení s mapou, jež se naučili v tomto předmětu. Protože cílem pasovských útoků byla často významná česká (a zejména jihočeská) města, je možné i prakticky ukázat, kde se mohly odehrávat konkrétní epizody této události (dochované opevnění Třeboně a Českých Budějovic). Další uplatnění práce s mapou nabízí varianta, při níž si žáci mohou zakreslovat průběh tažení Pasovských. Při této příležitosti se vžijí do role tehdejších vojevůdců a budou plánovat, hledat alternativní možnosti a ptát se, proč nedošlo k jejich realizaci (např. proč vojsko netáhlo přímo do Čech a volilo „okliku“ přes rakouské země).

Dále je dané téma možné interdisciplinárně propojit i s výukou literatury, zejména pak při využití dobových písemných pramenů (především editovaných) a s jejich pomocí rozvíjet čtenářskou gramotnost, porozumění textu a schopnost interpretace. Žákům je samozřejmě možné zadat složitější úkol ve formě sepsání textu dle předem zadaných kritérií. V něm by se měli vžít do dobových rolí, ať již konkrétních historických osobností, nebo „anonymních“ aktérů, kteří jsou definováni pouze určitou společenskou vrstvou (viz pracovní list 3). To však již vyžaduje hlubší znalosti, včetně obeznámení se s historickými prameny.

Pokud to dovoluje struktura učebních plánů (zejména v případě základních škol v Čechách, resp. sekundárního stupně I v Bavorsku), mohou se žáci tomuto tématu věnovat i v rámci výtvarné výchovy. Vedle práce s obrazovými prameny (malby, rytiny, mapy), které pomáhají celou problematiku vizualizovat, se jí mohou věnovat i prostřednictvím vlastní výtvarné tvorby (zachycení konkrétních událostí malbou, výroba zbraní a zbroje z papíru a dřeva atd.).

Co se týče předkládaných pracovních listů, pracovní list 1 je určen především pro mladší žáky ze základních škol a nižšího gymnázia, zatímco pracovní listy 2 a 3 doporučujeme spíše pro starší žáky na středoškolské úrovni.

LITERATURA

- Englund, Peter: *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*. Praha 2000.
- Fleischman, Josef: *Válečný zážitek. Reflexe válečných událostí v jižních Čechách na přelomu 16. a 17. století*. České Budějovice 2004 (diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- Kovařík, Jiří: *Boje o trůny 1588–1626. Bitvy a osudy válečníků II*. Třebíč 2018.
- Pánek, Jaroslav: *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*. Praha 1989.
- Pánek, Jaroslav (ed.): *Václav Březan: Životy posledních Rožmberků II*. Praha 1985.
- Pecho, Carolin: *Fürstbischof – Putschist – Landesherr. Erzherzog Leopold von Österreich (1586–1632) in dynastischen und militärischen Gemeinschaften*. In: *Opera historica* 17 (2016), S. 155–177.
- Petráčková, Věra/Vogeltanz, Jan (edd.): *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*. Praha 1979.

1) Jak mohl vypadat voják pasovského vojska?

Jaký z vyobrazených vojáků se nejvíce podobá členu pasovského vojska? Své tvrzení zdůvodni.

A.

B.

C.

D.

Zdroje obrázků:

A: Von Blau Max - Eigenes Werk, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=43179570> https://de.wikipedia.org/wiki/Siebenj%C3%A4hriger_Krieg#/media/File:Seven_Years%27_War_Collage.jpg (otevřeno 1. 4. 2019, upraveno)

B: https://de.wikipedia.org/wiki/Ritter#/media/File:Codex_Manesse_Hartmann_von_Aue.jpg (otevřeno 1. 4. 2019)

C: Archiv autora

D: https://en.wikipedia.org/wiki/Musketeer#/media/File:Jacob_de_Gheyn_-_Wapenhandelinge_4.jpg (otevřeno 1. 4. 2019)

2) Jaké tři hlavní typy vojenských jednotek zpravidla zahrnovala raně novověká armáda?

1.

2.

3.

3) Doplnovačka

Doplň do tabulky požadovaná slova. Slovo z písmen v označených políčkách ti prozradí, co hrálo velmi důležitou roli v závěru pasovského vpádu do Čech.

1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					

Legenda:

1. Dlouhá bodná zbraň raně novověké pěchoty
2. Město, které se Pasovským nepodařilo dobýt
3. Základní vojenská jednotka žoldnéřské armády
4. Panovník, který povolal Pasovské do Čech
5. Měna, ve které byli vojáci vyplaceni
6. Plat profesionálního vojáka

4) Jak ovládnout nepřátelské město?

Pasovskému vojsku se podařilo získat některá města pomocí válečné lsti. Jaké jiné taktiky bylo možné ještě využít k získání nepřátelského města? Uveď alespoň tři další možnosti:

1.

2.

3.

5) Práce s dobovým pramenem

Rytíř Jeroným Hozlaur napsal Petru Vokovi o pasovských žoldnících: „Nesmím z domu nikam odjet, neb již jen tři míle malý ode mne sou a okolo mne (...) hrozně lidu křičí a vejskají. A odejdu-li já, dokonce by snad všechno vydrancovali a pobrali (...) Kdyby co bylo, postaviti se jim na odpor zkusím a jim (...) budu dobrá slova pokládati, a nebudou-li chtít, budu jim musiti povoliti a vezmou-li mě s nimi jeti, kam budou chtít, poněvadž žádný ochrany a pomoci od žádnéjch nemám.“

Citováno podle: Josef Fleischman: Válečný zážitek. Reflexe válečných událostí v jižních Čechách na přelomu 16. a 17. století. České Budějovice 2004. (diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), s. 47.

Zakřížkuj tvrzení, která významově odpovídají sdělení výchozího textu:

1. Jeroným Hozlaur byl připraven s Pasovskými bojovat.
2. Ve svém odporu spoléhal na pomoc z okolí.
3. Ochrana jeho majetku závisela na jeho přítomnosti.
4. Jeroným Hozlaur se obával únosu.
5. Jeroným Hozlaur považoval dohodu s Pasovskými za předem vyloučenou.

1) Jak šly události za sebou?

Seřaď následující události od nejstarší (1) po nejnovější (5). Příslušné číslo napiš na vytečkované místo.

... zvolení Matyáše Habsburského českým králem

... konec „dlouhé turecké války“

... začátek třicetileté války

... vpád Pasovských do Čech

... Libeňský mír mezi Rudolfem II. a Matyášem

2) Jak se nazývala tradiční obchodní cesta spojující Pasov a české země? Proč myslíš, že ji pasovské vojsko nevyužilo?

1.

2.

3) Raně novověké termíny - současné významy

Pokus se určit, co v dnešním jazyce znamenají tato slova; zdroj: Jaroslav Pánek (ed.): Václav Březan: Životy posledních Rožmberků 2. Praha 1985.

1. Mustruňk

2. Befelichshaber

3. Rathauz

4. Abdaňk

5. Krýgsman

6. Šturmovat

4) Spojovačka

Spoj dohromady názvy měst a jejich charakteristiky, které k sobě patří. Dvě města jsou navíc a nebudou použita.

Praha (Prag)

Nebylo dobyto Pasovskými.

Český Krumlov (Krumau)

Pasovští obsadili pouze jeho část.

Třeboň (Wittingau)

Město dobyto lstí za použití vozu.

Plzeň (Pilsen)

Někdejší hlavní sídlo Rožmberků.

České Budějovice (Budweis)

Kutná Hora (Kuttenberg)

5) Práce s dobovým pramenem

Rytíř Jeroným Hozlaur napsal Petru Vokovi o pasovských žoldnéřích: „Nesmím z domu nikam odjeti, neb již jen tři míle malý ode mne sou a okolo mne (...) hrozně lidu křičí a vejskají. A odejdu-li já, dokonce by snad všechno vydrancovali a pobrali (...) Kdyby co bylo, postaviti se jim na odpor zkusím a jim (...) budu dobrá slova pokládati, a nebudou-li chtít, budu jim musiti povoliti a vezmou-li mě s nimi jeti, kam budou chtít, poněvadž žádný ochrany a pomoci od žádnéjch nemám.“

Citováno podle: Josef Fleischman: Válečný zážitek. Reflexe válečných událostí v jižních Čechách na přelomu 16. a 17. století. České Budějovice 2004. (diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích), s. 47.

Na základě textu odpověz na následující otázky a své odpovědi dolož citáty:

1. Od koho očekával Jeroným Hozlaur pomoc proti Pasovským?
2. Měl v úmyslu s nimi vyjednávat?
3. Jak vnímal Jeroným Hozlaur blízkost nebezpečí?
4. Co mu mohli pasovští žoldnéři způsobit?
5. Jaké reakce vyvolávalo pasovské vojsko v okolí Jeronýma Hozlaura?

Představ si, že jsi ...**... Rudolf II.**

Máš napsat dopis svému bratranci, pasovskému biskupu Leopoldovi. Text by měl obsahovat:

- popis aktuální situace v Čechách (1609–1610);
- možnost použít zde vojenské řešení;
- dotaz na podmínky, za jakých by byl Leopold ochoten se v Čechách angažovat, a jakou podporu, resp. odměnu by mohl od Rudolfa očekávat.

... Leopold, pasovský biskup.

Máš napsat dopis svému bratranci Matyášovi, nově zvolenému českému králi. Text by měl obsahovat:

- výhody, které mohlo přinést použití pasovského vojska pro Habsburky;
- důvody neúspěchu a kdo je za něj zodpovědný;
- návrhy, jak by bylo možné vyřešit vzniklé problémy.

... Petr Vok z Rožmberka.

Máš napsat komentář k právě skončenému tažení Pasovských pro rodovou kroniku. Text by měl obsahovat:

- jak jsi vnímal hrozbu Pasovských před jejich vpádem do Čech;
- jaké bylo podle tebe chování českých stavů;
- jak jsi byl ty osobně postižen tímto tažením.

... měšťan/měšťanka z města, které Pasovští obsadili.

Máš napsat dopis svému příteli/své přítelkyni do města, které nebylo vpádem pasovského vojska postiženo. Text by měl obsahovat:

- jak došlo k obsazení tvého města;
- popis chování žoldnéřů (obecně i k tobě osobně);
- zda existuje naděje, že se situace brzy zlepší.

... šlechtic/šlechtična, jehož/jejíž panství je ohrožováno Pasovskými.

Máš učinit zápis do svého deníku. Text by měl obsahovat:

- jak ses o nebezpečí dozvěděl/dozvěděla;
- jaká opatření máš v úmyslu přijmout;
- jak si myslíš, že celá záležitost skončí.

... velitel jednoho z pasovských pluků.

Máš napsat žádost českým stavům. Text by měl obsahovat:

- zdůvodnění tvých vojenských opatření;
- odmítnutí obvinění, že se tvoji vojáci dopouštějí násilí;
- požadavek, že pokud bude vyplacen dlužný žold, je tvoje jednotka připravena ukončit boje a opustit Čechy

Řešení

Pracovní list 1

1. Jak mohl vypadat voják pasovského vojska?

D.

2. Jaké tři hlavní typy vojenských jednotek zpravidla zahrnovala raně novověká armáda?

1. Pěchota
2. Jízda
3. Dělostřelectvo

3. Doplnovačka

1.	P	Í	K	A		
2.	T	Ř	E	B	O	Ň
3.	P	L	U	K		
4.	R	U	D	O	L	F
5.	Z	L	A	T	Ý	
6.	Ž	O	L	D		

Hledané slovo je POKLAD.

4. Jak ovládnout nepřátelské město?

Možné odpovědi: přímý útok, obléhání a postupné dobývání, vyhladovění, pomoc zrádce uvnitř města, kapitulace v důsledku hrozby

5. Práce s dobovým pramenem

1. x
- 2.
3. x
4. x
- 5.

Pracovní list 2

1. Jak šly události za sebou?

4, 1, 5, 3, 2

2. Jak se nazývala tradiční komunikace spojující Pasov a české země? Proč myslíte, že ji pasovské vojsko nevyužilo?

Zlatá stezka.
České stavy ji nechaly uzavřít.

3. Raně novověké termíny - současné významy

1. Přehlídka, která měla ukázat, že je vojsko řádně vyzbrojeno a vyzbrojeno
2. Velitel
3. Radnice
4. Vyplacení a rozpuštění vojska
5. Zkušený válečník, často s velitelskými zkušenostmi
6. Útočit

4. Spojovačka

Praha (Prag)	Pasovští obsadili pouze jeho část.
Český Krumlov (Krumau)	Někdejší hlavní sídlo Rožmberků.
Třeboň (Wittingau)	Nebylo dobyto Pasovskými.
Plzeň (Pilsen)	---
České Budějovice (Budweis)	Město dobyto lstí za použití vozu.
Kutná Hora (Kuttenberg)	----

5. Práce s dobovým pramenem

1. Od nikoho („žádný ochrany a pomoci od žádnéjch *nemám*“)
2. Ano („*jim budu dobrá slova pokládati*“)
3. Bylo velmi blízko („*již jen tři míle malý ode mne sou*“)
4. Oloupení („*by všeccko vydrancovali a pobrali*“), zajetí („*s nimi jeti, kam budou chtít*“)
5. Nahlas projevované obavy a strach („*okolo mne hrozně lidu křičí*“)

PRŮMYSLOVÁ REVOLUCE A SOCIÁLNÍ OTÁZKA NA ŠUMAVĚ A V BAVORSKÉM LESE

Diana Stock-Megies

Průmyslová revoluce neprobíhala jen v anglických městských aglomeracích, ale dostala se i do česko-bavorských horských oblastí. Zde se nacházely jak rozsáhlé lesy a nerostné suroviny, tak i know-how pro výrobu vysoce kvalitních produktů ze dřeva, žuly, tuhy, stejně jako z porcelánu a skla, z nichž některé našly svá odbytíště po celém světě.

Těžba a přeprava palivového a stavebního dřeva:

Jedním z nejrozšířenějších průmyslových odvětví bylo lesní hospodářství. V Bavorském lese a na Šumavě se nacházela zdánlivě nevyčerpatelná zásoba dřeva. Ještě v roce 1945 byla přibližně polovina této oblasti zalesněná. Lesy byly v majetku šlechtických rodin, klášterů, měst, obcí a rolníků. V průmyslu i v domácnostech byla po dřevě velká poptávka, ale velkým problémem byl zároveň transport tohoto neskladného obchodního artiklu z nepřístupných horských oblastí. Nabízelo se využití vodní síly, což bylo ovšem v nepřístupných pralesích plných roklín spojeno s množstvím problémů, s nimiž se potýkala řada nápaditých inženýrů. Nejznámějším vodním dílem se stal Schwarzenberský plavební kanál z roku 1791, pro jehož stavbu bylo dokonce nutné překonat rozvodí. Touto cestou se plavilo enormní množství dřeva k řece Mihele (Mühl) a dále k Dunaji, odkud se přepravovalo lodí do Vídně. Kanál i jeho tunely jsou dnes vyhledávanou turistickou atrakcí.¹ Na bavorské straně fungoval obdobným způsobem plavební systém na řece Ilz, kterým se v letech 1827

až 1926 dopravovalo dřevo do Pasova. Dodnes je možné navštívit pozůstatky technických zařízení, která byla jeho součástí, jako jsou vodní nádrže na potoce Reschbach (Reschbachklause), uměle vybudovaná hráz na zachytávání plaveného dřeva známá jako Triftsperre nedaleko Halsu nebo bývalý sklad dřeva v obci Stromlänge, dnes patřící k Pasovu.²

Dřevozpracující průmysl: Enormní množství dřeva se spotřebovalo na výrobu papíru. Strojní papírna Pečkovský mlýn (Pötschmühle) ve Větřní u Českého Krumlova byla ve 30. a 40. letech 20. století s 1 800 zaměstnanci největším zaměstnavatelem Šumavy. V roce 1938 zde bylo z 250 000 plnometrů dřeva vyrobeno 67 000 tun nejrůznějších druhů papíru, což odpovídá 200 tunám denně. Srovnatelně důležitým zaměstnavatelem byla Papírna a lepenkárna Vltavský mlýn v Loučovicích, která v roce 1940 zaměstnávala 1 500 dělníků, 140 úředníků a 200 až 300 lidí na přepravu dřeva.³

V 19. století vzniklo na Šumavě množství továren na výrobu nejrůznějších dřevěných produktů, jako byly např. továrna na zápalky, dřevěný drát, lahvové záklopy a cínové fólie Schell a synovec v Dlouhé Vsi u Sušice, Watzlawickova továrna na hračky, sportovní potřeby a malé žebříňáky Bohemia-Werke v Kašperských Horách či továrna na nábytek Johanna Kotschwary ve Vimperku, která realizovala interiéry takových prominentních budov, jako byl Německý dům v Praze nebo hotel Rixi v Železně Rudě. Na Šumavě, ovšem výhradně ve výškách mezi 900 a 1 200 m n. m., se rovněž těžilo vzácné rezonanční dřevo používané při výrobě klavírů a strunných nástrojů. Od 20. let 19. století vyráběly rezonanční dřevo továrna knížete Schwarzenberga

1 K tomu více Walter Kogler: Der Schwarzenbergische Schwemmkanal. Wien 1993; Schwarzenberský plavební kanál. 200 let od svého založení. Horní Planá 1989; Rotraut Trapp: Der Schwarzenbergische Schwemmkanal im Böhmerwald - eine forstliche Transportanlage des 18. und 19. Jahrhunderts. Würzburg 1993 (www.landmuseum.at/pdf_frei_remote/SVV-NWK_133_134_0149-0196.pdf, otevřeno 17. 1. 2019); Fritz Lange: Von Böhmen nach Wien. Der Schwarzenbergische Schwemmkanal. Erfurt 2004; <http://www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/hospodarske-dejiny/zpracovani-dreva/vyuka-a-materialy/schwarzenbersky-plavebni-kanal/> (otevřeno 17. 1. 2019); http://www.ckrumlov.info/docs/cz/region_histor_schkan.xml (otevřeno 17. 1. 2019).

2 K tomu více Karl-Heinz Hellinger: Holzen und triften für Bischof und König. Tiefenbach 1990; <http://www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/hospodarske-dejiny/zpracovani-dreva/vyuka-a-materialy/plaveni-dreva-na-ilzu/> (otevřeno 17. 1. 2019).

3 Reinhold Fink: Advokat und Zuckerbäcker. Handel, Gewerbe und Industrie im Böhmerwald 1930 bis 1940. Norderstedt 2005, s. 213, 216.

ve Stožci a Strunzova pila na Kvildě (dnes v Pockingu), které ho dodávaly světoznámým výrobcům klavírů jako Steinway (Hamburk, New York), Bechstein (Berlín, Vídeň) a Petroff (Hradec Králové). Dřevo zpracovávala také firma Steinbrener ve Vimperku. Toto vydavatelství, knihvazačství, knihtiskárna a umělecká tiskárna bylo založeno roku 1855, v roce 1910 zaměstnávalo 1 000 zaměstnanců a v roce 1930 provozovalo 34 poboček na všech světadílech. Do roku 1930 prodala firma přes 100 milionů modlitebních knížek v 29 jazycích.⁴

Sociální otázka: Bavorsko bylo až do poloviny 20. století silně agrární oblastí. Ještě v roce 1895 se zde průmyslu a řemeslu věnovalo méně než 10% obyvatelstva.⁵ Proměna v průmyslovou oblast proběhla rychleji na Šumavě, kde se v roce 1939 živilo zemědělstvím pouze 37,8% obyvatel.⁶ Rolníci ani dělníci neměli žádné sociální zabezpečení. O chudé pečovala církev, působnost klášterů dosahovala i do nejdlehlých míst země. Po sekularizaci v roce 1803 se v této oblasti ale vytvořilo vakuum. Teprve postupem času začaly zemské vlády plnit povinnost péče o znevýhodněné společenské vrstvy. Velkým krokem směrem k sociálnímu státu byly sociální zákony Německé říše z 80. let 19. století. V letech 1883 až 1889 zavedlo nemocenské, úrazové i starobní pojištění, stejně jako pojištění pro invalidy i Bavorsko.⁷

Na Šumavě byl průmysl mnohem rozvinutější než na bavorské straně a majitelé zdejších továren, kteří pociťovali zodpovědnost za své zaměstnance, se o jejich sociální zajištění starali často ještě před zavedením státní podpory. V této oblasti se angažovali zejména Jan Steinbrener a majitelé papíren. Tisíce dělníků tak mohly využívat sociální dávky z chudinských fondů a penzijních a závodních pojišťoven. Stavěly se domy pro úředníky, dělníky, sirotky, vznikaly svobodárny a zotavovny, byly zřizovány školy a knihovny, hasičárny, plovárny, kina i divadla.⁸

Infrastruktura: Elektrický proud, stroje, běžící pásy, telekomunikace, doprava po zemi i po vodě, to vše proměnilo veškerá odvětví lidského života a hospodářství. Technické vymoženosti výrazně

přispěly i k rychlému rozvoji dřevozpracujícího průmyslu v Čechách a v Bavorsku.

Velké změny přinesla stavba železnice napříč Bavorským lesem a Šumavou. Tento proces zahájila v rakouské monarchii již stavba koněspřežné dráhy mezi Českými Budějovicemi a Lincem v letech 1825–1832. V Bavorsku měla podobný význam roku 1835 lokomotiva Adler (Orel) na trase Norimberk – Fürth. Síť železnic se neustále rozšiřovala a roku 1860 se dostala i do Pasova. První železniční spojení mezi Bavorskem a Čechami vzniklo mezi Chamem a Plzní (1861/1862), dále mezi městy Weiden in der Oberpfalz a Cheb (1864/1865) a od roku 1877 také mezi Deggendorfem, Bavorskou Rudou, Klatovy a Prahou. Při stavbách mostů a tunelů těchto lokálních drah, např. přes údolí řeky Ilz, bylo nutné využít nejlepších technických dovedností a mistrné práce stavitelů.⁹ V 70. letech 19. století byla zprovozněna trať Plzeň – Železná Ruda, která umožnila větší obchodní výměnu mezi Čechami a Bavorskem. Její součástí je i nejdelší tunel proražený šumavským horským pásmem, který se táhne v délce 1747 metrů pod horou Špičák. Byl vybudován v letech 1874 až 1877 jako jeden z prvních tunelů v Rakousku-Uhersku a až do roku 2007 byl nejdelším železničním tunelem v České republice. Železná Ruda se zároveň brzy stala atraktivní turistickou destinací, takže už roku 1882 zde vznikl hotel Prokop a roku 1890 tu pražský architekt Rixi postavil stejnojmenný hotel, který zde stojí dodnes.¹⁰ V roce 1897 byla na již dobře rozvinutou železniční síť napojena města Vimperk, Prachatice a obec Želnava.¹¹ Železnice výrazně usnadnila cestování a nákladní přepravu a její zásluhou se dřevěné výrobky dostaly ke svým zákazníkům i na vzdálená odbytiště. Na druhou stranu znamenala ale i konec plavení dřeva.

Již čtyři roky po patentování telefonu v roce 1876 získal místní telefonní síť i Annín (část obce Dlouhá Ves), kterou zde instalovala továrna na křišťálové sklo Jos. Ed. Schmidt. V roce 1888 bylo v Loučovicích díky místní papírně zavedeno elektrické osvětlení a otevřeno kino pro její zaměstnance.¹² Elektrárna ve Vyšším Brodě byla zřízena už v roce 1904 a Čeňkova pila byla v roce 1912 předělána

4 Srov. Fink (pozn. 3), s. 55, 159, 164–165, 198, 310.

5 Reinhard Heydenreuter/Ingo Krüger/Hermann Rumschöttel: Armenfürsorge und Daseinsvorsorge. Dokumente zur Geschichte der Sozialgesetzgebung und des Sparkassenwesens in Bayern. (Ausstellungskataloge der Staatlichen Archive Bayerns 31), München 1992, s. 111.

6 Srov. Fink (pozn. 3), s. 16.

7 Srov. Heydenreuter (pozn. 5), s. 13–14, 27, 39, 50, 61, 90–91, 98–99, 111.

8 Srov. Fink (pozn. 3), s. 55, 213, 216.

9 Josef Otto Slezak: Eisenbahn-Panorama. Eisenbahnkarte von Böhmen, Mähren & Schlesien von Josef Beer aus dem Jahr 1897. (Schriftenreihe Internationales Archiv für Lokomotivgeschichte 9), Wien 1986, s. 20; Emma Mages: Eisenbahn in Bayern. Die Entwicklung des Hauptbahnnetzes 1835 bis 1880. In: Eisenbahn in Bayern 1835–2010. (Edition Bayern, Sonderheft 01), Augsburg 2010, s. 54–71.

10 <https://www.sumavanet.cz/spicak/historie.asp> (otevřeno 17. 1. 2019).

11 Srov. Slezak (pozn. 9), s. 81, 88–89.

12 Srov. Fink (pozn. 3), s. 313, 316.

na vodní elektrárnu s Francisovou turbínou vyrábějící elektřinu pro Kašperské Hory. V letech 1937 až 1939 pak vznikla další vodní elektrárna Vydra. Obě byly prohlášeny kulturními památkami a jsou stále v plném provozu.¹³ Na bavorské straně byly technické novinky zaváděny až mnohem později. Jako první velké dolnobavorské město získal elektrický proud v roce 1907 Pasov, do Bavorského lesa se elektřina dostala až v roce 1925.¹⁴

Kvůli politickým zvrátům po roce 1945 se hospodářství v bavorském a ještě více v československém pohraničí silně proměnilo. Na základě Benešových dekretů byla většina výše zmíněných továren znárodněna nebo uzavřena. Období železné opony znamenalo pro místní hospodářství úpadek. Od otevření hranice v letech 1989 a 1990 se opět navazuje na přeshraniční spolupráci i v hospodářské oblasti.

VYBRANÉ CÍLOVÉ KOMPETENCE

Žáci

- popíší proces industrializace Čech a Bavorska a současně pochopí, že industrializace neprobíhala jen v Anglii a městských průmyslových centrech, ale také ve venkovských oblastech.
- vyjmenují hospodářská odvětví místního průmyslu.
- doloží, že lesní hospodářství v 19. a na počátku 20. století bylo důležitým ekonomickým odvětvím jejich regionu.
- vysvětlí změny v krajině a infrastrukturu způsobené industrializací.
- popíší a zhodnotí proměnu pracovních a životních podmínek v Bavorském lese a na Šumavě způsobenou industrializací.
- jsou schopni diskutovat o pozitivních i negativních sociálních změnách.
- rozeberou sociální otázku a její možná řešení na regionálních příkladech a popíší iniciativu zemských vlád, menších správních jednotek a jednotlivých firem v sociální oblasti.

13 Srov. Fink (pozn. 3), s. 71; <http://www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de/unterrichtsmaterialien/wirtschaftsgeschichte/holzwirtschaft/unterricht-und-materialien/> (otevřeno 17. 1. 2019).

14 Toni Siegert: Elektrizität in Ostbayern. Niederbayern von den Anfängen bis 1945. Die dezentrale Stromversorgung. (Verein der Freunde und Förderer des Bergbau- und Industriemuseums Ostbayern, Schriftenreihe des Bergbau- und Industriemuseums Ostbayern 9), Weiden 1988, s. 19, 43.

- porovnají hospodářství a infrastrukturu, využívání surovin a zdrojů i sociální systémy 19., 20. a 21. století v regionální perspektivě. Diskutují o paralelách s aktuálním zaváděním informačních a komunikačních technologií a s digitální revolucí.

PROPOJENÍ S KURIKULÁRNÍMI DOKUMENTY:

Český rámcový vzdělávací program RVP

- **RVP pro základní vzdělávání**
Modernizace společnosti: Industrializace a její dopady na společnost; sociální otázka
- **RVP pro gymnázia**
Modernizace společnosti: Rozvoj výroby a vědy, proměna agrární společnosti ve společnost průmyslovou, změny v sociální struktuře

Bavorské školní osnovy LehrplanPLUS

- **LehrplanPLUS pro bavorskou Mittelschule**
GPG7 vzdělávací okruh 2: Doba a změna: industrializace, technický a hospodářský rozvoj
GPG7 vzdělávací okruh 3: Průmyslová revoluce, přechod k průmyslové společnosti; sociální otázka na počátku 20. století a její vyústění
- **LehrplanPLUS pro reálnou školu a pro gymnázia**
RS G8 vzdělávací okruh 5 / GYM G8 vzdělávací okruh 4: Industrializace a sociální otázka: industrializace v Německu a Bavorsku; změněné pracovní a životní podmínky; sociální otázka a přístupy k jejímu řešení

DIDAKTICKO-METODICKÁ ROZVAHA

Propojení s regionem: Jedním z cílů předkládaných výukových materiálů je podívat se na průmyslovou revoluci, probíranou vesměs na příkladu Anglie a známých německých či českých průmyslových center, také z regionální perspektivy. Žáci tak mohou snáze pochopit společné i protichůdné jevy tohoto historického procesu. Prostřednictvím regionálních hospodářských dějin se seznámí s možnostmi, ale i limity průmyslové revoluce v prostředí Šumavy a Bavorského lesa. Na tomto tématu lze zároveň velice dobře ukázat stáletou prostupnost česko-bavorských hranic pro výměnu zboží. Žáci se navíc obeznámí s tradičními a často stále živými průmyslovými odvětvími příhraničního regionu, což mohou využít i pro vlastní marketingové strategie. Na základě konkrétních příběhů hospodářského úspěchu lze demonstrovat, že poloha tohoto regionu nemusí být chápána jen jako nevýhoda. Je ovšem potřeba mít na paměti, že průmysl a řemeslo nikdy nemohly zajistit prosperitu celému příhraničí.

Sociální otázka a propojení s aktuálním děním:

S tématem hospodářských dějin souvisí i sociální tematika a společenskohistorické otázky, které se u žáků obvykle setkávají s velkým zájmem. Na konkrétních příkladech lze ukázat roli státu, popřípadě podnikatelů při řešení sociálních problémů. Záleží na uvážení vyučujícího, do jaké míry bude pojednávat téma v souvislosti s aktuálním děním.¹⁵ Promyšlená práce s tématem sociální otázky a osudu jednotlivce v dějinách vede žáky k větší „interakci s předmětem výuky“ a účasti na „řešení celospolečenských problémů“.¹⁶

Narativní kompetence: Na základě pramenů a učitelova výkladu vytvoří žáci vlastní vyprávění o minulosti, například fiktivní deníkové zápisy, popis náplně práce nebo průběh pracovního dne dělníka v 19. století. Představí industrializaci a s ní související sociální otázku metodou tvůrčího psaní na základě každodenních příběhů různých osob z prostředí dřevařského průmyslu na Šumavě a v Bavorském lese. Zhodnotí a odůvodní životní a pracovní poměry dělníků a jejich rodin, stejně jako různé návrhy řešení sociální otázky, srovnají je s dnešním systémem sociálního zabezpečení a své závěry využijí ve vlastním vyprávění. Srozumitelným způsobem tak vylíčí sociální a politické změny tohoto období a analyzují role jednotlivých skupin s ohledem na jejich cíle, možnosti a motivy jednání.¹⁷

Personifikování: V navrhované vyučovací hodině lze zároveň využít principu personifikování, kterým se rozumí „lícení dějin na příkladu ‚bezejmenných‘ jednajících a trpících osob [...], které vždy reprezentují určitou sociální skupinu“.¹⁸ „Skupinám lidí, které lze jako takové popisovat jen všeobecně a abstraktně, tak bude dána konkrétní tvář.“¹⁹ Žáci se pokusí vcítit se do historických postav dělníků

a jejich manželek, a budou tak moci nahlédnout a zhodnotit historická fakta z jiné perspektivy.

Metodické a mediální kompetence: Na základě práce s prameny a texty žáci pochopí dějinné souvislosti a budou moci samostatně prezentovat své znalosti o 19. století. Rozeberou a zhodnotí výpovědní hodnotu pramenů s ohledem na kontext jejich vzniku.²⁰ K zpracování úkolů budou využita digitální média a informace z vybraných internetových stránek, dostupných přes QR kódy.

Samostatná práce: Pracovní listy jsou sestaveny tak, aby s nimi mohli žáci pracovat pokud možno samostatně. Potřebné informace a materiál pro vypracování úkolů získají na vybraných internetových stránkách (například stránky projektu Historie jako prostor k setkávání a stránky Nadace Zuhören), přičemž využijí jak své mediální kompetence, tak i odborné znalosti.

Praktické tipy pro výuku: Každý z uvedených pracovních listů k sociální otázce je zaměřen jednak na dané téma a jednak na doplňující materiál, přičemž je rozdělen do několika dílčích úkolů. Tyto úkoly lze spojit do jednoho celku, mohou však být využity i jednotlivě. Každý pracovní list vyžaduje přibližně jednu vyučovací hodinu. Všechny úkoly jsou založené na práci s internetem.

OBSAH A METODIKA PRACOVNÍCH LISTŮ:

Pracovní list 1 Dřevo: Tento pracovní list může posloužit jako úvod do tématu. Žáci se zabývají využitím dřeva v každodenním životě a jeho významem v minulosti i současnosti.

Pracovní list 2 Plavení dřeva na řece Ilz: Žáci se z perspektivy dělnických rodin v 19. století a prostřednictvím dvou videí, v nichž jsou na základě pramenných materiálů vylíčeny dvě pracovní nehody, zabývají tehdejšími pracovními podmínkami. Z faktických informací vyhledaných na příslušných internetových stránkách odvodí obtížnost práce při plavení dřeva, chybějící bezpečnostní opatření, ale i postupný rozvoj systému sociálního zabezpečení.

Pracovní list 3 Vorařství na Otavě: O pracovních podmínkách vorařů vypovídají vzpomínky Josefa Mirwalda, které byly zpracovány kreativní i historiografickou formou na výše zmíněných internetových portálech projektů Grenzgeschichten a Historie jako prostor k setkávání. Informace z těchto stránek využijí žáci při tvorbě plakátů a při tvůrčím psaní. Faktické poznatky pak mohou shrnout formou

15 K tématu aktuální souvislosti ve smysluplném kontextu srovnej Thomas M. Buck: Lebenswelt- und Gegenwartsbezug. In: Michele Barricelli/Martin Lücke (edd.): Handbuch Praxis des Geschichtsunterrichts 1. Schwalbach/Ts. 2012, s. 289–301.

16 Viz Bärbel Völkel: Handlungsorientierung. In: Ulrich Mayer/ Hans-Jürgen Pandel/Gerhard Schneider (edd.): Handbuch Methoden im Geschichtsunterricht. Schwalbach /Ts 2011, s. 62..

17 Srovnej ročníkové profily a učební osnovy Lehrplan-PLUS v Bavorsku: Mittelschule (GPG7 Lernbereich 2 und 3), Realschule (G 8 Lernbereich 5), Gymnasium (G 8 Lernbereich 4).

18 Viz Klaus Bergmann: Personalisierung, Personifizierung, in: Klaus Bergmann a kol. (edd.): Handbuch der Geschichtsdidaktik. Seelze 1997, s. 298–300, zde s. 299; Michael Sauer: Geschichte unterrichten. Seelze 2001, s. 86, viz <https://gafprojekt.hypotheses.org/293> (otevřeno 17. 1. 2019).

19 Srov. Bergmann (pozn. 18), s. 299.

20 Srovnej ročníkové profily a učební plány Lehrplan-PLUS v Bavorsku (pozn. 17).

inzerátu na pracovní místo voraře, o jehož podmínkách mohou diskutovat z dnešní perspektivy.

Pracovní list 4 Nakladatelství J. Steinbrener:

Na základě informací o podniku rodiny Steinbrener vyhledaných na internetu si žáci udělají představu o jeho aktivitách v sociální oblasti a tyto informace pak zpracují metodou kreativního psaní. Sestaví fiktivní deníkový záznam, v němž z pohledu zaměstnance uplatní historicky hodnověrné argumenty. Analyzují dobový pramen (pracovní osvědčení z roku 1921), který zasadí do historického kontextu a vyvodí z něj závěry pro vzdělávací aktivity firmy Steinbrener a pro rozvoj regionu.

SEZNAM LITERATURY

Bergmann, Klaus: Personalisierung, Personifizierung. In: Bergmann, Klaus a kol. (edd.): Handbuch der Geschichtsdidaktik. Seelze 1997.

Buck, Thomas M.: Lebenswelt- und Gegenwartsbezug. In: Michele Barricelli Siegert/Martin Lücke Siegert (edd.): Handbuch Praxis des Geschichtsunterrichts 1. Schwalbach/Ts. 2012, s. 289-301.

Fink, Reinhold: Advokat und Zuckerbäcker. Handel, Gewerbe und Industrie im Böhmerwald 1930 bis 1940. Norderstedt 2005.

Hellinger, Karl-Heinz: Holzen und triften für Bischof und König. Tiefenbach 1990.

Heydenreuter, Reinhard/Krüger, Ingo/Rumschöttel, Hermann: Armenfürsorge und Daseinsvorsorge. Dokumente zur Geschichte der Sozialgesetzgebung und des Sparkassenwesens in Bayern. (Ausstellungskataloge der Staatlichen Archive Bayerns 31). München 1992.

Kogler, Walter: Der Schwarzenbergische Schwemmkanal. Wien 1993.

Lange, Fritz: Von Böhmen nach Wien. Der Schwarzenbergische Schwemmkanal. Erfurt 2004.

Megas, Emma: Eisenbahn in Bayern. Die Entwicklung des Hauptbahnnetzes 1835 bis 1880. In: Eisenbahn in Bayern 1835 - 2010. (Edition Bayern, Sonderheft 01), Augsburg 2010.

Sauer, Michael: Geschichte unterrichten. Seelze 2001. Dostupné z: <https://gafprojekt.hypotheses.org/293> (staženo 17. 1. 2019).

Schmöller, Carl /Volland, Jacques Andreas: Bayerns Wälder - 250 Jahre Bayerische Staatsforstverwaltung. (Hefte zur Bayerischen Geschichte und Kultur 27), Augsburg 2002.

Schwarzenberský plavební kanál. 200 let od svého založení. Horní Planá 1989.

Siegert, Toni: Elektrizität in Ostbayern. Niederbayern von den Anfängen bis 1945. Die dezentrale Stromversorgung. (Verein der Freunde und Förderer des Bergbau- und Industriemuseums Ostbayern, Schriftenreihe des Bergbau- und Industriemuseums Ostbayern 9), Weiden 1988.

Slezak, Josef Otto: Eisenbahn-Panorama Böhmen und Mähren, mit Eisenbahnkarte von Böhmen, Mähren & Schlesien von Josef Beer aus dem Jahr 1897. (Schriftenreihe Internationales Archiv für Lokomotivgeschichte 9), Wien 1986.

Trapp, Rotraut: Der Schwarzenbergische Schwemmkanal im Böhmerwald - eine forstliche Transportanlage des 18. und 19. Jahrhunderts. Würzburg 1993. Dostupné z: www.landeshmuseum.at/pdf_frei_remote/SVVNWK_133_134_0149-0196.pdf (staženo 17. 1. 2019).

Völkel, Bärbel: Handlungsorientierung. In: Ulrich Mayer/Hans-Jürgen Pandel/Gerhard Schneider (edd.): Handbuch Methoden im Geschichtsunterricht. Schwalbach /Ts 2011, s. 49-64.

Internetové zdroje

Více k plavení dřeva na Ilzu: <http://www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/hospodarske-dejiny/zpracovani-dreva/vyuka-a-materialy/plaveni-dreva-na-ilzu/>

Více ke Schwarzenberskému plavebnímu kanálu: <http://www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/hospodarske-dejiny/zpracovani-dreva/vyuka-a-materialy/schwarzenbersky-plavebni-kanal/>

Více k lesnímu hospodářství: www.begegnungsraum-geschichte.uni-passau.de/unterrichtsmaterialien/wirtschaftsgeschichte/holzwirtschaft/sachinformationen/

Rafting na divoké řece s nafukovacím člunem na řece Soča: commons.wikimedia.org/wiki/File:Rafting_river_So%C4%8Da_3.jpg.

Ke Schwarzenberskému plavebnímu kanálu: http://www.ckrumlov.info/docs/cz/region_histor_schkan.xml.

Více ke Špičáku: <http://www.sumavanet.cz/spicak/>

Více k nakladatelství Steinbrener: www.vimperk.cz

České rámcově vzdělávací programy: www.rvp.cz

Bavorské ročníkové profily a učební osnovy LehrplanPLUS: www.lehrplanplus.bayern.de/

Portál Grenzgeschichten nadace Zuhören: www.grenzgeschichten.net

VŠECHNO ZE DŘEVA?

1) Vyjmenujte nebo nakreslete pět nejdůležitějších předmětů, které jsou u vás doma ze dřeva.

2) Napište pět předmětů, které se dříve vyráběly ze dřeva a dnes se dělají z jiných materiálů. Pojmenujte také tento materiál.

Předmět

Materiál dnes

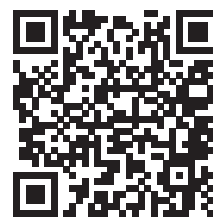
3) Uvedte oblasti běžného života nebo hospodářská odvětví, v nichž se v hojné míře využívá dřevo.

4) Diskutujte o tom, odkud se získávalo dřevo v 19. století a odkud se získává nyní. Změnilo se od té doby i jeho využití v průmyslu a v domácnostech?

PLAVENÍ DŘEVA NA ŘECE ILZ A SOCIÁLNÍ OTÁZKA DĚLNICKÝCH RODIN

1) Marie měla štěstí, ale Josef ne

O dvou pracovních úrazech z 19. století vypráví příběh na internetové stránce www.grenzeschichten.net s názvem „Stržení vodou, ubiti dřevem – nebezpečí plavebního kanálu“ (QR kód vpravo). **Představ si, že jsi u toho a musíš zavolat záchrannou službu. Co jim řekneš?** Doplň do tabulky informace z obou videí u zmíněného příběhu.

„Hrdinové nouzových situací“

„Mrtví a pozůstalí“

kdo?

_____	_____
_____	_____

kde?

_____	_____
_____	_____

kdy?

_____	_____
_____	_____

co?

_____	_____
_____	_____
_____	_____

2) Obavy z budoucnosti

Josefova žena, domkářka je zoufalá. Po manželově smrtelném úrazu si dělá starosti o budoucnost. Do temných mraků heslovitě zaznamenej, co se jí asi honí hlavou, v jaké se nachází životní situaci a jakou ji a její děti čeká budoucnost (potřebné informace nalezněš u příběhu „Mrtví a pozůstalí“).

3) Snové pracovní podmínky?

Marie a Josef měli stejné pracovní podmínky jako mnozí jiní lesníci a plavební dělníci v 19. století. Více se o tom dozvíš ve výše zmíněném příběhu „Stržení vodou, ubití dřevem - nebezpečí plavebního kanálu“ a další informace k plavebnímu systému na Ilzu získáš na stránce projektu Historie jako prostor k setkávání www.preshranicni-dejepis.cz pod tématem „Plavení dřeva na Ilzu“ (QR kód vpravo). Následně vyplň tento přehled:

Josef:

životní situace: _____

schopnosti: _____

pracoviště: _____

Marie:

životní situace: _____

pracoviště: _____

Zdroj: Stadtarchiv Passau, Ilz SAP B6A 907U00041.

Postavení lesníků a plavebních dělníků:

Pracovní oděvy a vybavení: _____

Technika práce: _____

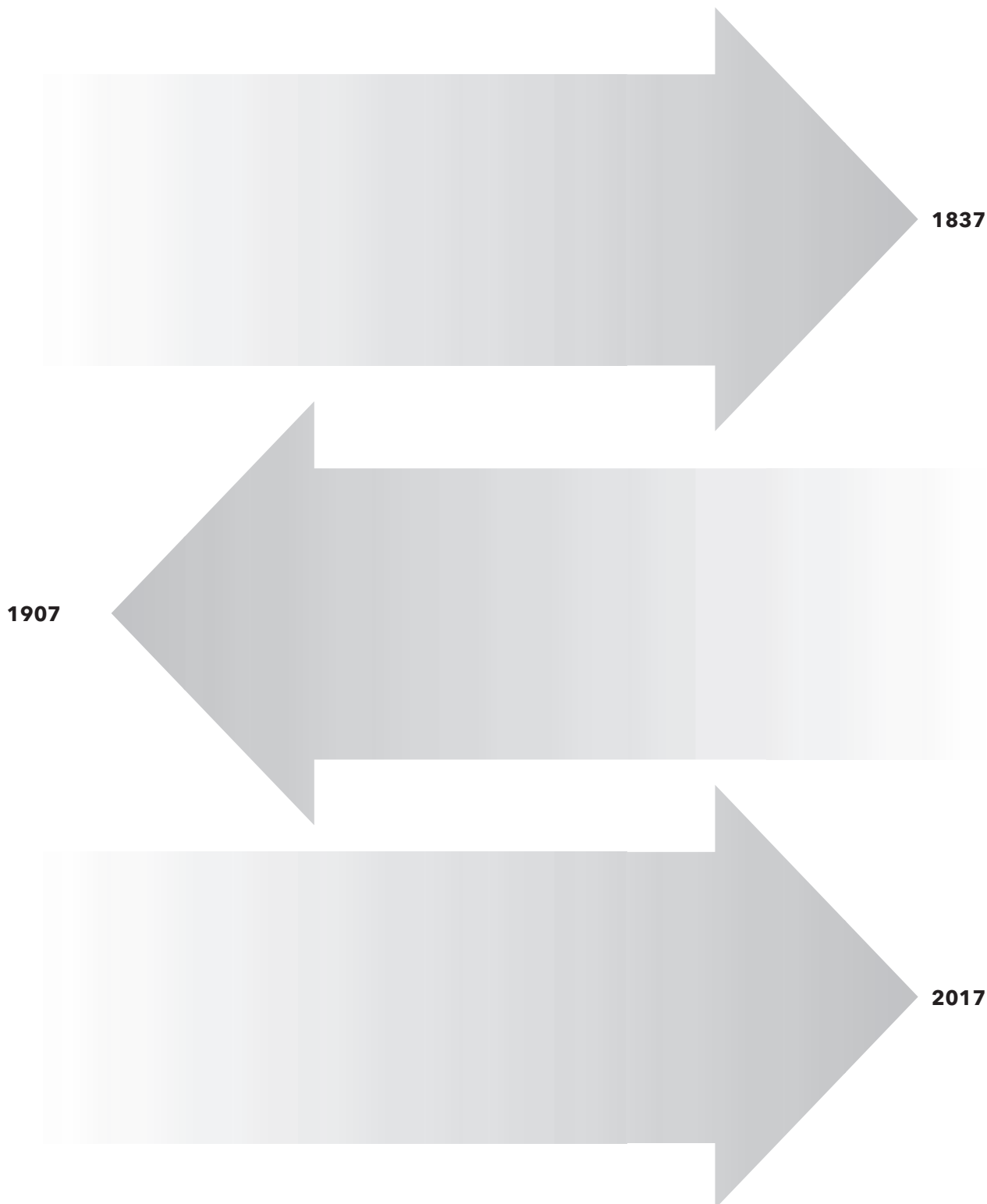
Nebezpečí: _____

Bezpečnost práce: _____

Sociální zajištění: _____

4) Časy se mění

Sociální zabezpečení se během posledních dvou set let velice změnilo. Více informací k tomu najdeš ve výše zmíněných příbězích a na stránce projektu Historie jako prostor k setkávání. Představ si, že by Josef Schönberger utrpěl smrtelný úraz v jiném období. Srovnaj roky 1907 a 2017 s rokem 1837. Vypiš do šipek, jak by se v jednotlivých letech lišilo postavení jeho manželky, a uveď důvody a historicko-politické okolnosti těchto změn. Diskutujte o tomto tématu.

JOSEFOVA NEBEZPEČNÁ PRÁCE VORAŘE – VORAŘSTVÍ NA OTAVĚ A JEHO SOCIÁLNÍ ROZMĚR

1) Prvotřídní adrenalin!?

Volnočasové aktivity dnes zažívají boom: bungee jumping, lezení po ledových stěnách, rafting na divoké vodě... Mnoho lidí touží zažít dobrodružství. Josef Mirwald ho zažíval denně při práci voraře na Otavě. **Navrhni plakát jako reklamu na plavbu na dřevěném voru s Josefem Mirwaldem.**

Potřebné informace k tomu získáš ze dvou videí, která najdeš na internetové stránce www.grenzgeschichten.net v příběhu „Nebezpečná práce voraře“ (QR kód vpravo) nebo na stránce projektu Historie jako prostor k setkávání www.preshranicni-dejepis.cz pod tématem „Voroplavba na Otavě“ (QR kód vlevo).

Obrázek vlevo: Rafting na divoké řece Soča. Zdroj: Wikimedia commons, otevřeno 17. 1. 2019.

Obrázek vpravo: Mirwaldův vor na Otavě. Zdroj: Stadtarchiv Passau, Böhmerwaldarchiv, Kasten Bergreichenstein.

2) Obavy

Nebezpečné situace byly pro Josefa Mirwalda denním chlebem. Jeho manželka si na to však zvykla jen stěžít. Během čekání na svého muže si často dělala starosti o jejich budoucnost. Popiš heslovitě jejich rodinnou situaci. Informace k tomu získáš v textech, na obrázcích a ve videích, která naleznáš pod QR kódy u prvního úkolu.

3) Nabídka zaměstnání

Představ si, že Josef Mirwald jde do důchodu a na jeho místo má být vypsán inzerát.

Napiš jeho znění. Informace k tomu získáš pod QR kódy u prvního úkolu.

Popřemýšlej, kdo by se dnes o takové zaměstnání ucházel.

Československý úřad pro lodní dopravu přijme od 1. května na plný úvazek
voraře na Otavu.

Náplň práce: _____

Váš profil: _____

Nabízíme: _____

Žádosti s relevantními doklady (školní vysvědčení a pracovní osvědčení) zasílejte
do 15. března na Československý úřad pro lodní dopravu.

4) Porovnání s dneškem

Měšťany ve Vídni, stejně jako stavební firmy v Praze zajímalo co možná nejlevnější palivové
a stavební dřevo. O pracovních podmínkách vorařů toho pravděpodobně příliš nevěděli.

Existují k tomu nějaké paralely v dnešním světě, např. v oděvním průmyslu?

Diskutujte o tom.

SOCIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ ZAMĚSTNANCŮ NAKLADATELSTVÍ J. STEINBRENER VE VIMPERKU

1) Nakladatelství J. Steinbrener

Nakladatelství J. Steinbrener bylo svého času velmi úspěšné. Vytvoř profil této firmy se základními informacemi, které najdeš na internetových stránkách www.vimperk.cz a www.greznageschichten.net v příběhu „Úspěch, zánik a znovuzrození“ (pouze německy).

kdo? _____

kde? _____

kdy? _____

co? _____

2) Sociální podnikání

Nakladatelství J. Steinbrener poskytovalo svým zaměstnancům různé výhody a sociální dávky:

Obytné domy pro dělníky a zaměstnance, zotavovna a exerciční dům „Svatý Rafael“, dvůr Na Radosti u Vimperka (s poutní kaplí, domem pro kněze, rekreačním a ubytovacím zařízením), dvůr Na Drozdím Dvoře, domovy důchodců, hotel „Stadt Passau“, polévkový ústav pro staré, chudé a nemocné, pracovní příležitosti pro lidi s postižením, invalidy a resocializační případy, spolky pro nemocné a penzisty (od roku 1878), sirotčinec „Annahof“ v Hrabcích, nadace pro církevní zařízení, výstavba občanské plovárny, vila „Abendfrieden“ pro spisovatele a umělce.

Zdroj: Reinhold Fink: Advokat und Zuckerbäcker. Handel, Gewerbe und Industrie im Böhmerwald 1930 bis 1940. Norderstedt 2005, s. 55.

Podtrhni skupiny lidí, kterým firma Steinbrener poskytovala sociální podporu.

Zjisti s pomocí internetu, kdo pečuje o tyto skupiny dnes a na jaké sociální dávky mají nárok.

4) Know-how uprostřed Šumavy

Mezinárodně známé nakladatelství J. Steinbrenner ovlivňovalo objemem své produkce a výstavbou sociálních zařízení podobu města Vimperk od roku 1855 do roku 1945. Zvláštní znalosti a dovednosti museli vykazovat i jeho zaměstnanci. **Přečti si níže uvedené pracovní osvědčení (povšimni si i firemní hlavičky) a vypiš rozmanitá povolání a jazyky, které se ve firmě využívaly.**

Porovnej život svých předků s životem Steinbrennerových zaměstnanců s ohledem na jejich povolání, jazykové znalosti a možnosti cestování. Diskutuj o tom.

□ □ □ Buchbinderwaren-Fabrik und katholische Verlagsanstalt □ □ □

J. STEINBRENER,
INHABER: JOHANN und RUPERT STEINBRENER,
WINTERBERG (BÖHMERWALD)

Größtes Etablissement in kunstvollen Gebetbuch-
□ □ □ Einbänden. □ □ □

Buch- und Kunstdruckerei und Kalender-Verlag. — Bronzwaren-Fabrik. — Zelluloid-Dampfpräge-
anstalt. — Zelluloid- und Perlmuttereschleifwerk. — Photozinkographisches Atelier. — Galvano-
plastische Anstalt. — Atelier für Bein- und Elfenbein-Arbeiten. Malerei- und Dekorations-Atelier.
Goldschlägerei.

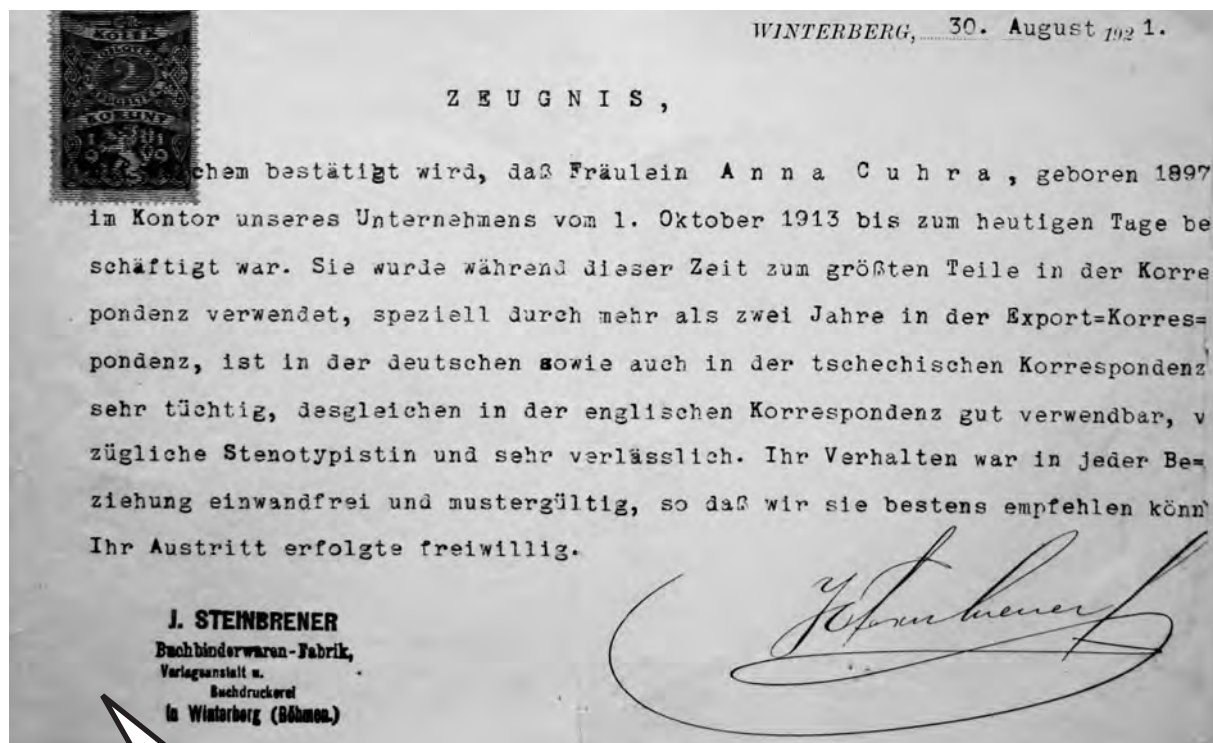
PRÄMIERT: ::
Wien 1873 — Berlin 1877
Paris 1878 — Teplice 1879
Ehrenpreis a.
des Handelsministeriums
Graz 1880 — Litz 1881
Triest 1882 — Budweis 1884
Antwerpen 1885 — Prag 1891
Höchste Auszeichnung
auf der
Kolumbischen Ausstellung
Chicago 1893
Warschau 1897 — Wien 1898

□ GEBETBÜCHER □
eigenen Verleges
in zwanzig Sprachen n. zw.:
Deutsch, englisch,
französisch, italienisch, spa-
nisch, portugiesisch, unga-
risch, böhmisch, polnisch,
ruthenisch, slowakisch, slowe-
nisch, kroatisch, rumänisch,
serbisch, holländisch, lithau-
isch, lettisch, bulgarisch und
griechisch.

*J. Steinbrenner (majitelé Johann a Rupert Steinbrennerové, Vimperk na Šumavě)
Nakladatelství a umělecká knihtiskárna -
vydavatel kalendářů - výroba bronzového zboží -
parní tisk do celuloidu - celuloidka a brusírna perleti -
fotozinkografická dílna - galvanoplastický ústav -
dílna na práci s kostmi a slonovinou -
malířská a dekorační dílna - zlatotepectví*

*Modlitební knihy vlastním
nákladem ve dvaceti
jazycích, a sice: francouzsky,
italsky, španělsky,
portugalsky, maďarsky,
česky, polsky, rusínsky,
slovensky, slovinsky,
chorvatsky, rumunsky,
srbsky, holandsky, litevsky,
lotyšsky, bulharsky a řecky*

Zdroj: Stadtrachiv Passau, Böhmerwaldarchiv, Kasten Winterberg.

OSVĚDČENÍ,

Vimperk, 30. srpna 1921

kterým se potvrzuje, že slečna Anna Cuhrová, narozena 1897, pracovala od 1. října 1913 do dnešního dne v písárně naší firmy. Během této doby byla nejvíce využívána pro vyřizování korespondence, po více než dva roky zejména exportní korespondence. Je velmi zdatná v německé a stejně tak i v české korespondenci a lze ji využít i na vyřizování anglické korespondence. Je vynikající stenotypistka a je velmi spolehlivá. Její chování bylo v každém ohledu bezvadné a příkladné, takže ji můžeme jednoznačně doporučit. Z naší firmy odchází dobrovolně.

Zdroj: Stadtrachiv Passau, Böhmerwaldarchiv, Kasten Winterberg.

DOPADY MNICHOVSKÉ DOHODY NA ČESKO-BAVORSKÉ PŘÍHRANIČÍ

Christian Seidel

Mnichovská dohoda z 30. 9. 1938 stanovila postoupení německojazyčných oblastí Československa Německé říši. Po anšlusu Rakouska tím pokračovala Hitlerova politika „Domů do říše“. Na základě obratného vyjednávání a díky mezinárodní podpoře mu spadla do klína značná část československého pohraničí, a tak byl ozbrojený konflikt odložen.

Dohoda se týkala tzv. „Sudet“, tj. oblastí ČSR s většinovým německojazyčným osídlením. Geograficky šlo o dlouze se táhnoucí pásmo v pohraničí Velkoněmecké říše. Situace se dotkla asi 3,5 milionů lidí. Zánikem rakousko-uherské monarchie po 1. světové válce a na základě mírové smlouvy ze Saint-Germain se obyvatelé německého původu ocitli v nově vzniklém státním útvaru, Československu. V něm tvořili menšinu a cítili se vedle Čechů a Slováků společensky i politicky marginalizováni.

Etnická napětí a problémy s menšinami omezovaly akceschopnost pražské vlády. Čeští Němci vnímali ČSR jako cizorodý prvek a usilovali o znovupřipojení k Vídni. Hitlerův anšlus Rakouska zvýšil v jejich očích atraktivitu Velkoněmecké říše. Rozpor mezi Němci a Čechy se v danou chvíli vystupňoval na obou stranách hranice.

V Bavorsku, v pohraničí mezi městy Hof a Pasov, vznikla na přelomu let 1933 a 1934 říšská župa „Bavorská východní marka“. Existence ČSR zde byla jednoznačně chápána jako ohrožení „němectví“. Budování infrastruktury (silnice Ostmarkstraße, industrializace, turismus) dělalo z Bavorské východní marky hráz proti „slovanské hrozbě z Východu“.

V ČSR byly zájmy obyvatel německého původu mimo jiné od roku 1933 politicky organizovány v „Sudetoněmecké vlastenecké frontě“. V roce 1935, po přejmenování na „Sudetoněmeckou stranu“ (SdP), získala tato organizace téměř všechny volební hlasy německého obyvatelstva a stala se nejsilnější politickou stranou v ČSR. Usilovala o stále větší míru sebeurčení a s narůstajícím sebevědomím se stala Hitlerovou „pátou kolonou“. Její předseda Konrad Henlein otevřeně propagoval připojení k Německé říši. V užším sepětí s Berlínem vznášel přehnané požadavky. Jeho požadavky na autonomii

však nemohla pražská vláda akceptovat. Skrze jejich eskalaci stavěl Henlein „trojského koně, se kterým chtěl nyní Hitler přijet do Prahy“.¹ Mnichovskou dohodou dosáhla SdP konečně svého cíle.

V Německé říši hledal Hitler záminku k vojenskému vpádu do ČSR a nechal za tímto účelem vypracovat plán tažení známý jako „Fall Grün“. Mnichovskou dohodou se Hitler nakonec vyhnul státnímu převratu, který v případě útoku plánoval kruh jeho odpůrců v armádě a diplomacii.

V týdnech před Mnichovskou dohodou sílila nenávistná rétorika. V květnu vyhlásil československý předseda vlády Milan Hodža mobilizaci armády. Rozkazem z 30. května 1938 nařídil Hitler sousední zemi „v dohledné době zničit vojenskou akcí“². Na konci září Hitler prohlásil: „Sudety jsou poslední územní požadavek, který Evropě dávám“.³ Interně vyhlásil na 27. září mobilizaci, aby mohl 1. října vojensky zasáhnout.

◆◆◆

Na návrh Nevilla Chamberlaina se 29. 9. 1938 konalo v Mnichově setkání předsedů vlád Velké Británie, Francie, Itálie a Německa. Zástupci pražské vlády pozváni nebyli. Setkání ve Vůdcově domě (Führerbau) na náměstí Königsplatz díky tomu nemělo kontroverzní průběh. Dokument připravený ministerstvem zahraničí v Berlíně byl 30. 9. 1938 podepsán. Hitlerova původně vojenského cíle bylo nyní dosaženo diplomaticky: Německo mělo provést vojenské obsazení Sudet podle stanoveného plánu (1.-10. 10.). Znamenalo to postoupení 20% (28 000 km²) československého území. Praha navíc musela ještě přenechat některá území Polsku a později i Maďarsku. V dodatku ke smlouvě garantovaly velká Británie a Francie hranice zmenšené ČSR. Kromě toho byla uzavřena bilaterální dohoda o neútočení

1 Hans-Ulrich Thamer: Deutschland 1933-1945. Verführung und Gewalt. Berlin 1986, s. 583.

2 Tamtéž, s. 585.

3 Max Domarus: Adolf Hitler. Reden und Proklamationen 1932-1945, díl I, sv. 2 (1935-1938). Leonberg 1988, s. 927.

mezi Německem a Velkou Británií. Dohoda uzavřená bez přítomnosti státu, jehož se týká, byla podle mezinárodního práva neplatná.

Od 1. října 1938 postupovaly německé jednotky dle plánu a hned prvního dne dosáhly Vltavy. Mnoho Čechů sice bylo připraveno k obraně země, ta by však byla „národní sebevraždou“ a Beneš nařídil stažení armády.⁴ Tak proběhlo politické převzetí moci v zabraném území bez výraznějšího odporu.⁵ Dne 8. 10. 1938 byla akce dokončena. Hitler korunoval svůj triumf cestou připojeným územím a návštěvy Českého Krumlova (20. 10. 1938) a Liberce (2. 12. 1938) byly inscenovány říšskou propagandou.

V rozporu s tím, co Hitler prohlašoval („Nechceme vůbec žádné Čechy.“), byly kromě zmíněného území zabrány i oblasti, ve kterých žili převážně Češi. Kromě cenné zemědělské půdy a průmyslových oblastí bylo Říši přiřknuto asi 3,5 milionu lidí včetně několika set tisíc Čechů.⁶ S vojenským vstupem Němců museli čeští státní úředníci, popřípadě pořádkové síly odejít a zanechat své krajiny bez ochrany.

Češi v Sudetech, kteří se přes noc opět ocitli na německém státním území, již neměli žádná práva a byli vystaveni svévolným aktům pomsty. Nebyli sice vyhnáni, ale již na konci roku 1938 opustilo 200 000 Čechů toto území s překotně sbaleným majetkem a povětšinou pěšky.⁷ Ti, kteří zůstali, byli vystaveni německé „české politice“,

jež usilovala o jejich vyřazení a „převýchovu“. Válka sice zbrzdila plány na jejich fyzickou likvidaci, ale hospodářsky, kulturně a společensky byli Češi silně omezováni. Čeština jako vyučovací a úřední jazyk byla zakázána, české spolky byly již v roce 1938 rozpuštěny a jejich majetek zkonfiskován. Během války pokračovaly snahy o vyvlastnění majetku českých zemědělců a o osídlení jejich usedlostí příslušníky německého národa, tzv. „Volksdeutschen“.

Z vlastní Německé říše byli povoláni členové NSDAP a příslušníci bezpečnostních složek, aby Sudety sjednotili a ideologicky zformovali. SdP byla převedena pod NSDAP. Z největší části anektovaného území vznikla Říšská župa Sudety s hlavním župním městem Libercem. Konrad Henlein se stal říšským místodržitelem a župním vedoucím ve „vzorové župě“⁸ Německé říše. Některé pohraniční oblasti byly integrovány do existujících říšských žup. To byl případ i jižní Šumavy⁹ s přibližně 900 000 obyvateli. Byli přičleněni k říšské župě Bavorská východní marka.¹⁰

Obyvatelé německého původu v Sudetech přivítali Mnichovskou dohodu s nadšením. Při vojenském vpádu Wehrmachtu byly domy ozdobeny hákovými kříži, lidé vojáky vítali a byli vděční, že „*tisíciletý boj o pohraničí je u konce a začíná se den svobody*“, pomoc německých vojáků se sklízni byla propagandisticky stylizována do podoby solidarity se sudetskými Němci.¹¹ S přirozeným usměrněním („Selbstgleichschaltung“) českých Němců tak, jak si ho představoval Henlein, byl spojen příslib „rasové a světónázorové jednoty“, ve které by se měly vyřešit všechny stávající sociální a hospodářské problémy. Sudetští Němci v této souvislosti očekávali konec neoblíbené „české nadvlády“ s diskriminujícím statusem menšiny, vysoké nezaměstnanosti, materiální nouze a – na podzim 1938 – konec stavu podobnému občanské válce. V obsazeném území vskutku prudce klesla nezaměstnanost¹² a přestala

4 Joseph Frederick Zacek: The Czechoslovak View. In: Maya Latynski: Reappraising the Munich Past, Continental Perspectives. Washington 1992, s. 47-59, zde s. 48.

5 Silniční zátarasy a mosty připravené ke stržení (srov. Generalkommando VII. A. K. München (Hrsg.): Mit dem VII. Korps ins Sudetenland. Erinnerungsblätter aus großer Zeit. München 1938, b. s.; vyšlo též česky jako Hlavní velitelství VII. a. s. v Mnichově (ed.) Se VII. sborem do šumavských Sudet. Plzeň 2018, s. 3-4 [pozn. překl.]); ozbrojený odpor v Českém Krumlově (srov. Deutscher Böhmerwaldbund e. V. Bundesverband, Heimatkreis Krummau a. M. und Verein der heimatstreuen Böhmerwäldler (Hrsg.): Unsere Heimat. Die Stadt Krummau an der Moldau im Böhmerwald. Waldkirchen 1992, s. 519-525.

6 Při sčítání obyvatelstva v roce 1930 bylo v těchto oblastech přihlášeno 725 000 Čechů a 29 000 Židů (převážně německého původu). Jörg Osterloh: Die nationalsozialistische Politik gegen Juden und Tschechen im Sudetenland 1938-1945. In: Jürgen Zarusky / Martin Zückert (Hrsg.): Das Münchener Abkommen von 1938 in europäischer Perspektive. München 2013, s. 291-306, zde s. 291-292.

7 Vykázáni byli jen českoslovenští úředníci a členové Sokola. Češi, kteří spolupracovali s Židy, byli zatčeni. Tamtéž, s. 294-295.

8 Podrobněji Ralf Gebel: ‚Heim ins Reich‘. Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938-1945). München 1999, s. 100-143.

9 Z okresů Domažlice, Kdyně, Nýrsko, Hartmanice, Sušice, Kašperské Hory, Vimperk, Volary, Prachatice se staly župní okrsky Eisenstein (Železná Ruda), Bergreichenstein (Kašperské Hory), Prachatitz (Prachatice).

10 Říšská župa Bavorská východní marka byla v roce 1942 přejmenována na říšskou župu Bayreuth, neboť anexí ztratil pojem „marka“ své oprávnění.

11 Generalkommando (pozn. 5), b. s.

12 Nezaměstnaní: 196 000 (11/1938); 45 000 (4/1939). Volker Zimmermann: Die „neue Welt“ nach „München“: Erste Erfahrungen der Sudetendeutschen mit der ‚NS-Volksgemeinschaft‘. In: Jürgen Zarusky / Martin Zückert (Hrsg.): Das Münchener Abkommen von 1938 in europäischer Perspektive. München 2013, s. 271-290, zde s. 274.

panovat existenciální nouze.¹³ Říše zažívala hospodářský vzestup a ruku v ruce s tím běžela na plné obrátky nacistická propaganda.¹⁴

Na druhou stranu přinesla Mnichovská dohoda také kontrolu zvnějšku, útky, pronásledování a pogromy. Členové NSDAP přicházející z Říše byli vnímáni jako arogantní a namyšlení. Tito lidé uskutečnili razantní násilné usměrnění („zglajchšaltování“): To, co bylo v Říši strukturálně prováděno několik let, událo se v Sudetech překotně. Gestapo a Bezpečnostní služba (SD) postupovaly podle seznamu odpůrců, který připravila SdP. Nejprve se týkal sudetských komunistů a sociálních demokratů.¹⁵ Bojkot obchodníků, násilné akce a vyloučení ze zaměstnání a společenského života měly svůj předobraz v nacistickém Německu. Ještě v říjnu stihl teror také Židy a pogrom v Říši dne 9. 11. 1938 na něj plynule navázal.¹⁶ Čeští Židé byli odvezeni do koncentračních táborů na říšském území, možnost útěku ještě představovalo nanejvýš území ČSR. Jejich majetek a obchody byly arizovány. „Těžko bychom hledali na konci roku 1938 v Říši místo, které bylo tak ‚prosto Židů‘, jako ‚župa Sudety‘.“¹⁷

Tyto kruté „průvodní jevy“ Mnichovské dohody byly sudetskými Němci v radostné atmosféře připojení vítány nebo přinejmenším ignorovány. Po „počešťovací kampani“ Prahy byla tato berlínská „germanizace“ chápána jako spravedlivé odškodnění.¹⁸

Ve zmenšené ČSR způsobilo „usnesení zločinecké mnichovské čtyřky“¹⁹ zděšení a zapříčinilo přetrvávající trauma, že spojenci ponechali Československo na holičkách a že zůstalo vydáno napospas

bezohledné mezinárodní politice. ČSR ztratila svá opevnění na západě, severu a jihu a již de facto nebyla obranyschopná.²⁰ Mladá republika se po ráně, kterou jí „Mnichovská zrada“ zasadila, stáhla do sebe. Její obrannou reakcí bylo silné nacionální hnutí: liberálně demokratický řád byl zbořen a Zmocňovací zákon (12/1938) oprávnil vládu v Praze vystavět autoritářský stát proti silnému sousedovi.²¹ Zmenšená republika zažila „národní obrození“ a připravovala se na blížící se válku. Když potom Hitler v březnu 1939 rozbil zbytek ČSR, stala se Mnichovská dohoda bezcenným listem papíru a naděje na mír definitivně ztroskotala.

VYBRANÉ CÍLOVÉ KOMPETENCE

Žáci

- popíší obrazový pramen (fotografii), zasadí ho do historického kontextu a zaujmou k němu osobní stanovisko. Vyjádří svůj názor k propagandistickému záměru fotografie.
- aplikují věcné informace z textu na prameny (obrazové a tištěné).
- analyzují písemný pramen (novinový titulek) v jeho dobové podobě, jeho věcný obsah a dopad na čtenáře.
- lokalizují Sudety na politické mapě a vyvodí z ní společenské a politické důsledky Mnichovské dohody. S ohledem na způsob jejího publikování (pohlednice) zhodnotí veřejný dopad Mnichovské dohody.
- na obrazové koláži pojmenují hlavní aktéry Mnichovské dohody a vymezí jejich vzájemná politická stanoviska k otázce Sudet. Kriticky zhodnotí složení konference.
- věcně a empaticky se vžijí (kreativním psaním) do osudu postižených osob a zaujmou tak protichůdné perspektivy.
- zhodnotí písemný pramen (novinový článek či zprávu) za použití vhodných technik pro interpretaci textu a zasadí ho do vztahu k historickému myšlenkovému vzorci (nacistická ideologie, Velkoněmecká říše).

13 Sudetští Němci vnímali měsíce po Mnichovské dohodě „zpětně jako nejdůležitější etapu jejich života“. V jejich osobních hospodářských a sociálních těžkostech představovalo připojení „záznak“ a krok do „nového života“. Tamtéž, s. 272, 274, 277.

14 Stavba dálnice (40 milionů říšských marek do dubna 1939), podpora nezaměstnaných a vytváření pracovních míst (3 miliony říšských marek) stejně tak jako „svědomitě inscenovaná pomoc“ z Berlína. Tamtéž, s. 274. Pracovníci, kteří byli povoláni k vojenské službě nebo k Říšské pracovní službě (Reichsarbeitsdienst), vypadli ze statistik nezaměstnanosti. Tisíce jich přešlo do nacistického Německa. Zbrojní průmysl zajistil na začátku 40. let v říšské župě Sudety plnou zaměstnanost.

15 Gebel (pozn. 8), s. 63–64.

16 Na začátku listopadu uprchlo 12 000 Židů. Osterloh (pozn. 6), s. 294.

17 Tamtéž, s. 295.

18 Zimmermann (pozn. 12), s. 272; Osterloh (pozn. 6), s. 306.

19 Vzpomínky pamětníka Jakeše. Josef Jakeš: Slyším mlýnský kámen, jak se otáčí. Vzpomínky na dny všední i sváteční v Českém Krumlově a jinde. Pelhřimov 2014, s. 176.

20 Marie-Luise Recker: Die Außenpolitik des Deutschen Reiches (Enzyklopädie Deutsche Geschichte Bd. 8). München 2010, s. 23.

21 Blíže Emil Voráček: Die Tschecho-Slowakische Republik nach dem Münchener Abkommen 1938. Neue Fragestellungen und Forschungsmöglichkeiten zur Entwicklung im tschechischen Landesteil. Thesen und erste Ergebnisse: In: Jürgen Zarusky / Martin Zückert (Hrsg.): Das Münchener Abkommen von 1938 in europäischer Perspektive. München 2013, s. 411–428.

- zaujmou kritické stanovisko k nacistické ideologii a formulují ho.
- jazykově a obsahově porovnájí dva písemné prameny s ohledem na stanoviska v nich obsažená.
- sepíše fiktivní rozhovor s kontroverzními názorovými stanovisky a budou přítom historicky hodnověrně argumentovat.
- vylíčí a porovnájí průběh vojenského vpádu do Sudet na základě vzpomínek pamětníků, zpracují protikladný pohled pamětníků na historickou událost, jejich rozdílné politicko-kulturní názory a ideologické vlivy.
- líčení pamětníků dají do souvislosti s dalšími prameny a ověří jejich hodnověrnost (kritika pramene). Dohledají další informace (úkol s rešerší na internetu) a zážitek pamětníka geograficky lokalizují (načrtnutý plánec).
- popíše dopad historické události na každodennost lidí v českém a bavorském pohraničí.
- zaujmou názorový postoj pamětníka a představí rozdíl mezi subjektivním zážitkem a objektivním stavem věci.

PROPOJENÍ S KURIKULÁRNÍMI DOKUMENTY

Bavorské školní osnovy LehrplanPLUS

- **Bavorská Mittelschule** (GPG8, Vzdělávací okruh 2): Následky národněsocialistické expanzivní politiky pro Německo a sousední státy. Životní příběhy lidí, kteří byli nacistickou diktaturou pronásledováni, zabiti, nebo vyhnáni, včetně rozlišení rasových a politických motivů.
- **Bavorská reálná škola** (G9, Vzdělávací okruh 4): Mnichovská dohoda jako základní pojem s popisem historických souvislostí.
- **Střední odborná škola** (G/Sk10, Vzdělávací okruh 5): Cíle a strategie národněsocialistické expanzivní a dobývací politiky před druhou světovou válkou.
- **Gymnázium** (G9, Vzdělávací okruh 2): Expanzivní a dobývací politika. Nové dimenze národněsocialistické expanzivní a dobývací politiky před druhou světovou válkou; dopad na civilní obyvatelstvo.

Český rámcový vzdělávací program

- **Základní škola** (zpravidla 9. ročník, méně často 8. ročník) RVP ZV 2017: Moderní doba. Témata: mezinárodněpolitická a hospodářská situace ve 20. a 30. letech; totalitní systémy – komunis-

mus, fašismus, nacismus – důsledky pro Československo a svět

- **Gymnázium** (zpravidla opakování a prohlubování dříve nabytých poznatků ve 3. nebo 4., resp. 7. či 8. ročníku) RVP G 2007: Dějiny – Moderní doba – Situace v letech 1914–1945. Témata: Evropa a svět ve 20. a 30. letech, světová hospodářská krize, růst mezinárodního napětí a vznik válečných ohnisek, Mnichovská krize a její důsledky; Dějiny Mnichovské dohody představují velmi významnou součást bloku „Moderní doba – Situace v letech 1914–1945“.

DIDAKTICKO-METODICKÁ ROZVAHA

Mnichovská dohoda z roku 1938 představuje obrat od teoreticky koncipovaných příprav na válku k aktivní expanzivní politice „Třetí říše“. Z evropského pohledu jde o vrchol a zároveň zlom v politice appeasementu proti Hitlerovi. Rovněž ve výuce hraje téma klíčovou roli a uvádí žáky a žákyně do tématu Druhá světová válka. Z bavorského i českého pohledu má téma úzký vztah k národním dějinám a zaslouží si proto odpovídající pozornost ve výuce.

Nabídka výukových materiálů:

K tématu „Mnichovská dohoda“ jsou nabízeny informační a pracovní listy založené na práci s prameny.

- Informace k tématu
- Vojenský vpád do Sudet. Jak o této události referovaly noviny.
- Výpověď pamětníka z německého pohledu.
- Výpověď pamětníka z českého pohledu.
- Změna perspektivy. Zprávy z pohledu dvou tisítkovin.
- Dohoda z německého pohledu. Propaganda.

Praktické tipy pro výuku:

- Každý z předkládaných pracovních listů má tematicky i materiálově orientované těžiště a je dělen do více částí.
- Pracovní listy jsou koncipovány tak, aby bylo možné je využít dohromady. Každý z nich je však aplikovatelný i samostatně. V takovém případě slouží žákům připojené věcné informace jako texty, které je uvedou do souvislostí.
- Každý pracovní list zahrnuje více kompetenčních a vzdělávacích oblastí (věcnou kompetenci, oborovou a obor přesahující metodickou

kompetenci včetně digitálního vzdělání, hodnotící kompetenci, sociální výuku a výchovu k hodnotám).

- V každém pracovním listu jsou úkoly, které kladou zvláštní důraz na techniky zprostředkování textu a narativní kompetence. Takovéto úkoly jsou zvláště vhodné pro slabší žáky. To znamená, že dílčí úkoly umožňují diferencovanou výuku, aby mohla být pokryta škála úkolů od jednoduchých (práce shrnující smysl textů) ke komplexním (kreativní psaní s multiperspektivou).
- Většina úkolů se zakládá na práci s prameny, které mají vazbu k regionům východního Bavorska (Pasov, Bavorský les) a českého Povltaví (Český Krumlov, České Budějovice).
- Učitel může pro svou skupinu a způsob výuky vybrat jen některé vyhovující úkoly a případně se omezit na jednoduché kladení otázek, které se vztahují k pochopení textu a věcnému obsahu.
- Žáci by měli být schopni za pomoci poskytnutých materiálů (pramenů a věcných informací) dojít pokud možno samostatně po cestě od nejjednodušších po nejnáročnější úkoly. Každý balíček úkolů tak pokrývá všechny tři oblasti kompetencí (věcnou, metodickou a hodnotící kompetenci).

Návrh k přípravě a provedení:

Čas na práci: přibližně 1 vyučovací hodina na pracovní list.

- Pokud se učitel rozhodne udělat výběr z výukových materiálů, měl by nejprve využít ke kopírování text s věcnými informacemi a až následně vybraný pracovní list k jejich prohloubení.
- Pokud vyučující použije více pracovních listů, může z nich vytvořit „balíček“. I v tomto případě potřebují žáci okopírovanou část s věcnými informacemi, neboť jsou nezbytné k vyhledávání informací pro dílčí úkoly.
- Učitel může přizpůsobit materiály své skupině tak, že některé úkoly případně vyškrtne.
- V nezkušených skupinách se doporučuje projít pracovní list společně a teprve pak nechat žáky pracovat samostatně se zbylými dokumenty.
- Praktické provedení: Učující sestaví kopie do jednoduché vazby, případně jako konvolut s orientačními lístečky; žáci budou potřebovat sešit, pravítko a pastelky k vyznačování; výsledky si poznamenají do sešitu s podnadpisy ke každému tématu; závěrečná kontrola výsledků proběhne při prezentaci/diskuzi ve třídě.

LITERATURA

Prameny

Deutscher Böhmerwaldbund e. V. Bundesverband, Heimatkreis Krummau a. M. und Verein der heimattreuen Böhmerwäldler (Hrsg.): Unsere Heimat. Die Stadt Krummau an der Moldau im Böhmerwald. Waldkirchen 1992.

Domarus, Max: Adolf Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945, Teil I, Bd 2 (1935–1938). Leonberg 1988.

Generalkommando VII. A.K. München (Hrsg.): Mit dem VII. Korps ins Sudetenland. Erinnerungsblätter aus großer Zeit. München 1938.

Jakeš, Josef: Slyším mlýnský kámen, jak se otáčí. Vzpomínky na dny všední i sváteční v Českém Krumlově a jinde. Pelhřimov 2014.

Literatura

Brandes, Detlef: Die Sudetendeutschen im Krisenjahr 1938. München 2008.

Broszat, Martin: Das Sudetendeutsche Freikorps, in: VfZ 9, 1961. s. 30–49.

Gebel, Ralf: „Heim ins Reich“. Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938–1945). München 1999.

Glettler, Monika u. a. (Hrsg.): Geteilt, besetzt, beherrscht. Die Tschechoslowakei 1938–1945. Essen 2004.

Glötz, Peter u. a. (Hrsg.): München 1938. Das Ende des alten Europa (Aufsatzsammlung eines Symposiums). Essen 1990.

Osterloh, Jörg: Die nationalsozialistische Politik gegen Juden und Tschechen im Sudetenland 1938–1945. In: Zarusky, s. 291–306.

Recker, Marie-Luise: Die Außenpolitik des Deutschen Reiches (Enzyklopädie Deutsche Geschichte Bd. 8). München 2010.

Thamer, Hans-Ulrich: Deutschland 1933–1945. Verführung und Gewalt. Berlin 1986.

Voráček, Emil: Die Tschecho-Slowakische Republik nach dem Münchener Abkommen 1938. Neue Fragestellungen und Forschungsmöglichkeiten zur Entwicklung im tschechischen Landesteil. Thesen und erste Ergebnisse. In: Zarusky, s. 411–428.

Zacek, Joseph Frederick: The Czechoslovak View. In: Maya Latynski, Reappraising the Munich Past, Continental Perspectives. Washington 1992, s. 47–59.

Zarusky, Jürgen / Zückert, Martin (Hrsg.),
Das Münchener Abkommen von 1938 in euro-
päischer Perspektive. München 2013.

Zimmermann, Volker: Die ‚neue Welt‘ nach
‚München‘: Erste Erfahrungen der Sudeten-
deutschen mit der ‚NS-Volksgemeinschaft‘.
In: Zarusky, s. 271-290.

INFORMACE K TÉMATU „MNICHOVSKÁ DOHODA“

Zde získáš základní informace k tématu „Mnichovská dohoda“. Pročti si text s informacemi předtím, než zpracuješ úkoly. Tip: V každém odstavci si podtrhávej klíčová slova.

1. Situace v Německé říši

Hitler po převzetí moci roku 1933 vybudoval v Německu diktaturu. Jeho cílem bylo mimo jiné vytvořit po porážce v první světové válce ze své země evropskou velmoc, porazit úhlavního nepřítele Francii a získat pro svůj „národ bez hranic“ nový životní prostor na východě. Pomocí rasového boje se měli „Árijci“ prokázat jako silnější. Hitler vybudoval Wehrmacht a vojensky vyzbrojil Německou říši. Německo se čím dál tím více stávalo hrozbou Evropy. V roce 1938 začala násilná expanze. V březnu získal Hitler sousední Rakousko bez protestů velmocí „zpět do Říše“. Byla tím sice dotvořena Velkoněmecká říše, ale Hitler se soustředil ještě na další oblasti obývané Němci ve východní Evropě. Československo bylo dalším cílem německé expanze.

2. Situace v Československu

Na konci první světové války v roce 1918 kapitulovalo Německo a Rakousko-Uhersko. Vítězné mocnosti se dohodly na rozpadu Rakouska-Uherska. Na jeho místě vedle sebe vzniklo několik nových států včetně Československa (ČSR). Byl to mnohonárodnostní stát s množstvím národnostních skupin, jakými byli Češi, Slováci a Němci. Především v Čechách a na Moravě se nacházely německojazyčné oblasti. Rozprostíraly se podél hranice s Německou říší a říkalo se jim Sudety.

3. Hitlerovy záměry s Československem

Pro Hitlera bylo připojení Sudet k Německé říši velmi důležité. Chtěl ve svém státě sjednotit všechny Němce. Zároveň však viděl možnost využít těžce vyzbrojený Wehrmacht a skrze územní zisk a vykořisťování východu financovat vysoké vojenské náklady Německa. V nacistické ideologii, která zdůrazňovala boj německé „panské rasy“ proti východoevropským Slovanům jako životní nutnost, byla válka nezbytná. Hitler tedy chtěl bezpodmínečně vojensky vpadnout do Sudet. Přesto si nemohl být jistý, zda by československé ozbrojené síly riskovaly válku.

4. Role Velké Británie a Francie

Západní mocnosti Francie a Velká Británie chtěly zabránit tomu, aby spor o Sudety vyvolal v Evropě

novou válku. Britský ministerský předseda Neville Chamberlain proto zastával usmiřovací politiku appeasementu, tj. chtěl vycházet vstříc nárokům Německé říše. Ve splnění Hitlerových požadavků spatřoval Chamberlain předpoklad pro zajištění míru. I přes svůj strach z létání odletěl v létě 1938 do Obersalzbergu u Berchtesgadenu, kde vyjednával s Hitlerem. Ten si sice nemohl být jistý tím, že Velká Británie válku odmítne, ale byl rozhodnutý: Německo si vezme Sudety tak jako tak – dohodou, nebo násilím.

5. Mnichovská dohoda

Hitler naplánoval vojenský vpád do Sudet na začátek října 1938. Na poslední chvíli se ještě na konferenci setkali státníci z Velké Británie, Francie, Itálie a Německa. Vůdcův dům v Mnichově byl místem, na kterém byla 29. září podepsána následující dohoda: Německu připadnou německojazyčné oblasti ČSR a smí je od 1. října vojensky obsadit. Hitler za to slíbil mocnostem, že jsou to jeho poslední územní požadavky. Státy podepsané pod dohodou se zavázaly chránit zbytek Československa. Chamberlain se hrdě vrátil do Londýna – ve víře, že mír v Evropě je zajištěn. Pyšný byl také předsedající Benito Mussolini, ačkoli byl jeho návrh dohody zformulován Němci.

6. Vojenský vpád do Sudet

Dne 1. října překročily německé jednotky hranice a během deseti dnů obsadily přiřčené území – a nějaké navíc. Československý prezident Beneš, který neviděl žádné šance na obranu, nařídil stažení armády bez boje. Policie a státní správa musely přenechat Sudety Němcům. Obyvatelé německého původu vpád armády vítali a Adolf Hitler navštívil obsazené území, což bylo německým tiskem využito k propagandistickým účelům.

7. Utrpení Čechů

Na mnichovskou konferenci nebylo ČSR přizváno, čímž byla smlouva podle mezinárodního práva de facto neplatná. Mnoho Čechů uteklo před okupací své vlasti do vnitrozemí a muselo ponechat na místě svůj majetek. Jiní se pokusili spokojit s postavením menšiny ve Velkoněmecké říši. Nebyli sice vyhnáni, ale pod německou nadvládou byl potlačován jak jejich jazyk, tak kultura.

8. Německá nadvláda

Míra čistek a násilného podřizování, která byla nastolena v hitlerovském Německu od roku 1933, se zde dostala ke slovu hned po několika týdnech.

Jiné než nacistické spolky byly zrušeny a zřízeny byly organizace NSDAP, např. Hitlerjugend a Bund deutscher Mädel (Svaz německých dívek). Sudetoněmecká strana, která roky podporovala Hitlerovy snahy, byla začleněna do NSDAP, jiné strany byly zakázány. Lidé s jiným politickým smýšlením byli uvězněni a majetek Židů byl vyvlastněn. Mnozí byli později transportováni do koncentračních táborů. „Říšská župa Sudety“ se stala vzorovou župou německé Říše.

9. Jižní Čechy - Povltaví

Německy a česky mluvící lidé, kteří spolu doposud poklidně žili, se ve 30. letech stali protivníky. Sudetoněmecká strana podněcovala obyvatele německého původu, aby se zasazovali o připojení k hitlerovskému Německu s vyhlídkou lepší budoucnosti. Noviny mezi Českým Krumlovem a Českými Budějovicemi prezentovaly politický vývoj a postavení lidí různě - vždy podle jazyka čtenářů.

Když 1. října postupoval Wehrmacht směrem na Český Krumlov, byl jedněmi radostně vítán, zatímco jiní se museli strachovat o svoji budoucnost. Mnoho lidí překotně prchalo směrem na České Budějovice. Avšak ne všude proběhlo předání moci bez boje: V Českém Krumlově se české jednotky pokusily proniknout do vnitřního města Budějovickou branou s tankem a granáty. Nepodařilo se jim však Němce odrazit.

Během velmi krátké doby okupanti region přeorganizovali: Kraje Železná Ruda, Kašperské Hory a Prachatice byly přiřčeny k říšské župě Bavorská východní marka s hlavním městem Bayreuth. Český Krumlov a Kaplice patřily nově k říšské župě Horní Podunají s hlavním městem Linec.

10. Zhodnocení na závěr

Na konferenci v Mnichově určily cizí státy osud mnoha lidí v Československu. Odstoupením Sudet Německé říši mohla být zažehnána válka, jenže tento mír trval jen velmi krátce: O pár měsíců později obsadil Hitler zbytek Československa a vyhlásil toto území „Protektorátem Čechy a Morava“. Tím ztroskotala politika appeasementu, která doposud vycházela vstříc Hitlerovým požadavkům. Napadením Polska Německem 1. září nakonec začala druhá světová válka.

VOJENSKÝ VPÁD DO SUDET

Jak o této události referovaly noviny.

Grenzbäume fallen im Sudetenland

Einmarsch in die erste und zweite Zone / Triumphbogen grüßen die deutschen Truppen
Konrad Henlein Reichskommissar / Das Reich übernimmt Verwaltung des Sudetenlandes

Der Sieg unseres Grenzkampfes

Erfüllte Pflichten und Zukunftsaufgaben der Bayerischen Ostmark

Von Gauleiter Fritz Wächtler.

Als in der ersten Morgenstunde des 30. September 1938 im Führerbau zu München das Abkommen der vier Großmächte über die Befreiung der Sudetenbevölkerung angeteuschelt wurde, ist auch für den Grenzgau Bayerische Ostmark ein bedeutender Abschnitt seines Grenzkampfes zum guten Ende gekommen. Die Arbeit, die wir in den vergangenen fünf Jahren geleistet haben, war ausgerichtet auf das Ziel, das durch den Führer gegeben war, als er seine Befehlsgewalt über die Errichtung des Gaues durch den Himmel ersandte, daß dieser Gau ein Bollwerk gegen die lächerliche Gefahr im bayerischen Osten werden sollte. „Bayerischer Osten“ — das war für uns niemals gleichbedeutend etwa mit den östlichen Verwaltungsbezirken des Landes Bayern Bayerischer Osten — das war für uns von jeher auch das Land jenseits der erzwungenen Staatsgrenze Böhmerwaldgau und Gaerland, das wie unser Gau aus der gleichen großen Kolonisationsbewegung des bayerischen Stammes hervorgegangen. In dieser Einheit von Volk und Stamm tritt die Einheit des Raumes und der Wirtschaft. Seit lauten Jahren tragen wir das gleiche Schicksal. Schild des deutschen Volkes gegen östliche Völkerherrschaft zu sein. Ob es der nahe Kampf der Wehrmacht zu sein wird, oder

Unsere Gebirgsjäger zogen bei Glöckelberg in das befreite deutsche Land ein und wurden von der Bevölkerung jubelnd begrüßt.

Donau-Zeitung – Bayerische Ostmark – Passauer Zeitung, amtliches Organ der NSDAP, 3. 10. 1938, S. 1.

1) Analyzuj fotografii z novin. Odpovídej v celých větách.

- Popiš fotografii (osoby, předměty, oblečení, dění).
- Napiš informativní text k fotografii (kdo, co, kdy, kde, proč, jak). Nejprve si přečti informace k tématu Mnichovská dohoda o okolnostech této historické události.
- Fotografie nám neukazuje „druhou stranu mince“. Zaujmi stanovisko k tomuto výroku.
- Věcně zdůvodni, proč se Donau-Zeitung rozhodly právě pro tuto fotografii.
- *Narativní kompetence*: Co by asi bylo na fotografii vybrané v tentýž den českými novinami?

2) Analyzuj nadpis (překlad: V Sudetech padají závory. Vstup vojska do první a druhé zóny. Vítězné oblouky vítají německé jednotky. Konrad Henlein říšským komisařem. Říše přebírá správu v Sudetech)

- Zformuluj palcové titulky do souvislého textu.
- Přemýšlej: Jaký dojem o vojenském vpádu do Sudet nadpis na čtenáře vytváří?

VÝPOVĚĎ PAMĚTNÍKA Z NĚMECKÉHO POHLEDU

Sepp Sager, sudetský Němec, vzpomíná na vojenský vpád německých jednotek do Vimperku roku 1938:

V prvních říjnových dnech roku 1938 se ve Vimperku vše připravovalo na nadcházející příchod německých jednotek. Jeho obyvatelé, které z 95 procent tvořili Němci, byli rádi, že byli konečně osvobozeni od české nadvlády, která jim byla vnucena v roce 1918. V posledních letech už to bylo skoro nesnesitelné, protože Češi se pokoušeli celé německé pohraničí v Čechách počestit. K utlačování Němců využívali každou příležitost. Velkou měrou se na tom podíleli převážně čeští úředníci a zaměstnanci schwarzenberské správy.

Při přípravách na příchod německé armády nebyl zřejmě v celém městě jediný dům, kde by nepřevažovala víra v radostnou budoucnost. Všichni chtěli německé vojáky patřičně přivítat.

V našem domě v Josefově (Josefstal) musel můj dědeček (Josef Markowetz) stlouct z latí velký hákový kříž, který ženy (babička Maria Markowetz, moje matka Anna a tetičky Poldi, Resi, Finny a Ritschi) opletly chvojí. Tento asi čtyři metry vysoký hákový kříž měl viset na volné zdi velkého domu mých prarodičů v Josefově.

Ženy také sešily dohromady několik povlečení a obarvili je červenou barvou. Manželé mých tetiček (Hansl Stolz, Toni Rozum a Karl Martan) pak do neobarveného bílého kruhu namalovali černý hákový kříž. Také tyto vlajky měly viset z kuchyňského okna vedle hákového kříže z chvojí.

5. října se v nedalekém hostinci Eiskeller (Sklepy) konala od osmi hodin taneční zábava. Moje tety a strýcové tam šli. Jak tehdy bylo zvykem, nosily německé dívky a ženy bílé punčochy s copánkovým vzorem na znamení německé státní příslušnosti. Čeští chlapi kvůli tomu chtěli v hostinci vyvolat rvačku s Němci. Němci byli ale v přesile, takže z toho byla jen malá strkanice.

Na druhý den, 6. října 1938 kolem 15. hodiny, se chlapi pokusili ten velký hákový kříž upevnit na zed. Ženy přitom stály v okně a pomáhaly. Na Říšské silnici (Pasovské) mezi zastávkou a Mariahilf pochodovali čeští vojáci od Brlohu, kde zanechali své bunkry. Za přihlížení davu lidí procházeli Vimperkem směrem do české jazykové oblasti. Najednou zazněla střelba a do zdi našeho domu se zaryly kulky. Čeští vojáci stříleli na německé ženy a muže. Jedna střela se zaryla do okenního kříže asi 5 centimetrů od mé matky.

8. října 1938 odpoledne vstoupila do Vimperku německá vojska za hustého deště a bouřlivého nadšení jeho obyvatel. Mnoho lidí plakalo radostí a na ulicích se dlouho slavilo, plesalo a tancovalo. Konečně jsme byli osvobozeni od dvacetileté české poroby.

Mně tehdy nebylo ani sedm let, ale pamatuji se na jednu událost, která se mi toho dne přihodila. V Mariahilf jsem směl vylézt na obrovský tank, jeden voják mi nasadil svoji helmu a já jsem mohl držet jeho zbraň a jet s ním až k mostu.

[...] Také si ještě vzpomínám, že obchody ve Vimperku byly rychle vykoupeny. Výhodný směnný kurz 1:12 lákal vojáky k hromadným nákupům, než konečně v armádě vstoupil v platnost zákaz posílání balíků, aby nebylo ohrožováno zásobování civilního obyvatelstva.

V průběhu následujících měsíců se ustálil život ve městě. Již téměř nebylo nezaměstnaných, každý měl svůj příjem, i když občas musel přijmout práci, ke které nebyl vyučen. Nastal tehdy takový luxus, že člověk myslel jen na zisk z akcií, aby si mohl koupit nový Volkswagen. Mnozí se již viděli jako hrdí majitelé vozu. Tenkrát se ještě nevědělo, že zaplacené peníze byly použity na válečné zbrojení. Člověk měl také možnost získat levný radiopřijímač Volksempfänger (Lidový přijímač). Stál jen 35 říšských marek. Chudé rodiny a rodiny s mnoha dětmi dostaly rozhlasový přístroj dokonce zdarma od NSDAP. Tímto tehdy novým mediálním prostředkem se snažili „osvítit“ obyvatelstvo, samozřejmě v duchu národních socialistů.

Fotografie: Hog'n <https://www.hogn.de/2015/10/14/1-da-hogn-geht-um/nachrichten-in-freyung-grafenau/sepp-sager-schoenberg-winterberg-vimperk-vertreibung-boehmen-sudetenland/73908>, otevřeno 24. 04. 2019.

Až do 1. září 1939 byli lidé, po století utlačovaní, šťastnými německými občany, ačkoli vyvstávalo mnoho tichých pochybností o novém mocipánu. Když 1. září 1939 oznámil Adolf Hitler v rozhlase, že se od 4 hodin 45 minut opětuje palba, věděl každý, že to znamená válku. V této válce, která zasáhla téměř celý svět, muselo mnoho sudetských Němců a Vimperáků položit své životy na bojištích. Šest let trvala takhle strašná válka.

Text: Sepp Sager: Grumet, část 2, Gesammelte Werke, Eine Reise durch Geschichte und Zeiten. In: Sepp Sager (Hrsg.) Geschichten, die das Leben schreibt..., svazek 15. Schönberg 2004.

1) Vypracuj obsah k pamětníkově výpovědi. Nejprve označ příslušná místa v textu.

- Popiš postoj sudetských Němců ke svým českým spoluobčanům a československému státu.
- Vylič, čím vyjadřovali sudetští Němci svoji radost z připojení k Německé říši.

2) Analyzuj výpověď pamětníka. Nejprve označ příslušná místa v textu.

- Na dvou zvolených místech charakterizuj dopad nacistické propagandy.
- Z vyprávění zpracuj postoj pamětníka k nacismu...
 - a) ... v roce 1938.
 - b) ... po válce.

3) Kreativní psaní (narativní kompetence)

- Stylizuj se do postavení českého chlapce - říkejme mu Václav - na taneční zábavě. Napiš jeho vzpomínku z tohoto večera. Vyjádři také jeho pocity krátce před vojenským vpádem Němců.
- Vžij se do role tehdejšího faráře ve Vimperku. Ten sepíše faktickou zprávu o událostech říjnových dnů roku 1938 a zaznamená skutečnosti, aniž by se zaobíral minulými událostmi, postoji a pocity. Chtěl by především chronologicky zachytit události. Pokračuj v jeho zápisech:
 1. říjen: Po oznámení Mnichovské dohody se Vimperští připravují na vojenský vpád německého Wehrmachtu. Byly vyrobeny vlajky s hákovým křížem a vyzdobeny domy.
 5. říjen: V hospodě došlo ke rvačce mezi...

VÝPOVĚD PAMĚTNÍKA Z ČESKÉHO POHLEDU

Jan Jakeš, český zastupující starosta z Českého Krumlova, vzpomíná (sepsáno jeho synem Josefem):

30. září v Českém Krumlově

Nikdo z krumlovských Čechů nevěděl, že velmocenská konference rozhodla v časných ranních hodinách 30. září o odtržení našeho pohraničí a že vláda i prezident se bez protestu podvolili. Němci ovšem o tom zřejmě věděli. Ve vzduchu bylo až fyzicky cítit něco nedobrého. [...] Ještě jsem doma na dvoře ani neslehl z kola a přiběhl určený velitel četnické stanice Macek, náš dobrý známý, katolík. Celý udýchaný ze sebe vypravil: „Pane Jakeš, právě jsem dostal od hejtmána rozkaz opustit s mužstvem město a přesunout se do Křemže. Stejný rozkaz dostala i státní policie. Ve tři hodiny odjíždí poslední vlak z Českého Krumlova do Českých Budějovic a mohu-li Vám radit, hledte jej stihnout. Zůstali byste tu bez jakékoliv ochrany a umíte si představit, co Němci dovedou.“ Bylo už dost po druhé hodině, na nádraží více než čtvrt hodina ostré chůze do strmého kopce. Na nárek nebyl čas. Rodiče, tři sestry a nejmladší bratr ve spěchu každý složil do rance rezervní prádlo, pecen chleba a další nejnnutnější potřebné věci a úprkem opouštěli domov. Já s bratrem Jendou jsme zůstali, bylo třeba zastavit provoz mlýna a zabezpečit jej i byt. [...] To naše „zastavování“ si přirozeně vyžádalo hodně času, takže už byla téměř tma, když jsme mohli všechno pozamykat a vydat se na cestu. Mezitím se ovšem zpráva o kapitulaci a odstoupení pohraničí rozšířila po celém městě a většina Čechů si uvědomila, čeho se mohou nadít od fanatických nacistických henleinovců. [...]

Začalo to po pár metrech od vrat v romantické jednostranné ulici – silnici Pod Kamenem na vltavském břehu, nejkratší a vlastně jediné cestě do vnitrozemí. Byla plná Čechů všeho věku, s kufry, ranci, ranečky, kárkami, ručními vozíky i dětskými kočárky. Všechny jsem znal aspoň od vidění. Utíkali s tím nejnnutnějším, co mohli v rychlosti pobrat. Na hrůzu v jejich očích do smrti nezapomenu. Tento apokalyptický průvod zoufalců ostřeloval z vily na protějším břehu Němec kulometem. Z důvodu nebezpečí německého leteckého útoku bylo nařízeno nerozsvěcovat pouliční osvětlení. Němci však přesto osvětlení zapnuli a tak, aby zachránili prchající Čechy před německými ostřelovači, projížděli městem, těsně přitíštěni k motorce, dva policisti – jeden řídil a druhý odstřeloval žárovky. Za Přísečnou nás zastavila vojenská hlídka z řopíků. Nechtěla nás pustit dál a teprve po dlouhém přemlouvání nás poslala s eskortou po vedlejší silnici do Srnína a tam nás další hlídka přikázala do místní hospody. [...] Oka jsem nezamhouřil, hlavu jsem měl přeplněnou nejroztodivnějšími zmatenými, převážně pesimistickými myšlenkami. Ráno 1. října nás vojáci propustili a my mohli odjet do Budějovic.

(Zdroj: Josef Jakeš: Slyším mlýnský kámen, jak se otáčí. Vzpomínky na dny všední i sváteční v Českém Krumlově a jinde. Pelhřimov 2014, s. 171-173.)

Uprchlíci

1. říjen a první týdny ve vyhnanství

Do Budějovic jsme přijeli jako „uprchlíci“, vláda si pospíšila nás jako prašivé tak pojmenovat, aby nás rozlišila od Němci nevyhnaných československých státních občanů. My jsme ostatně podle usnesení zločinecké mnichovské čtyřky skutečně čs. občanství formálně ztratili.

(Zdroj: Josef Jakeš: Slyším mlýnský kámen, jak se otáčí. Vzpomínky na dny všední i sváteční v Českém Krumlově a jinde. Pelhřimov 2014, s. 176.)

1) Prozkoumej postoj pamětníka.

- Červeně podtrhni slova, která vyjadřují strach Čechů (pět přídavných jmen, pět výrazů s podstatným jménem).
- Zeleně podtrhni místa, která hodnotí Mnichovskou dohodu.
- V několika větách shrň zážitky Jana Jakeše.
- Urči, zdalipak se fotografie městské brány v Českém Krumlově hodí k zážitkům Jana Jakeše.

2) Zjisti historické skutečnosti.

- Najdi na mapě Janovu trasu útěku. Postupuj následujícím způsobem:
 - a) V textu podtrhni názvy obcí.
 - b) Na internetu si najdi historickou mapu. Tip k vyhledávání: „mapa, Sudety“.
 - c) Vytvoř jednoduchou skicu s trasou utečence.
- V několika větách popiš situaci lidí na útěku.
- Vyhledej si v textu informace o událostech v Českém Krumlově.
 - a) O kterých událostech svědek nevypovídá?
 - b) Přemýšlej, proč tyto události nezmínil. Řekni alespoň tři možné důvody.

Městská brána v Českém Krumlově (Budějovická brána), říjen 1938.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bud%C4%9Bjovick%C3%A1_br%C3%A1na_v_%C4%8Cesk%C3%A9m_Krumlov%C4%9B.jpg

3) Kreativní psaní (narativní kompetence)

- Pokračuj ve psaní pamětníkovy výpovědi a ve čtyřech až pěti větách vyliči, jak Jan v dalších dnech přišel do Českých Budějovic a jak se cítil.
- Sudetský Němec a odpůrce nacismu tenkrát sledoval události v Českém Krumlově. Piše soucitnou zprávu o útěku Čechů a Čechů z města.
- Napiš krátký informační doprovodný text k fotografii „Městská brána v Českém Krumlově“. Využij své znalosti o Českém Krumlovu z novinové zprávy a z informací k tématu.

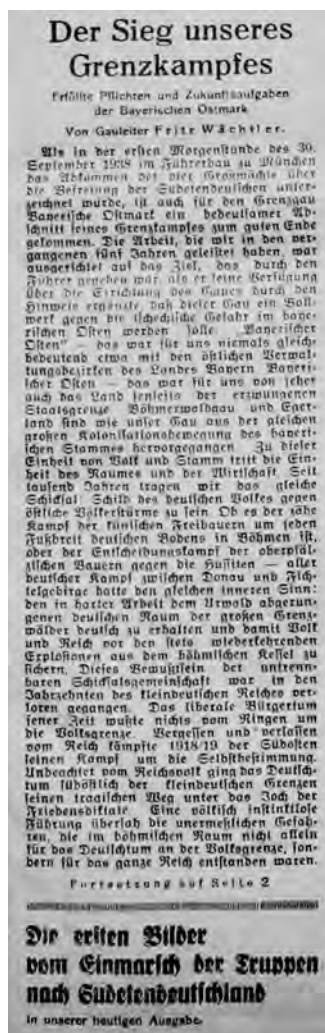
PÍSEMNÉ PRAMENY KE ZMĚNĚ PERSPEKTIVY

vlevo: Donau-Zeitung, Bayerische Ostmark - Passauer Zeitung, amtliches Organ der NSDAP, 3. 10. 1938, s. 1.

vpravo: Šumavan. Demokratický list pro zájmy Pošumaví, Klatovy, 1. 10. 1938.

Vítězství našeho pohraničního boje

[...] Když byla v ranních hodinách dne 30. září 1938 ve Vůdcově domě v Mnichově podepsána dohoda čtyř velmocí o osvobození sudetských Němců, skončila šťastně i podstatná část pohraničního boje pohraniční župy Bavorská východní marka. Práce, kterou jsme za posledních pět let vykonali, směřovala k úkolu, který nám dal Vůdce, když nařízení o zřízení župy doplnil radou, aby se tato župa stala hrází proti české hrozbě na bavorském východě. „Bavorský východ“ – ten pro nás nikdy nebyl jen východní správní oblastí země Bavorsko. Bavorský východ – to pro nás byla odjakživa také země na druhé straně vynucené státní hranice. Šumavská župa a Chebsko vznikly stejně jako naše župa z velkého kolonizačního hnutí bavorského kmene. K této jednotě národa a kmene se přidává jednota prostoru a hospodářství.

Po tisíc let jsme sdíleli stejný osud: být štítem německého národa proti útokům východních národů. Ať již je to tuhý boj Králováků o každou píď německé půdy v Čechách, nebo rozhodující boj hornofalckých sedláků proti husitům – každý německý boj mezi Dunajem a Smrčinami měl stejný vnitřní smysl: uchovat tvrdou práci v pralese těžce vydobytý německý prostor velkého pohraničního lesa, a tím chránit národ a Říši před neustálými výbuchy českého kotle. [...]

Evropský mír docílen za těžkých obětí národa československého.

Včera v pátek 30. září t. r. obhlásila Českoslov. tisková kancelář rozhlasem zprávu, že diplomatictí zástupci Francie, Anglie, Itálie a Německa se dohodli na konferenci v Mnichově na podmínkách, na základě kterých má býti sudetoněmecká otázka v Československu vyřešena. Československé vládě konference těchto čtyř národů jednoduše nadiktovala, že podmínky tyto musí přijmouti, neboť jinak nelze národu našemu spoléhati na pomoc ani Anglie, ani Francie, ba ani Ruska, ve kterouž velmoc důvěřováno, že nás neopustí a na obranu našich práv se postaví plnou silou své válečné moci.

Zklamali jsme se však. Evropský mír byl docílen za těžkých obětí našeho národa. Anglie, Francie a Itálie jásnají, že uchránily Evropu od svět. války, ale československý lid hořce pláče. Smutek rozprostřá se po celé naší vlasti a smutek ten je tím bolestnější, že smrtící ránu zasadili našemu národu právě ti, kteří se stavěli nejlepšími našimi přáteli.

Seznamujeme čtenáře Šumavana s podmínkami, jež našemu národu byly nadiktovány: Porady, které zahájily ve čtvrtek odpoledne hlavy vlád německé, italské, francouzské a anglické, dospěly pozdě večer k závěru. Závěry, uvedené v následujících dokumentech, byly okamžitě sděleny československé vládě: Dohoda mezi Německem, Velkou Británií, Francií a Itálií, uzavřená v Mnichově dne 29. září 1938. Německo, spojené království Velké Británie, Francie a Itálie se dohodly na následujících podmínkách a modalitách odstoupení sudetoněmeckého území a na opatřeních, jichž

Evropský mír docílen za těžkých obětí národa československého.

Evropský mír docílen za těžkých obětí národa československého.

Včera v pátek 30. září t. r. ohlásila Českoslov. tisková kancelář rozhlasem zprávu, že diplomatictí zástupci Francie, Anglie, Itálie a Německa se dohodli na konferenci v Mnichově na podmínkách, na základě kterých má býti sudetoněmecká otázka v Československu vyřešena. Československé vládě konference těchto čtyř národů jednoduše nadiktovala, že podmínky tyto musí přijmouti, neboť jinak nelze národu našemu spoléhati na pomoc ani Anglie, ani Francie, ba ani Ruska, ve kterouž velmoc důvěřováno, že nás neopustí a na obranu našich práv se postaví plnou silou své válečné moci.

Zklamali jsme se však. Evropský mír byl docílen za těžkých obětí našeho národa. Anglie, Francie a Itálie jásnají, že uchránily Evropu od svět. války, ale československý lid hořce pláče. Smutek rozprostřá se po celé naší vlasti a smutek ten je tím bolestnější, že smrtící ránu zasadili našemu národu právě ti, kteří se stavěli nejlepšími našimi přáteli.

Seznamujeme čtenáře Šumavana s podmínkami, jež našemu národu byly nadiktovány:

Porady, které zahájily ve čtvrtek odpoledne hlavy vlád německé, italské, francouzské a anglické, dospěly pozdě večer k závěru. Závěry, uvedené v následujících dokumentech, byly okamžitě sděleny československé vládě. [...]

ZMĚNA PERSPEKTIVY

dvě tisková média podávají zprávu

1) Prozkoumej německý novinový článek.

- Přečti si řádky 1-17 v českém překladu a doplň mezery v textu. Dne ❶ byla ve městě ❷ zástupci ze ❸ zemí podepsána ❹. Tím bylo dokončeno „❺ sudetských Němců“. Pro Hitlera to byl důležitý krok v jeho „pohraničním ❻“, neboť toto území mělo být pro Německo „❼“.
- Zjisti z informací k tématu: Ze kterých zemí byli zástupci velmocí? Kdo byli sudetští Němci?
- Přečti si řádky zbývající část českého překladu a vysvětli, čím bylo obsazení Sudet zdůvodněno.
- Najdi spojitost mezi textem a nacistickou ideologií.
- *Narativní kompetence:* Kritik těchto událostí by jistě volil jiný novinový titulek. Vytvoř dva návrhy a diskutuj o nich se svou spolužačkou či spolužákem.

2) Prozkoumej český novinový článek.

- Propoj vhodné části vět a vytvoř tím čtyři věty.

Dne 30. září		se cítilo dohodou podvedeno.
Německo		došlo na Mnichovské konferenci k dohodě.
Dne 1. října		měla být vyřešena sudetoněmecká otázka.
Československo		měla v Evropě zachovat mír.
V Mnichově		
Konference		

- Vyhledej následující citáty „...“ a barevně je vyznač v novinovém článku. Následně k nim vyber správné objasnění a zakroužkuj ho.

Rusko se „na obranu našich práv postaví plnou silou své válečné moci“.		Rusko napadne Československo.
		Rusko začíná válku proti Německu.
		Rusko vpochoduje do Mnichova.
Podmínky „konference těchto čtyř národů jednoduše nadiktovala“.		Čeští úředníci museli dohodu podepsat.
		Československo nemohlo o smlouvě spolurozhodovat.
		Dohoda přišla poštou.
„Smrtící ránu zasadili našemu národu.“		Rána vznikla při vojenském útoku.
		Ranou byl vpád německé armády do Sudet.
		Ranou byla zpráva z rádia.
„Československý lid hořce pláče.“		... protože Rusko je světovou velmocí.
		... protože bylo dosaženo míru v Evropě.
		... protože se cítí jako oběť.

- *Narativní kompetence*: Shrň obsah novinového článku v několika větách.

Noviny Šumavan informují o ...
 V Mnichově se setkali zástupci států
 Shodli se, že ...
 Nebyl pozván zástupce ...
 Tato země mohla výsledek ...
 Novinový článek objasňuje, že ...
 Novinový článek mluví o „...“
 Češi se cítí ...

- Poslední úryvek novinového článku. Co mají společného a v čem se liší začátek a konec českého článku?

Šumavan. Demokratický list pro zájmy Pošumaví, Klatovy, 1. 10. 1938.
 Dnes 1. října po 12. hod. v noci obsadilo německé vojsko pohraniční města naší republiky a postupně obsadí všechny, jež jim mírovou smlouvou budou vyhraženy. Je to bolestný náš úděl, ale zoufat nesmíme, ale snažit se zachovat život národa.

3) Porovnej oba novinové články.

- V německém článku podtrhni všechna slova, která znějí pozitivně.
- V českém článku podtrhni všechna slova, která znějí negativně.
- Doplň tabulku pěti vhodnými citáty.

německý článek	český článek
<ul style="list-style-type: none"> • „skončila šťastně“ • ... 	<ul style="list-style-type: none"> • „jednoduše nadiktovala“ • ...

- *Narativní kompetence*: Dva němečtí žáci v Pasově a dva čeští žáci v Praze diskutují o Mnichovské dohodě. Napiš dva dialogy ze školního dvora, v nichž budou zřejmé dva odlišné pohledy na událost.

DOHODA Z NĚMECKÉHO POHLEDU – PROPAGANDA

1) Prozkoumej pohlednici.

- Popiš polohu sudetoněmeckých území.
- Uvažuj o následcích, které mělo odstoupení tohoto území pro oblast zbylého Československa (Čechy, Morava, Slovensko) na straně jedné a pro Německou říši na straně druhé.
- Popřemýšlej, proč byla mapa tenkrát vydána jako pohlednice.

Pohlednice, říjen 1938,
Deutsches Historisches Museum, Berlin; Inv.-Nr.: Do 78/53II.

2) Prozkoumej fotografickou pohlednici.

- Pojmenuj vyobrazené signatáře dohody a zemi, kterou zastupovali.
- Na pohlednici je setkání nazvané jako „historické“. Vyber si dva vyobrazené politiky a z jejich pohledu zdůvodni historický význam dohody pro ně osobně a jejich zemi.
- Náročný úkol navíc: Prozkoumej poštovní známku (text, dataci, obrázek). Zaujmi kritické stanovisko k věrohodnosti obsahu natištěných výroků.

Skládací pohlednice, říjen 1938,
Deutsches Historisches Museum, Berlin; Inv.-Nr.: Do 78/35II.

3) Napiš jednu z těchto pohlednic.

- *Narativní kompetence:* Sepiš text z pohledu nadšeného přívržence.
- *Narativní kompetence:* Sepiš text z pohledu vyděšeného Čecha.

ŽIVOT V POHRANIČÍ V OBDOBÍ NACISMU

Fred Chvátal

30. léta

Od nástupu nacistické vlády v roce 1933 a především po založení Sudetoněmecké strany pod vedením Konráda Henleina bylo jejím cílem odtrhnout tzv. sudetoněmecké oblasti od Československa a připojit je k Třetí říši. Později se SdP sloučila s Nacionálně socialistickou německou dělnickou stranou (NSDAP), čímž se stala nositelkou jejího programu v českých zemích.¹ Členství v SdP se čím dál více stávalo společenskou nutností, přičemž němečtí antifašisté a nestraníci byli od aktivních členů SdP napadáni a nuceni ke vstupu do strany.² Československá vláda se současně snažila upevnit své vedoucí postavení v pohraničí, např. zřizováním škol pro českou menšinu, což následně vyvolávalo ostré projevy nevole iniciované SdP.³ Německý nacionalismus byl zároveň posílen udílením říšského občanství všem německým obyvatelům českých zemí.⁴

Antisemitismus

Projevů xenofobie vůči Židům se od poloviny 30. let dopouštěla i řada Čechů, a to často bez vnějšího tlaku a z vlastní iniciativy. V restauracích

a obchodech se tak objevovaly nápisy v češtině jako např. „Židům vstup zakázán“.⁵ Je ovšem nutné se kriticky ptát, zda nebyli čeští obchodníci k jejich vyvěšení donuceni vnějšími okolnostmi.

Dokonce i některé významné osobnosti, jako např. spisovatel Karel Klostermann, čestný člen plzeňské městské rady, zastupovaly otevřeně antisemitské myšlenky.⁶ Židé v českém pohraničí byli ale o vývoji v Německu dobře informováni a někteří včas vycestovali do českého vnitrozemí, do zdánlivě bezpečné oblasti. Do československého příhraničí se ve 30. letech stěhovali někteří říšští Židé z německého vnitrozemí v mylné domněnce, že tam budou v bezpečí před pronásledováním. Nezůstali tam ale příliš dlouho a pokračovali dále do českého vnitrozemí.⁷ Norimberské rasové zákony z roku 1935 byly i v Čechách všeobecně ochotně přijímány, mnozí lidé se od té doby chovali k Židům zřetelně odtažitěji. V listopadu 1938 došlo i v Sudetech k pogromům, označovaným jako „Křišťálová noc“. Během jediné noci bylo v německé Třetí říši, k níž tehdy Sudety patřily, zapáleno několik set synagog a zničeno mnoho židovských obchodů.⁸

Vlna antisemitismu zasáhla po převzetí moci nacisty i Dolní Bavorsko. Stejně jako v jiných částech říše docházelo i zde po roce 1933 k hospodářskému bojkotu židovských podniků. Na výkladních skříních židovských obchodů byly vyvěšovány antisemitské propagandistické plakáty. V Pasově se bojkot týkal dvanácti obchodů.⁹

V prvních letech po roce 1933 došlo k rozsáhlé emigrační vlně, v jejímž důsledku výrazně poklesl

1 Zdeněk Kárník: *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha 2002; Ralf Gebel: *„Domů do říše“*, Konrád Henlein a Říšská župa Sudety (1938–1945). Praha 2018.

2 Detlef Brandes: *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*. Praha 2012; Marianne Mikanová: *Erinnerungen an die Kriegszeit*. Tachov 2004 (nepublikováno, uloženo v Muzeu Českého lesa). Marianne Mikanová vypověděla např., jak byl její otec svým sousedem donucen ke členství v SdP.

3 Antonín Folprecht: *Založení české menšinové školy v Tachově*. In: *Sborník Okresního muzea v Tachově 1969* (3). Tachov 1969.

4 Rudolf Jaworski: *Vorposten oder Minderheit? Der sudetendeutsche Volkstumskampf in den Beziehungen zwischen der Weimarer Republik und der ČSR*. Stuttgart 1977; Otfried Pustejovsky: *„Sudetendeutsche Identität“ als Abgrenzungs- und Rechtfertigungs-ideologie: Überlegungen und Argumente aus historischer Sicht*. In: *Die böhmischen Länder zwischen Ost und West*. München 1983, s. 307–327; Mirek Němec: *Erziehung zum Staatsbürger? Deutsche Sekundarschulen in der Tschechoslowakei 1918–1938*. Essen 2010.

5 Někdy dokonce i ve vyostřenější verzi: „Židům a psům vstup zakázán.“ <https://www.jsns.cz/lekce/15583-ozlem-snu#vyukove-materialy>

6 Srov. Kristina Kaiserová/Ivan Martinovský (ed.): *Karel Klostermann. Dopisy Bettyně*. Ústí nad Labem 1995, s. 298.

7 SOKA Tachov, ŽNO Tachov, evidenční kniha židovské náboženské obce Tachov, 1936.

8 Markéta Lhotová: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*, Liberec 2013.

9 W. M. Schmidt: *Zur Geschichte der Juden in Passau*. In: *Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland* 2, 1929, s. 119–135.

počet židovského obyvatelstva, např. v Landshutu o více než polovinu.¹⁰ Někteří Židé neodcházeli do zahraničí, ale stěhovali se pouze do větších měst, např. z Pasova do Berlína nebo do Mnichova, což se jim později stalo osudným. Konference ve Wannsee v lednu 1942 byla v konečném důsledku začátkem oficiálně organizovaného holocaustu. Jako poslední východisko před deportací si někteří lidé zvolili raději sebevraždu. Poslední Židé z Dolního Bavorska byli deportováni do vyhlazovacích táborů v Polsku koncem roku 1942.¹¹

Připojení k Třetí říši v roce 1938

Připojení československého pohraničí k Třetí říši na základě Mnichovské dohody vyvolalo u většiny sudetoněmeckého obyvatelstva vlnu nadšení. Vojáci Wehrmachtu vnímali sami sebe jako osvoboditele. Byli přesvědčeni, že do z jejich pohledu „nekulturních oblastí“ přivedli pořádek. Vojenští lékaři tak např. přebírali zdravotní péči po venkovských doktorech, jimiž byli často Židé, kteří odešli do emigrace.¹² Rušení posádek československé armády a jejich předání do rukou Wehrmachtu proběhlo víceméně klidně. Důstojníci obou stran spolu jednali v zásadě věcně. K problémům ovšem docházelo např. tehdy, když němečtí důstojníci zjistili, že český důstojník je židovského původu.¹³

Důsledky války

Po zřízení tzv. říšské župy Sudety (v důsledku uzavření Mnichovské dohody) a posléze Protektorátu Čechy a Morava a zániku Československa se dosavadní hranice mezi Říší a Československem stala hranicí protektorátu. Na hospodářství v Sudetech to mělo jen minimální vliv. Malé lokální podniky (mlýny, pily, sklářské a železářské hutě) nadále pokračovaly v činnosti. Byly vázané na zákazníky ze svého regionu a ztráta odbytišť v českém vnitrozemí se jich prakticky nedotkla.¹⁴

10 Srov. Georg Spitzlberger: Die Juden im mittelalterlichen Landshut. Jüdisches Leben in Altbayern. Landshut 1998.

11 Srov. Israel Schwierz: Steinerne Zeugnisse jüdischen Lebens in Bayern - eine Dokumentation. Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit. München 1992, s. 340.

12 Jan Lakosil/Tomáš Svoboda: Sudety 1938 pohledem důstojníků německé armády. Praha 2013.

13 Srov. Lakosil/Svoboda (pozn. 12).

14 Srov. Zdeněk Procházka: Cestami krajánek aneb putování po mlýnech a vodních provozech na Tachovsku a Stříbrsku. Domažlice 2018. Je přítom namístě zdůraznit skutečnost, že Československo mělo již od konce 20. let pasivní bilanci mezinárodního obchodu s Německem.

Vypuknutí 2. světové války mělo pro Sudety stejné následky jako pro jiné části Říše. Muži podléhali branné povinnosti, takže mnoho z nich narukovalo a odjelo na frontu.

V dolnobavorském pohraničí byl v roce 1938 zřízen koncentrační tábor Flossenbürg, v němž váleční zajatci vykonávali těžké nucené práce. Flossenbürg patřil k táborům, které nesloužily jen k internaci politických odpůrců nacismu, ale sledovaly také ekonomické cíle. Jako pracoviště byly využívány blízké lomy a cihelny. Stejně jako v jiných koncentračních táborech, sloužila i zde nelidsky těžká práce k likvidaci vězňů. Na mnoha místech v Dolním Bavorsku a v Čechách vznikaly pobočné tábory koncentračních táborů Dachau, Flossenbürg a Mauthausen, např. nedaleko Landshutu nebo Pasova (Oberilmühle, Ilzstadt a Jandelsbrunn), stejně jako ve Svatavě na Karlovarsku. Pracovní nasazení vězňů mimo koncentrační tábory vedlo nevyhnutelně i ke kontaktům s místním obyvatelstvem.¹⁵

Odboj

Efektivní sudetoněmecký odboj proti nacistické vládě v podstatě téměř neexistoval díky včasné plošné likvidaci politických odpůrců a důslednému policejnímu dohledu na společenské dění. Podepsalo se na tom ovšem i všeobecné nadšení Hitlerem a válkou, které začalo opadat až koncem roku 1942. Přesto v Sudetech existovalo na 180 odbojových skupin. Téměř ve všech pohraničních oblastech sousedících přímo s říší se tvořila aktivní, třebaže personálně velmi řídká zastoupená jádra odporu, často ve spolupráci s Čechy, válečnými zajatci ze západní i východní Evropy a s nuceně nasazenými.¹⁶

Po odtržení Sudet a jejich připojení k Třetí říši emigrovaly tisíce německých antifašistů do československého vnitrozemí. Většinou byli ale českými úřady posíláni zpět, přičemž následně padli do rukou nacistů.¹⁷

Pochody smrti

Říšský velitel SS Himmler vydal 14. ledna 1945 rozkaz, podle kterého nesměl jediný živý zajatec z koncentračních táborů padnout do rukou nepřátel.

15 K tomu srov. především Wolfgang Benz/Barbara Distel (ed.): Der Ort des Terrors - Flossenbürg, Mauthausen und Ravensbrück, sv. 4. München 2006.

16 Adrian von Arburg: Wer war ein deutscher Antifaschist? In: Tomáš Okurka (ed.): Vergessene Helden - deutsche NS-Gegner in den böhmischen Ländern. Ústí nad Labem 2008, s. 9-24.

17 Srov. Leopold Grünwald: Sudetendeutscher Widerstand gegen den Nationalsozialismus: für Frieden, Freiheit, Recht. München 1986.

Na základě tohoto rozkazu došlo následně k masovým evakuacím koncentračních táborů v blízkosti fronty, které vešly do dějin jako tzv. pochody smrti. Během těchto transportů, které zpočátku směřovaly z koncentračních táborů na východě do bavorských koncentračních táborů, např. do Flossenbürgu, přišlo o život nebo bylo zavražděno mnoho vězňů. Pro konec války se tyto tzv. pochody smrti staly typickým úkazem.¹⁸

Jeden z největších masových hrobů obětí pochodů smrti se dnes nachází v Tachově.¹⁹ Menší hroby lze nalézt ale i na mnoha jiných místech, jako např. ve Volarech nebo v Hartmanicích.

Konec války

Na jaře 1945 postupovaly americké jednotky ze severu do Bavorska. Celé Dolní Bavorsko a část českého pohraničí byly 2. května obsazeny armádou generála Pattona.²⁰

Po obsazení Bavorska postupovaly americké jednotky dál do česko-německého pohraničí směrem na Cheb, Domažlice a Klatovy. 6. května osvobodily Plzeň. Od pádu komunistického režimu se zde v tento den konají slavnosti připomínající osvobození americkou armádou.²¹

VYBRANÉ CÍLOVÉ KOMPETENCE

Žáci

- popíší na příkladu českého pohraničí všední život v době vlády nacismu a srovnají jej se situací v Protektorátu Čechy a Morava.
- vysvětlí, co bylo připojení Sudet a co jsou pohraniční regiony.
- popíší následky odtržení československého pohraničí v roce 1938 pro civilní obyvatelstvo, státní správu, příp. příslušníky armády.
- popíší konkrétní následky nacistické vlády pro různé skupiny obyvatel, především osud židovského obyvatelstva v kontextu nacistické rasové ideologie a využijí přitom základní pojmy jako „nacismus“, „antisemitismus“, „Norimberské

18 Srov. Mikanová (pozn. 2).

19 V literatuře jsou konkrétní čísla k tomuto často velice odlišná, přesto se zde s 400–600 oběťmi jedná s největší pravděpodobností o největší masový hrob všech obětí pochodů smrti v česko-německém pohraničí.

20 Srov. George Smith Patton: Válka mýma očima. Praha 1992; Josef Orel: Největší vojevůdci 2. sv. války. Frýdek-Místek 2010.

21 Konec války je na západě Čech slaven v odlišné dny dle data osvobození (např. 26. dubna v Chebu, 6. května v okolí Plzně apod.).

zákony“, „holokaust“, „pochody smrti“, „koncentrační a vyhlazovací tábory“.

- porovnají zacházení s menšinami v období nacismu a dnes.
- posoudí geografickou polohu a funkci koncentračních táborů v regionu v kontextu pochodů smrti.
- zdokumentují následky pochodů smrti na příkladech ve svém regionu, posoudí vzpomínky pamětníků.
- kriticky zhodnotí prameny (vzpomínky pamětníků, fotografie) a posoudí okolnosti jejich vzniku v kontextu s tím související otázkou objektivit.

PROPOJENÍ S KURIKULÁRNÍMI DOKUMENTY

Bavorské školní osnovy LehrplanPLUS

- **LehrplanPLUS pro bavorskou Mittelschule** GPG8: vzdělávací okruh 2: Doba a změna. Pro-následování a vyhlazování lidí, resp. skupin jako obětí nacistické ideologie a politiky
- **LehrplanPLUS pro reálnou školu** G9 vzdělávací okruh 4: nacismus – ideologie a politika do roku 1939; G9 vzdělávací okruh 5: nacismus, 2. světová válka a holokaust – vina, odboj a zodpovědnost
- **LehrplanPLUS pro gymnázia** G9 vzdělávací okruh 2: nacismus, 2. světová válka a holokaust

Český rámcově vzdělávací program RVP

- **RVP pro základní vzdělávání** (6. – 9. ročník) Moderní doba: 2. světová válka, holokaust
- **RVP pro gymnázia** – Historie – Moderní doba I – situace v letech 1914–1945, 2. světová válka, protektorát Čechy a Morava

DIDAKTICKO-METODICKÁ ROZVAHA

Se zřetelem na česko-bavorský příhraniční region, kde po staletí žili Češi a Němci společně, by žáci měli během vyučování pracovat nejen s tématem každodennosti za vlády nacismu, ale měli by se zabývat osudovými změnami, které tato doba tomuto regionu přinesla. Lokální a regionální historii lze v tomto případě opět využít k přiblížení a konkrétnímu dějinnému vývoje a nástrah spojených s obdobím tzv. Třetí říše.

K tomuto tématu je k dispozici celá řada dobových pramenů, jako oficiální dokumenty, fotografie, nebo např. deníkové zápisky. Vzpomínky pamětníků jsou proto často základem zde předkládaných

pracovních listů. Jako úvod do tématu může sloužit např. projekce dobových fotografií, které žáci popíší a interpretují.

Také fenomén pronásledování a vyhlazování evropských Židů, stejně jako jiných skupin obyvatel, lze přiblížit pomocí různých pramenů jako např. fotografií, deníkových zápisků, vzpomínek pamětníků. Vhodné deníkové zápisky jsou zmíněny v seznamu literatury, např. v publikaci „Sudety 1938 pohledem důstojníků německé armády“. Jako životopisné výpovědi lze také využít např. zvukové a filmové nahrávky. Jako příklad oficiálních dobových dokumentů může sloužit např. schéma Norimberských zákonů.

S pomocí vybraných pasáží z písemných a obrazových pramenů a ze vzpomínek pamětníků použitých v pracovních listech by měli žáci pokud možno samostatně vyvodit, jaké následky mělo připojení pohraničních oblastí k říši v roce 1938 pro civilní obyvatelstvo. Důraz je přitom kladen především na to, aby byli žáci vedeni ke kritickému myšlení při práci s dostupnými prameny a získali schopnost jejich objektivního vyhodnocení (jak věcného, tak hodnotového). V každém případě by měl vyučující při plánování vyučovací hodiny ponechat dostatečný prostor pro diskuzi a vyhodnocení pracovních listů. Krom toho mohou být různé aspekty tématu zpracovány a vzájemně propojeny formou skupinové práce. „Expertí“ z jednotlivých skupin seznámí ostatní skupiny se svým tématem.

Výuku tématu je vhodné doplnit exkurzí do koncentračního tábora Flossenbürg nebo na jiné památné místo vztahující se k tomuto období v blízkosti školy.

Velmi důležité je srovnání situace v Evropě v době nacismu a dnes, především co se týče rozdílu zacházení se skupinami národnostních menšin tehdy a dnes.

LITERATURA

- Arburg, Adrian von: Wer war ein deutscher Antifaschist? In: Tomáš Okurka (ed.): Vergessene Helden – deutsche NS-Gegner in den böhmischen Ländern. Ústí nad Labem, 2008, s. 9-24.
- Benz, Wolfgang/Distel, Barbara (ed.): Der Ort des Terrors – Flossenbürg, Mauthausen und Ravensbrück, sv. 4. München 2006.
- Brandes, Detlef: Sudetští Němci v krizovém roce 1938. Praha 2012.
- Fiedler, Jiří/ Chvátal, Václav Fred: Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska. Jüdische Denkmäler im Tachauer, Planer und Mieser Land. Domažlice 2008.
- Folprecht, Antonín: Založení české menšinové školy v Tachově. In: Sborník Okresního muzea v Tachově 1969/3. Tachov 1969.
- Gebel, Ralf: „Domů do říše“. Konrád Henlein a Říšská župa Sudety (1938-1945). Praha 2018.
- Grünwald, Leopold: Sudetendeutscher Widerstand gegen den Nationalsozialismus: für Frieden, Freiheit, Recht. In: Veröffentlichung des Sudetendeutschen Archivs in München 23. Benediktbeuern 1986.
- Jaworski, Rudolf: Vorposten oder Minderheit? Der sudetendeutsche Volkstumskampf in den Beziehungen zwischen der Weimarer Republik und der ČSR. Stuttgart 1977.
- Kaiserová, Křtistina/Martinovský, Ivan (ed.): Karel Klostermann. Dopisy Bettyně = Briefe an Betty. Ústí nad Labem 1995.
- Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918-1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935). Praha 2002.
- Lakosil, Jan/Svoboda, Tomáš: Sudety 1938 pohledem důstojníků německé armády. Praha 2013.
- Lhotová, Markéta: Synagogy v plamenech: křišťálová noc 1938 v českém pohraničí. Liberec 2013.
- Margules, Samuel: Die Heimatliebe der Tachauer Juden. In: 600-Jahr-Feier Tachau 1329-1929. Ed. Festausschuß der 600-Jahr-Feier in Tachau. Tachau 1929, s. 45-48.
- Mikanová, Marianne: Erinnerungen an die Kriegszeit. Tachov 2004 (nepublikováno, uloženo v Muzeu Českého lesa).

- Němec, Mirek: Erziehung zum Staatsbürger?
Deutsche Sekundarschulen in der
Tschechoslowakei 1918-1938. Essen 2010.
- Procházka, Zdeněk: Cestami krajánek aneb
putování po mlýnech a vodních provozech
na Tachovsku a Stříbrsku. Domažlice 2018.
- Pustejovsky, Otfried: „Sudetendeutsche
Identität“ als Abgrenzungs- und
Rechtfertigungsideologie: Überlegungen
und Argumente aus historischer Sicht. In: Die
böhmischen Länder zwischen Ost und West.
München 1983, s. 307-327.
- Rosmus, Anna Elisabeth: Wintergreen - Suppres-
sed Murders, New York 2014.
- Schmidt, W. M.: Zur Geschichte der Juden in
Passau. In: Zeitschrift für die Geschichte der
Juden in Deutschland, Heft 2. Passau 1929.
- Schwierz, Israel: Steinerne Zeugnisse jüdischen
Lebens in Bayern - eine Dokumentation.
München 1992.
- Spitzlberger, Georg: Die Juden im mittelalterlichen
Landshut - Jüdisches Leben in Altbayern.
Landshut 1998.
- Wulffen, Barbara von: Urnen voll Honig. Frankfurt
am Main 1989.
- Wulffen, Barbara von: Urny plné medu. Brno 2001.

PROMĚNY VŠEDNÍHO ŽIVOTA VE 30. LETECH

1) Popiš na základě následujícího textu, jakým způsobem se změnil život v pohraničí.

„...jeden z nich, obchodní dům „Merkur“, se pokusil řešit tíživou situaci v roce 1935 výprodejem, ale ozbrojení členové NSDAP bránili zákazníkům ve vstupu do obchodu. Po této události se v Pasově vyostřili protizidovské útoky.“

(Zdroj: Israel Schwierz: Steinerne Zeugnisse jüdischen Lebens in Bayern. München 1992.)

Vzpomínky Marianne Mikans z Tachova (*1926):

„Potom začaly výkřiky ‚Smradlaví Židé!‘ Někteří lidé nechtěli dále sedět se Židy u jednoho stolu. Vyčítali také mému otci, že jsou u něj v obchodě Židé vítáni. Můj otec řekl: ‚Každý zákazník smí přijít, u mně se zachází se všemi stejně.‘“ (Zdroj: Muzeum Českého lesa v Tachově.)

2) Vyjmenuj události v Třetí říši, které přispěly k tomuto vývoji událostí v pohraničí.

3) Popiš událost, na kterou vzpomíná Marianne z Tachova, a která je vidět na fotografii vpravo z Liberce. Zamysli se nad tím, kdy a proč byly synagogy v Tachově a Liberci zapáleny. Diskutuj o tom se svými spolužáky.

„Bylo to v noci. Slyšeli jsme hlasy na ulici. Můj otec řekl: ‚Co se to zase děje...?‘ Pak jsme viděli, že synagoga hoří, ale hasiči nepřijeli, měli zakázáno zasáhnout. Můj otec stříkal vodou náš dům, aby nás uchránil od požáru. Nerozuměli jsme tomu, mrzelo nás, že tato krásná budova lehne popelem.“

(Vzpomínky Marianne Mikans z Tachova (*1926).

Zdroj: Muzeum Českého lesa v Tachově.)

Požár synagogy v Liberci/Reichenberg, Severní Čechy. Zdroj: Muzeum Českého lesa v Tachově.

4) Popiš obě fotografie a rozdíly, které jsi mezi oběma našel.

Synagoga a dům rabína v Tachově kolem roku 1930 a v roce 2018. Zdroj: Muzeum Českého lesa v Tachově; soukromý archiv Fred Chvátal.

5) Vyjmenuj politické události, díky kterým se mohly tyto akce ničení uskutečnit.

INVAZE NĚMECKÝCH VOJSK

1) Popiš, jakou událost líčí tato vzpomínka, a jak se její autor zachoval vzhledem ke svému povolání.

*„Mezitím jsem mluvil s oběma štábními náčelníky, a při té příležitosti se zeptal podporučíka první jednotky, jaké je národnosti. Řekl mi, že není Čech. Zeptal jsem se ho tedy, zda je Slovák. Řekl, že ne. Když jsem se ho tedy zeptal: ‚Kdo jste tedy vlastně?‘, hrdě mi odvětil: ‚Jsem Žid‘. Neudržel jsem se a z toho popudu okamžitě řekl ‚Heil Hitler.‘
Tato epizoda jasně ukazuje, jak vypadá část českých důstojníků.“*

(Jan Lakosil/Tomáš Svoboda: Sudety 1938 pohledem důstojníků německé armády. Praha 2013, s. 33.)

2) Pokus se popsat dění na fotografii. Jaké osoby nebo skupiny jsou zde zobrazeny? Jaká nálada je zde zachycena, a z čeho vychází?

Zdroj: Muzeum Českého lesa v Tachově.

3) Výzkumný úkol:

- Autor: Kdo mohl pořídit tuto fotografii?
- Účel: K jakému účelu byla fotografie pořízena?
- Způsob zveřejnění: Kde/ kým byly podobné fotografie uveřejňovány?

ZBROJENÍ ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDY VE 30. LETECH

„Na místech, kde byl předpokládán průlom nepřítele, bylo naplánováno vybudování souvislé linie opevnění, které měly sloužit k zajištění úspěšné místní obrany, a to

1. Linie Moravská Ostrava-Opava-Bruntál o délce 70 km,
2. Linie v prostoru kolem Broumova jihozápadně od města, Steinberg – Komářův vrch v Krkonoších o délce 40 km,
3. Linie Náchod – Trutnov o délce 80 km.“

(Zdroj: Andreas Liebold: Tschechoslowakei, <http://www.festungsbauten.de>, otevřeno 25. 04. 2019.)

1) Označ na mapě území, která byla před 2. světovou válkou osídlena převážně německy mluvícím obyvatelstvem.

Průběh pohraničního opevnění, studie gen. Husárka, listopad 1937. Zdroj: Vojenské dějiny Československa, III. díl. Praha 1987

2) Napiš, kudy vedla linie opevnění na předchozí mapě. Popiš také pevnost na fotce vlevo.

3) Jmenuj politické události, na jejichž počest mohla být vydána pohlednice vpravo.

Zdroj: <http://muzeum-vranov.sweb.cz/pp/kon.html>, otevřeno 25. 04. 2019.

Zdroj: <http://www.polesi.eu/2012/09/bunkry-v-olesi-viii>, otevřeno 25. 04. 2019.

POCHODY SMRTI

„Na jaře 1945 procházeli vězni městem, někteří už sotva vlekli nohy. A pořád vyvstávala ta jediná otázka – kdo je mohl takto týrat, že už neměli ani lidské podoby, byli jen stíny.“

(Vzpomínky Marianne Mikans z Tachova (*1926). Zdroj: Muzeum Českého lesa v Tachově.)

Nejvíce obětí jednoho pochodu smrti na území dnešního Československa bylo napočítáno v dubnu 1945 v souvislosti s vlakovým transportem na nádraží v Tachově. Transport vezl 2 500 vězňů z koncentračního tábora Buchenwald, z toho jich několik set bylo mrtvých již při příjezdu vlaku. Dalších 100 až 200, kteří nebyli sto dále pokračovat pěšky, byli dozorčími zastřeleni nebo zemřeli během následujícího pochodu. Všech 400 až 600 obětí bylo odvezeno na nový židovský hřbitov v Tachově, kde byly napřed shromážděny do masového hrobu a pak, ve snaze zahladit stopy zločinu, spáleny.

(pasáž z publikace Jiří Fiedler/Václav Fred Chvátal: Jüdische Denkmäler im Tachauer, Planer und Mieser Land. Domažlice 2008.)

1) Zamysli se nad tím, jaké byly příčiny těchto událostí a kdo byli vězni, o kterých je řeč.

2) V odkazu na webovou stránku Yad Vashem, mezinárodního památníku holocaustu, najdeš popis průběhu pochodu smrti do Volar/Wallern.

Z jakého místa vězni vycházeli? Napiš i další informace o pochodu (vězni, rok, zastávky, události) a vysvětli, proč pochod skončil ve Volarrech. Jak tento pochod smrti souvisí s vlakem, který skončil svou jízdu v Tachově, a je dnes na oběti vzpomínáno?

Vězni z KT Buchenwald. Zdroj: United States Holocaust Memorial Museum, 100 Raoul Wallenberg Place, SW, Washington, DC 20024-2126, fotografie #83718, <https://www.ushmm.org/search/results?q=83718>, naposledy otevřeno 25. 04. 2019.

3) Srovnej vyprávění očitého svědka a bývalého vězně Siegmunda Kalinskiho ve videu níže se vzpomínkami Marianne Mikans.

Pan Kalinski popisuje své vzpomínky na pochod smrti z Osvětimi. Video (Sigmund Kalinski) najdeš na webových stránkách Yad Vashem.

<https://www.yadvashem.org/de/holocaust/video-testimonies.html>

NUCENÉ VYSÍDLLENÍ

Marie Talířová

Pod pojem „Sudety“ (německy „Sudetenland“) dnes rozumíme okrajové oblasti Čech, Moravy a Slezska, osídlené v minulosti převážně Němci, a to až do jejich vysídlení po 2. světové válce. Přes svůj enormní politický význam, kterého tento pojem nabyl především po vzniku 1. Československé republiky v roce 1918 a posléze po odtržení těchto okrajových pohraničních oblastí po uzavření Mnichovské dohody 30. září 1938, nelze tento prostor geograficky zcela konkrétně definovat.¹ Obyvatelé těchto území sami sebe většinou nazývali podle oblasti, kde žili, tedy „Šumavané“, „Slezané“, „Moravané“. V němčině se obecně rozlišovaly pojmy „Böhmen“ a „Tschechen“, kdy se pojem „Böhmen“ používal v geografickém smyslu pro obyvatele Čech, Moravy a Slezska; označení „Tschechen“ je naproti tomu založené na rodinném původu a české řeči jako rodném jazyku. V češtině pro toto není žádný ekvivalent a pro německy mluvící obyvatele se vžil pojem „čeští Němci“.²

Zdánlivě chybějící společná identita českých Němců měla s pomocí pojmů „Sudety“, resp. „Sudetenland“ a „sudetskí Němci/Sudetendeutsche“ získat konkrétní význam pro politický boj, který se začal vyhrcovat koncem 19. a začátkem 20. století. Nový rozměr dostala tato označení německy mluvících obyvatel ČSR po založení tzv. „Sudetoněmecké vlastenecké fronty“ (Sudetendeutsche Heimatsfront) v r. 1933, která se v r. 1935 přejmenovala na „Sudetoněmeckou stranu“ (Sudentendeutsche Partei, SdP) a od r. 1937 pod vedením Konrada Henleina úzce spolupracovala s NSDAP. V době předválečné propagandy se sudetoněmecké národní hnutí stalo nástrojem nacistické expanzivní

politiky směřující k rozpoutání války. Pod heslem „Heim ins Reich“ bylo požadováno připojení českého pohraničí, obývaného převážně Němci, k nacistické Třetí říši.³ Na konci 2. světové války panovaly v Československu, a to především právě v pohraničních oblastech, silné protiněmecké nálady, které souvisely s dobou okupace Československa a nacistickou vyhlazovací a sídelní politikou. Radikální postoje vůči německému obyvatelstvu podporovala i politická reprezentace Československa, která v něm již během války spatřovala zásadní problém pro budoucí existenci československého státu. Proto usilovala o mezinárodní souhlas s radikálním oddělením česky a německy mluvících obyvatel prostřednictvím vystěhování rodilých Němců za hranice.⁴ Po ukončení 2. světové války se jak v české, tak německé společnosti upevnilo obecné povědomí o společném osudu „českých Němců“ a pojem „sudetskí Němci“ se začal běžně používat jako označení pro všechny Němce vysídlené z Československa po r. 1945.⁵

Již od počátku roku 1945 probíhal v pohraničních oblastech tzv. „divoký odsun“. Během tohoto období docházelo k mnoha násilnostem, týrání a vraždám na německém obyvatelstvu. Divoký odsun nebyl organizován žádným úřadem a nepodléhal tedy ani žádným pravidlům.⁶ V letech 1940-1945

1 K pojmu „Sudety“ viz např. Johann Wolfgang Brügel: *Tschechen und Deutsche 1918-1938*. München 1967, s. 115-116.

2 Přesná a jednotná definice pojmu „sudetský Němec“ neexistuje. K tomuto tématu viz např. Hans Lemberg: *Haben wir wieder eine „Tschechei“?* In: *Bohemia* 34 (1), 1993; Zdeněk Beneš: „Sudety“ a „sudetský“. In: *Ministerstvo kultury České republiky: Rozumět dějinám*. Praha, 2002; Georg R. Schroubek: *Die künstliche Region: Beispiel „Sudetenland“*. In: Helge Gerndt/Georg R. Schroubek (ed.): *Regionale Kulturanalyse*. München 1979; Eva Hahn: *Wer sind die Sudetendeutschen?*, <http://www.bohemistik.de/sudetistikwer.html> (otevřeno 8. 5. 2019).

3 Zdeněk Beneš/Václav Kural (edd.): *Geschichte verstehen. Die Entwicklung der deutsch-tschechischen Beziehungen in den böhmischen Ländern 1848-1948*, Praha 2002, s. 94-113. Viz také Hahnová, Eva: *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí*, Ústí nad Labem 1999, s. 51-52.

4 Otázka budoucího soužití Čechů a Němců po skončení války byla diskutována již během válečných let. Viz např. Michal Pehr: *Zápas o nové Československo, 1939-1946*. Praha 2011, s. 91-111; Johann Wolfgang Brügel: *Češi a Němci 1939-1946*. Praha 2008, s. 28-66.

5 Zatímco v němčině se pro vysídlení Němců z Československa používá pouze pojem „Vertreibung“, tedy „vysídlení“, v češtině je zcela běžný termín „odsun“. V němčině zní ovšem tento výraz („Abschub“) velmi pejorativně. Pozn. autorky.

6 Viz např. Tomáš Staněk: *Odsun Němců z Československa*, Praha 1991, s. 69-79; Hahnová (pozn. 2), s. 189-192; Jan Kuklík: *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Praha 2002, s. 270.

vstupovaly v platnost tzv. „právní předpisy pro obnovení a politickou a hospodářskou organizaci Československa“, které se do obecného povědomí dostaly pod jménem prezidenta, který je vydával, jako tzv. „Benešovy dekrety“. Dekrety ovšem nebyly prostým „výmyslem“ Edvarda Beneše, jednalo se o nouzové zákonodárné řešení v době, kdy nebylo možné vydávat platné zákony běžnou cestou – neexistovalo zákonodárné Národní shromáždění (poslanecká sněmovna a senát). Ve vztahu k německému obyvatelstvu se dekrety týkaly jednak státního občanství, jednak majetku osob, které měly být občanství zbaveny. Žádný z dekretů odsun konkrétně nenařizoval, ani nedefinoval jeho provedení. Otázka státního občanství hrála nicméně klíčovou roli při rozhodování, které osoby budou odsunuty.⁷

Na Postupimské konferenci odsouhlasili Spojenci organizované vysídlení německých obyvatel z Československa.⁸ S dodatkem, že tento transfer německého obyvatelstva „musí být prováděn spořádaně a lidsky“⁹, měla ovšem realita málo společného. Vlastní nařízení k provedení a formě vysídlení bylo součástí směrnic vydávaných ministerstvem vnitra a národní obrany.¹⁰ V mnoha případech postihla tato nařízení i lidi, kteří s nacistickým režimem nijak nespolupracovali nebo vůči němu byli dokonce v opozici, a přesto byli ze svých domů vyhoštěni. Tito lidé pak byli ve vlacích nebo na nákladních vozech dopravováni do tzv. sběrných středisek a odtud dále do okupačních zón v Německu.¹¹ Na vlastní transport do Německa čekali vysídleni ve sběrných

střediscích několik dní, maximálně dva týdny. Povoleno bylo vzít si s sebou cca 50 kg zavazadla.¹² Celkový počet Němců, kteří v letech 1945–1947 opustili Československo, není možné jednoznačně stanovit. Organizovaně odsunuto bylo cca 2 200 000 občanů německé národnosti. K tomu je ale nutno připočítat také nikde neevidované uprchlíky, zajatce a válečné oběti. Obecně se dá odhadovat, že mezi roky 1945–1947 opustilo zemi na tři miliony Němců.¹³ V okupačních zónách byli vysídleni nejprve ubytováni v záchytných táborech. Největší záchytný tábor v Bavorsku se nacházel v obci Furth im Wald, kterým prošla více než polovina všech Němců vysídlených z Československa do Bavorska. Do tábora s jeho čtyřiceti budovami určenými pro uprchlíky dorazilo do 50. let celkem 47 transportů. V jedné místnosti v takové táborové budově bylo ubytováno až 60 lidí. Původně se zde měli vysídleni zdržet pouze pár dní, někteří ale v táboře strávili i několik let. Další záchytné tábory byly v Bavorsku zřízeny např. v Pasově, Freilassingu a Kiefersfeldenu.¹⁴

Zvláštním případem byli tzv. antifašisté, kterým bylo povoleno zůstat, anebo odcestovat za výhodnějších podmínek. Za antifašisty měly být uznány osoby, které za války prokazatelně působily proti nacismu či byly perzekvovány pro věrnost republice.¹⁵ Jejich situace byla ale kvůli protiněmeckým náladám v české společnosti psychicky často tak náročná, že se mnozí z nich nakonec raději uchýlili k „dobrovolnému“ vycestování do Německa. Tato skutečnost narážela v zahraničí na ostrou kritiku, zvláště když jim přitom byly odpírány přislíbené výhody. Dále byl pobyt v poválečném Československu povolen tzv. specialistům, tedy osobám nepostradatelným pro některá – např. sklářská – průmyslová odvětví, a lidem ze smíšených, česko-německých manželství. V květnu 1945 pracovalo v pohraničních průmyslových závodech cca 410 000 lidí, z toho cca 290 000 Němců.¹⁶ Jejich vysídlení tedy znamenalo zásadní úbytek pracovních sil a především odliv odborníků, a tedy i konec mnoha průmyslových odvětví. Osoby uznané za nepostradatelné směly zůstat v Československu a mít mzdové i jiné životní podmínky stejné, jako jejich čeští kolegové. Tyto výhody však často

7 Podrobně k tzv. „Benešovým dekretům“ Kuklík (pozn. 6), s. 252–325. Viz také Jan Kuklík: Dekrety prezidenta republiky ke vztahu k německé a maďarské menšině. In: Hynek Fajmon/Kateřina Hloušková (edd.): Konec soužití Čechů a Němců v Československu, Brno 2005, s. 47–62.

8 Srov. Brügel (pozn. 4), s. 228–235. Viz též Beneš/Kural (pozn. 3), s. 271–279. K českému politickému diskurzu na téma „německá otázka“ po skončení války např. Christiane Brenner: Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy 1945–1948. Praha 2015, s. 139–147.

9 <http://www.documentarchiv.de/in/1945/potsdamer-abkommen.html> (otevřeno 10. 5. 2019).

10 Srov. Kuklík (pozn. 7), s. 277.

11 Konkrétní příklad průběhu odsunu např. Jiří Petráš: Německy mluvící obyvatelstvo na Československu po roce 1945. In: Adrian von Arburg/Tomáš Dvořák/David Kovařík (edd.): Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po r. 1945. Brno 2010, s. 172–194, kde je vylíčen odsun Němců z Českých Budějovic (s. 187–194). Viz také Tomáš Soumar: Odsun sudetských Němců z okresu Prachatice, In: Zlatá stezka. Sborník Prachatického muzea 8–9, 2001–2002, s. 7–44.

12 Srov. Beneš/Kural (pozn. 3), s. 224–232.

13 Srov. Staněk (pozn. 6), s. 237.

14 K táboru Furth im Wald podrobně Susanne Maier: Grenzdurchgangslager Furth im Wald 1946–57. Stamsried 1999.

15 Kuklík, In: Fajmon/Hloušková (pozn. 8), s. 51.

16 František Čapka/Lubomír Slezák/Jaroslav Vaculík: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno 2005, s. 29.

nebyly dodržovány, docházelo k zabírání majetku a jiným projevům šikany.¹⁷

Současně s vysídlením německých obyvatel docházelo ke znovuosidlování vylidněných oblastí. Do roku 1948 tak přišlo do českého pohraničí cca 2,5 milionu nových obyvatel. V hojně míře se jednalo o Romy ze Slovenska, dále o Slováky a reemigranty českého původu z exilu. Reemigrantům byla přidělována zvláštní podpora, skutečnými podmínkami byli ale zklamáni. Osidlovací politika byla celkově špatná a ukvapená, a přestože majetek zabavený odsunutým Němcům znamenal velký hospodářský kapitál, mnoho podniků brzy zaniklo. Řada oblastí nebyla znovu trvale osídlena a zpustla, neboť vysídlení původních obyvatel znamenalo v pohraničí odchod kvalifikovaných pracovních sil, které nahradily skupiny obyvatel s málo vhodným předpokladem pro další rozvoj těchto oblastí. Vztahy nových přistěhovalců se starousedlíky byly navíc hlavně v počátcích velmi napjaté.¹⁸ Novým osídlencům chyběla jakákoliv vazba na půdu a místní zvyklosti, jak ve smyslu pracovních postupů, tak i tradic. Malá hospodářství byla v důsledku odsunu německých obyvatel, následného osidlování a pozemkových reforem nahrazena velkostatkami. Z dlouhodobého hlediska tak lze jako následek vysídlení německého obyvatelstva vnímat i rozpad původní bytové základny, zánik bývalých průmyslových podniků a nesmyslně extenzivní využívání obrovských zemědělských ploch.¹⁹ Znovuosidlovací politika rovněž napomáhala sovětizaci Československa, protože přerozdělování německého majetku měla na starosti komunistická strana, která si tak v těchto oblastech získala mnoho příznivců.²⁰ Pohraniční oblast jižních a západních Čech zůstala obydlená jen velmi řídko.²¹ Důvodem byla jednak skutečnost, že nové obyvatele nelákaly těžké přírodní podmínky regionu, jednak plánovaný vznik hlídaného pohraničního pásma, pro které byla výhodnější málo osídlená krajina. Pohraničí bylo ještě v 50. letech politicky, hospodářsky a bezpečnostně velmi nestabilním

17 Více k tzv. specialistům srov. např. Staněk (pozn. 12), s. 290-317.

18 Ke vztahům přistěhovalců a starousedlíků srov. Andreas Wiedemann: *Pojď s námi budovat pohraničí!*, Praha 2016, s. 286-295.

19 Čapka/Slezák/Vaculík (pozn. 16), s. 82-92.

20 K souvislosti znovuosidlování pohraničí a prosazování vlivu KSČ viz Wiedemann (pozn. 18), s. 426-432. Srov. také Čapka/Slezák/Vaculík (pozn. 16), s. 185-206; Brenner (pozn. 8), s. 199-232.

21 V důsledku odsunu po roce 1945 v pohraničí zcela zaniklo kolem 3.000 obcí, částí obcí a samot. Zmizelé Sudety/Das Verschwundene Sudetenland. Katalog k výstavě. Domažlice 2006, s. 24.

územím. Lidé přicházeli a zase odcházeli, mnozí jistě s nadějí na rychlé zbohatnutí.²²

Přijímání Němců odsunutých z Československa probíhalo v sousedním Bavorsku, kde jich v roce 1950 žilo více než jeden milion, podle spojeneckých opatření platných v amerických okupačních zónách. Jejich integrace ve válkou zdecimované zemi byla zpočátku velmi komplikovaná, protože místní obyvatelé, na ně často pohlíželi jako na „uprchlíky z Východu“. Postupně však docházelo ke zvyšování jak jejich akceptace mezi místními starousedlíky, tak i uznání za plnohodnotné členy státu na politické úrovni. Vysídlenci se stali důležitou pracovní silou při obnově poválečného Německa a jejich integrace důležitým ekonomickým a společenským faktorem. Přestože většina z nich za svou vlast nadále považovala regiony, ze kterých byli vysídleni, dokázali se dobře začlenit do života ve svém novém domově.²³ V roce 1954 převzala bavorská vláda patronát nad sude-toněmeckou národní skupinou.²⁴

VYBRANÉ CÍLOVÉ KOMPETENCE

Žáci

- popíší a na mapě ukáží oblasti Československa, ve kterých žili převážně Němci
- vysvětlí pojmy Sudety a Sudetoněmecká strana
- nastíní dopady politického vývoje v Evropě ve 30. letech 20. století na Československo a popíší jejich souvislost s vývojem v českém pohraničí
- vysvětlí obsah Benešových dekretů a Postupimské konference a popíší, jaké konkrétní dopady měly pro české Němce v česko-bavorském pohraničí
- definují pojem „divoký odsun“ a vysvětlí jeho důsledky pro česko-německé vztahy
- analyzují prameny a dobové dokumenty, získají představu o realitě vysídlení a udělají si vlastní názor na jeho průběh
- jmenují důsledky vysídlení a problémy spojené se znovuosidlováním vylidněných oblastí a diskutují o tom se svými spolužáky

22 Lubomír Slezák: Pohraničí českých zemí na pokračování (Dosídlování v padesátých letech 20. století). In: *Acta Oeconomica Pragensia* 15 (7), 2007, s. 384-394.

23 Podrobněji o integraci vysídlených Němců v poválečném Německu viz např. Thomas Grosser: *Sudetští Němci v poválečném Československu*. In: Walter Koschmal/Marek Nekula/Joachim Rogall (ed.): *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Praha-Litomyšl, 2002, s. 239-249.

24 Hahnová (pozn. 3), s. 61.

- diskutují o odlišnosti pojmů, které jsou k označení fenoménu vysídlení používány v České republice a v Německu

PROPOJENÍ S KURIKULÁRNÍMI DOKUMENTY

Český rámcový vzdělávací program RVP

- **RVP pro základní vzdělávání**
Moderní doba druhá světová válka, situace v našich zemích; politické, mocenské a ekonomické důsledky války
- **RVP pro gymnázia**
Moderní doba I druhá světová válka Moderní doba II Evropa a svět po válce

Bavorské školní osnovy LehrplanPLUS

- **LehrplanPLUS pro bavorskou Mittelschule**
GPG8: vzdělávací okruh 2: doba a změna Uprchlíctví, vyhnání a migrace jako důsledek 2. Světové války
- **LehrplanPLUS pro německou reálnou školu G9:**
vzdělávací okruh 7: Lidská práva – práva pro všechny lidi G10: vzdělávací okruh 2: Poválečné období a politický restart v Německu
- **LehrplanPLUS pro gymnázia G9 vzdělávací okruh 5:**
Německo a vítězné mocnosti 1945–49 G9 vzdělávací okruh 6: Průřezové téma „Migrace“ G10 vzdělávací okruh 3: Průřezové téma „Lidská práva včera a dnes“

DIDAKTICKO-METODICKÁ ROZVAHA

Téma vysídlení Němců z Československa po druhé světové válce je úzce spjaté s regionální historií v česko-bavorském přístřiží. Stopy těchto událostí tak mohou žáci dodnes pozorovat a objevovat přímo v okolí svého bydliště.

Při probírání tématu vysídlení se vyučujícímu nabízí mnoho různých tematických vrstev. V první řadě je toto téma úzce spjato s výukou historie druhé světové války, jejími příčinami, průběhem a především důsledky, k nimž vysídlení Němců bezesporu patří. Zároveň může u žáků vzbudit zájem tím, že tyto události postihly přímo jejich domovský region. K tomu se nabízí konkrétní osudy obyvatel, kteří byli nuceni opustit své domovy budované v mnohých případech po několik generací. V současné Evropě je někdejší válečné běsnění již téměř nepředstavitelné, a i proto se události spojené s odsunem Němců mohou žákům často jevit jako velmi vzdálené a ne-

osobní. Dnešní generace žáků získává představu o válečném utrpení pouze prostřednictvím medií. Využití posledních dosud žijících pamětníků může na žáky působit motivačně, neboť díky jejich vzpomínkám mohou lépe pochopit jednání a strádání lidí, kteří žili ve stejných místech jako oni, pouze v jiné, neklidné době.

Téma vysídlení je zároveň úzce provázané s otázkou lidských práv a s tématem kolektivní viny a trestu. Na příkladu vývoje v Československu v roce 1945 – v souvislosti s Benešovými dekrety a Postupimskou konferencí – a osudu sudetských Němců, kteří se stali obětí uplatnění „kolektivní viny“ jako zákona, se mohou žáci zabývat historickým vývojem lidských práv a jejich postavením v demokratických, resp. nedemokratických státních zřízeních. I zde je vhodné využít příběhy konkrétních lidí. Do výuky lze zařadit téma zacházení s tzv. antifašisty a specialisty, na němž mohou žáci vysvětlit, za jakých podmínek bylo teoreticky možné se z kruhu „kolektivně vinných“ úplně nebo alespoň částečně vymanit.

Vysídlení Němců z Československa se také dotýká tématu migrace v dějinách. V této souvislosti znamená tzv. „odsun“ pouze jakousi pomyslnou tečku za koncem 2. světové války v ČSR. Na jedné straně je zásadně propojen s dalším poválečným vývojem v Československu a nástupem komunismu, na druhé straně pak stejně úzce souvisí s vývojem v okupačních zónách a hospodářskou obnovou Německa, a tedy i s tématem integrace. Žáci by měli získat představu o tom, jak složité bylo začlenění válečných uprchlíků a obyvatel vysídlených z československého pohraničí ve válkou zničeném Bavorsku a jakým způsobem si udržovali vztah k původnímu domovu. Téma integrace je zároveň platné i pro českou stranu hranice v návaznosti na znovuosídlování opuštěného pohraničí novými obyvateli. Dosídlování je pro české žáky navíc spjato s proměnou a dnešní podobou pohraničí. Na konkrétních příkladech ze svého okolí mohou pozorovat, jak se nenávratně změnil ráz krajiny i podoba mnoha měst a vesnic.

Zabývat se s žáky tématem vysídlení je pro ně zajímavé a přínosné především proto, že to pro ně znamená zabývat se historií jejich vlastního bydliště. Zároveň může výuka sloužit k rozšíření znalostí a povědomí o společné, česko-německé kultuře, která v důsledku vysídlení Němců po několika set letech historii nenávratně zmizela, ale stále nerozlučně patří k historii regionu. Nakolik bude v rámci konkrétní vyučovací hodiny zdůrazněn ten či onen z výše uvedených aspektů je na uvážení vyučujícího dle jeho vyučovacího plánu, stejně tak jako tematické propojení diskuze s aktuálním děním ve světě.

Přestože nucené vysídlení Němců z českého pohraničí si dnes u nás pamatuje již jen velmi málo pamětníků, stopy tzv. „odsunu“ je možné v těchto oblastech pozorovat a hledat dodnes, a jde tedy o téma stále aktuální. Žáky lze tedy před hodinou na toto téma nebo i po ní podnít k vlastnímu bádání tím, že jim dáme za úkol zjistit např. německý název města/obce, kde se jejich škola nachází, příp. kde bydlí, nebo vesnic či známých míst v okolí (kopce, rybníky, památky).

Úvodem do vyučování může být konkrétní příklad, jak je toto téma stále aktuální. Mohou to být např. názvy ulic, které odkazují na místa, ze kterých obyvatelé pocházejí, nebo fotografie např. z okolí školy/města, které odkazují na česko-německou historii regionu. Cílem je, aby si žáci uvědomili spojitost historie svého bydliště s historií českých Němců a jejich nuceným vysídlením po ukončení 2. světové války.

V druhé části vyučovací hodiny by měli být žáci seznámeni se základními informacemi a fakty k tématu, aby byl podnícen jejich zájem dozvědět se více. Může to být např. formou doplňování do tabulky, psaní poznámek k obrázkům, mapám apod. Digitální prezentace, např. formou powerpointu, je možné zapojit za účelem vysvětlení pojmů a prohloubení znalostí. Pokud jsou k dispozici informace k událostem odsunu přímo z regionu/místa, kde se škola nachází, je samozřejmě naprosto vítané a vhodné veškeré tyto informace využít a zapojit. Cílem je nezahrnout žáky dlouhými, komplikovanými texty, ale předat jim pro ně zajímavé a tudíž dobře zapamatovatelné informace.

Následující část výuky je vhodné využít pro skupinovou práci. K tomu lze využít pracovní listy, které mohou žáci vyplňovat buď společně, nebo jednotlivě. Výhoda práce ve skupině je vzájemné opakování a předávání informací, ale i nápadů. Skupiny pak navíc mohou své poznatky a výsledky prezentovat ostatním, což slouží dalšímu opakování pro celou třídu. Pracovní list 1 je spíše určen žákům základní školy a nižších ročníků gymnázií, zatímco pracovní list 2 je vhodný pro starší žáky.

Na závěr může vyučující ještě krátce zopakovat důležité termíny tak, že vyzve žáky, aby zkusili vysvětlit, jak je pochopili.

Pokud je pro to v rámci vyučování čas a prostor, lze na závěr zařadit diskuzi k vnímání vysídlení z české a německé perspektivy. V ideálním případě by měla vyučovací hodina žáky podnít k otázkám, které budou přesahovat vyučující hodinu, příp. budou dokonce přeneseny i do jejich rodin.

LITERATURA

- Beneš, Zdeněk/Kural, Václav (edd.): Geschichte verstehen. Die Entwicklung der deutsch-tschechischen Beziehungen in den böhmischen Ländern 1848-1948. Praha 2002.
- Beneš, Zdeněk: „Sudety“ a „sudetský“. In: Ministerstvo kultury České republiky: Rozumět dějinám. Praha 2002.
- Brenner, Christiane: Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy 1945-1948. Praha 2015.
- Brügel, Johann Wolfgang: Tschechen und Deutsche 1918-1938. München 1967.
- Brügel, Johann Wolfgang: Češi a Němci 1939-1946. Praha 2008.
- Čapka, František/Slezák, Lubomír/Vaculík, Jaroslav: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno 2005.
- Das Zusammenleben von Tschechen und Deutschen in den 40er Jahren des 20. Jahrhunderts. Ein Sammelband erstellt von Schülern des J. V. Jirsík-Gymnasiums in Budweis und des Robert-Schuman-Gymnasium in Cham. České Budějovice 2013.
- Grosser, Thomas: Sudetští Němci v poválečném Československu. In: Walter Koschmal/Marek Nekula/Joachim Rogall (edd.): Češi a Němci. Dějiny - kultura - politika. Praha-Litomyšl 2002, s. 239-249.
- Hahnová, Eva: Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí. Ústí nad Labem 1999.
- Harwalik, Hans/Pimmer, Fritz (edd.): Winterberg im Böhmerwald. Freyung 1995.
- Kuklík, Jan: Dekrety prezidenta republiky ke vztahu k německé a maďarské menšině. In: Hynek Fajmon/Kateřina Hloušková (edd.): Konec soužití Čechů a Němců v Československu. Brno 2005.
- Kuklík, Jan: Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Praha 2002.
- Lemberg, Hans: Haben wir wieder eine „Tschechei“? In: Bohemia 34 (1) 1993.
- Pehr, Michal: Zápas o nové Československo, 1939-1946. Praha 2011.
- Pechtl, Helmut (ed.): Grenzstadt Prachatitz im Böhmerwald. Augsburg 1986.

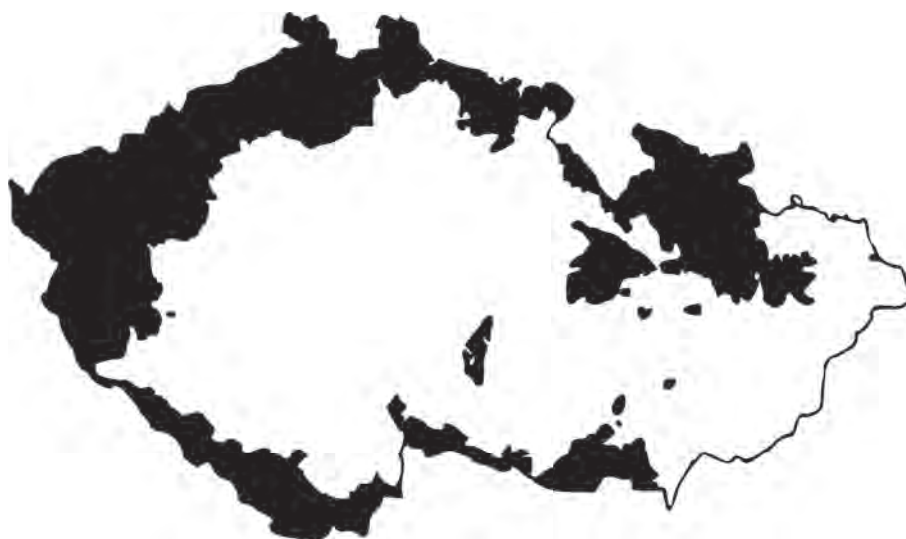
- Petráš, Jiří: Německy mluvící obyvatelstvo na Českobudějovicku po roce 1945. In: Adrian von Arburg/Tomáš Dvořák/David Kovařík (edd.): Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po r. 1945, Brno 2010.
- Schroubek, Georg R.: Die künstliche Region: Beispiel „Sudetenland“. In: Helge Gerndt/Georg R. Schroubek (edd.): Regionale Kulturanalyse. München 1979.
- Slezák, Lubomír: Pohraničí českých zemí na pokračování (Dosídlování v padesátých letech 20. století). In: Acta Oeconomica Pragensia 15 (7), 2007, s. 384-394.
- Soumar, Tomáš: Odsun sudetských Němců z okresu Prachatice, In: Zlatá stezka. Sborník Prachatického muzea, 8-9 2001-2002.
- Staněk, Tomáš: Odsun Němců z Československa. Praha 1991.
- Wiedemann, Andreas: Pojd' s námi budovat pohraničí! Praha 2016.
- Zmizelé Sudety/Das Verschwundene Sudetenland. Katalog k výstavě. Domažlice 2006.

Internetové zdroje

- Hahn, Eva: Wer sind die Sudetendeutschen?, <http://www.bohemistik.de/sudetistikwer.html> (otevřeno 8. 5. 2019).
- <http://www.documentarchiv.de/in/1945/potsdamer-abkommen.html> (otevřeno 10. 5. 2019).

- 1) Napiš příjmení, která znáš ze svého okolí nebo už jsi někdy někde slyšel a která zní „německy“. Zamysli se nad tím, jak se tato příjmení v Čechách vzala.

- 2) Toto je mapa dnešní České republiky. Víš, proč jsou některé její oblasti zbarveny černě? Jak se tyto oblasti nazývají a jakou roli sehrály historii nejen českých zemí, ale i celé Evropy ve 30. letech 20. století?

Zdroj: wikimedia Commons

- 3) Spoj čarou události s odpovídajícími letopočty.

Založení Sudetoněmecké vlastenecké fronty	1939
Mnichovská dohoda	1945
Postupimská konference	1933
Benešovy dekrety	1938
Vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava	1940-45

4) Přečti si následující vzpomínky pamětníka. Najdi v textu, jak německy mluvící obyvatelé československého pohraničí vnímali období těsně před vypuknutím 2. světové války a jak se jejich vnímání postupně měnilo. Vyznač zeleně slova/věty, které podle Tebe odrážejí pamětníkovu pozitivní zkušenost, a červeně slova/věty, které odrážejí jeho negativní zkušenost.

„Od 8. října jsme tedy patřili k Říši. Bylo asi jen málo těch, které by to netěšilo. Po dnech plných pozdvižení a radostného neklidu se život ve městě pomalu vrátil do normálu. Některé věci se změnily. Cítili jsme se být pány ve vlastním domě. V ulicích nebylo slyšet žádné cizojazyčné hlásky a nikomu nechyběla zelená barva neoblíbených českých uniforem. Nahradila ji polní šed' našeho Wehrmachtu, jehož vojáci byli obyvatelům Vimperka sympatičtí nejen jako vítání osvoboditelé, nýbrž imponovala jim i jejich důrazně vojenská disciplína. Zpočátku pobaveně jsme se tak dívali, jak vojáci vykupují vimperské obchody a jak ke spokojenosti obchodníků rychle mizí zásoby kvalitního zboží. [...] S vojenskými jednotkami dorazili také vedoucí činitelé strany a jejich jednotlivých orgánů (SS, SA, NSKK a další), kteří do nich ihned začali verbovat. Kdekdo se tehdy stal členem, protože si myslel, že je to jeho povinnost jako výraz díku za osvobození. Téměř nikdo neměl tušení o podstatě národního socialismu a už vůbec nemohl nikdo vědět, že vstupuje do organizace, která bude o pár let později označena za zločinnou. Gestapo (státní tajná policie) se usídlilo v hotelu Zentral, ve kterém do té doby úřadovala česká státní policie. Odtud se šířila jeho neblahá činnost. Němečtí Židé, kteří zde ještě zůstali, byli deportováni. Přední sociální demokraté a komunisté byli posláni na „převýchovu“ do koncentračního tábora Dachau. Během zatýkání a výslechů docházelo opakovaně k násilnostem, o kterých se lidé dozvídali jen příležitostně a náhodou. [...] Co dříve vznikalo dobrovolně, bylo nyní z donucení: shromáždění, apely a školení udržovaly lid v pozoru. Člověk se nemohl zbavit dojmu, že ti „ospalí noví Němci“ mají být v co možná nejkratší době převychováni a postaveni do latě, stejně jako předtím Rakušané. Nespokojenost se špatnými poměry se ale držela v mezích; lidé je omlouvali jako přechodné potíže a byli rádi, že jsou Němci, říšskými Němci. Ke spokojenosti obyvatelstva značně přispěl fakt, že nezaměstnaní dostali práci. Ten, kdo by ve státě Čechů nikdy takovou šanci nedostal, byl nyní zaměstnán na dráze, poště, u lesní správy nebo jinde. Díky zřízení pracovního úřadu v roce 1939 mohla být všem dosud nezaměstnaným zprostředkována práce; museli ovšem přijmout práci tam, kde byli zrovna potřeba, tedy hlavně v průmyslových centrech ve staré Říši. Z práva na práci se s rostoucí poptávkou po pracovních silách ve zbrojním průmyslu stala povinnost pracovat. Proti své vůli tak byly donuceny pracovat i některé bezdětné dámičky. [...] Těch několik málo mírových měsíců do 1. září 1939 patřilo bezpochyby k těm nejšťastnějším v životě vimperských obyvatel jako státních příslušníků Velkoněmecké říše. Okupace zbytku Česka a zřízení Protektorátu Čechy a Morava vyvolaly u mnohých šok. Dobromyslní sudetští Němci tento krok nečekali a nikdo ho neschvaloval, a mnozí začali pochybovat o spolehlivosti vůdcových slov.“

(Paměti N.N. In: Hans Harwalik/ Fritz Pimmer (edd.): Winterberg in Böhmerwald. Freyung 1995, s. 538–550.)

5) Následující vzpomínky pamětníka ti přiblíží, jak vysídlení Němců z Československa vnímali samotní vysídlenci. Přeči si je a pokus se zodpovědět níže uvedené otázky.

„Na přelomu ledna a února 1946 se ve městě množily zprávy o plánovaném vyhnání z vlasti. Mnoho lidí stále ještě nechtělo věřit, že by něco takového mohlo být možné, a jiní si nedovedli představit, jak by se takový odsun dal prakticky provést. Ale 10. března bylo vše připraveno. Byly sestaveny jmenné seznamy pro první transport a v šest hodin ráno – byla to neděle – bubnovali příslušníci české milice na vrata a dveře a poštovní doručovatelé předávali prvním postiženým výzvy k odsunu. Ve 14 hodin jsme měli být připraveni k vysídlení. Bylo nám tak dopřáno osm hodin na to, abychom si připravili zavazadla o hmotnosti 50 kg na osobu včetně ložního prádla, které jsme narychlo zašivali do dek nebo bezcenných kobereců. V domech a bytech probíhalo vše velice hekticky. Všichni chtěli být hotovi včas a volba, co si sebou měli nebo směli vzít, byla těžká. Se slzami jsme se loučili s těmi, kteří zůstávali; kdy a kde se asi znovu shledáme? Kolem patnácté hodiny odvezly zavazadla volské potahy a nákladní automobily a průvod ubohých lidí se vydal na cestu do prvního společného tábora na přenocování, který byl umístěn ve dvou hostinských sálech. Noc jsme strávili na slámě, většina ale klímala vsedě na svých zavazadlech. Kolik jen hodin jsme my mladí, zvláště pak ale naši rodiče a prarodiče, kdysi strávili tady ve Wiesnerově sále, který byl nyní vybrán pro náš poslední nocleh v rodném městě! Druhý den dopoledne se tento žalostný zástup lidí, bylo nás na 600, vydal za doprovodu četníků na nádraží. Tam nás nacpali do dobytčáků. [...] Pozdě večer dorazil náš vlak do Prachatic, kde nás na noc strčili nejprve na slámu do tělocvičny. Druhého dne jsme se dostali do sběrného tábora v kasárnách. 12. března jsme museli k registraci. Jak tam zacházeli už jenom s našimi průkazy! Mnoho fotografií našich milovaných zesnulých a padlých, které jsme opatrovali mezi našimi dokumenty, hodili Češi na zem a rozdupali. Nikdo se nedovážil něco zvednout, protože jsme byli ze všech stran pod dohledem. Co se dělo při následující prohlídce zavazadel, nelze ani popsat. Z toho mála, co jsme si s sebou směli vzít, nám sebrali ještě mnoho věcí, s kterými jsme se loučili jen s těžkým srdcem. Češi se doslova rvali o některé kusy prádla nebo oblečení. A pak následovala nejsmutnější kapitola, odevzdávání spořitelních knížek. Kolik starých lidí muselo se slzami v očích a s třesoucíma se rukama tímto způsobem přijít o své tak těžce nastřádané peníze na horší časy! [...] 19. března, na sv. Josefa., krásného jarního dne, nás pod dohledem četníků odvedli na nádraží. Ve zcela přeplněných dobytčácích jsme se znovu vydali na cestu do neznáma. Ve městě Furth im Wald, konečně na německé půdě, jsme dostali do ruky lístky, na které jsme měli napsat – znělo to jako výsměch – kam bychom si „přáli jít“. Na výběr jsme měli Hanau, Höchst a Rüdeshheim. Kdo z nás z Vimperka kdy předtím slyšel něco o Hanau?“

(Helga Großmann-Smola: Fahrt ins Ungewisse. In: Hans Harwalik/Fritz Pimmer (edd.), Winterberg in Böhmerwald. Freyung 1995, s. 568-573.)

V jakém roce musela Helga opustit svůj domov?

Odkud vysídlenci pocházeli?

Jaké sběrné tábory jsou v textu uvedeny?

Popiš způsob přepravy vysídlenců do sběrných táborů:

Co bylo povoleno jako zavazadla?

Kolik osob bylo součástí tohoto transportu:

Srovnej vylíčený průběh odsunu s usnesením Postupimské konference:

„Tři vlády prozkoumaly tuto otázku po všech stránkách a uznaly, že německé obyvatelstvo nebo jeho složky, které zůstávají v Polsku, Československu a v Maďarsku, bude třeba odsunout do Německa. Jsou zajedno v tom, že jakýkoli odsun musí být prováděn spořádaně a lidsky.“

(<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945/> otevřeno 17. 4. 2019.)

6) Jaké následky mělo pro pohraniční oblasti Československa vysídlení německého obyvatelstva a následné znovuosídlování vylidněných oblastí?

Označ správná tvrzení a vysvětli je.

- a) odchod kvalifikovaných pracovních sil
- b) vznik nových obcí
- c) zánik průmyslových podniků
- d) zánik velkého počtu obcí
- e) sovětizace Československa
- f) založení Národního parku Šumava
- g) vznik a rozvoj malých zemědělských podniků a usedlostí

1) Spoj čarou české názvy obcí a měst s jejich německými variantami:

Frymbruk	Krumau
Sušice	Prachatitz
Vimperk	Wittingau
Třeboň	Friedberg
Přimda	Taus
Tachov	Schüttenhofen
Domažlice	Frauenberg
Český Krumlov	Schönau
Prachatice	Tachau
Šanov	Winterberg

2) V Pasově se nachází spousta ulic, které jsou po těchto obcích pojmenovány.

Pokus se stručně vysvětlit, proč.

3) Prohlédni si fotografie obce Buchwald/Bučina, které byly pořízeny ze stejného místa. Odhadni, v jakém roce to bylo, a zkus doplnit i ostatní údaje. Můžeš klidně tipovat.

Zdroj: Antikomplex, <http://www.antikomplex.cz/sumava.html>,
otevřeno 30.4.2019

rok: _____

počet obyvatel v obci: _____

počet domů v obci: _____

Zdroj: Antikomplex, <http://www.antikomplex.cz/sumava.html>,
otevřeno 30.4.2019

rok: _____

počet obyvatel v obci: _____

počet domů v obci: _____

4) Diskutuj se svým sousedem:

Jaké údaje jste napsali k otázkám v úkolu č. 3?

Podle čeho lze rozpoznat, že se na obou fotografiích jedná o jedno a totéž místo?

Už jste někdy byli na Šumavě nebo v Bavorském lese? Kde? Objasněte názvy těchto pohoří. Máte tam příp. i své oblíbené místo (a proč zrovna toto)?

Jak důležitá je podle vás historie regionu Šumava/Bavorský les ve vztahu k česko-německé historii obecně? Je to stále ještě živé téma, nebo se podle vás jedná o dávno zapomenuté příběhy?

5) Přečti si úryvek ze vzpomínek Helmuta Pechtla. Zamysli se nad tím, jak němečtí obyvatelé v československém pohraničí prožívali dobu krátce před vypuknutím 2. světové války, a pokus se stručně odpovědět na níže uvedené otázky.

„10. října 1938 kolem poledne dorazila do našeho města německá armáda, aniž by Češi kladli jakýkoli odpor. [...] Radost z osvobození našeho domova od českého jha byla obrovská. Německá armáda převzala kasárna, místní velitelství a na radnici zřídila svoji kancelář. [...] V listopadu 1938 se konaly velkolepé oslavy u příležitosti politického přičlenění k Říši. Ringplatz byl vyzdoben vlajkami a transparenty. Mnichovský rozhlas přenášel ranní koncert orchestru SA, městem pochodovaly vojenské jednotky z celého okresu, hejtman župy Wächtler měl projev, po kterém se konala vojenská přehlídka. Museli jsme ale přijmout i různé změny. Přes noc se místo vlevo začalo jezdit vpravo. Na lidi těžce dolehla výměna dosavadní měny za říšskou marku. Za jednu marku se dávalo 10 českých korun, což neodpovídalo kupní hodnotě koruny. Tento měnový kurz byl velkou finanční obětí sudetských Němců Říši. [...] Trpkým zklamáním pro nás byl vpád Wehrmachtu do zbytku Československa. Karl Spinka o této události výstižně napsal: „Radostné očekávání, že v našem městě nyní konečně nastalo vytoužené období míru, se bohužel nenaplnilo. Většina obyvatel Prachatic nebyla ze zřízení Protektorátu Čechy a Morava vůbec nadšena. V pohraničním městě, které mělo hořké zkušenosti s porušováním práv, zavládl nedobrá pocit, že tento násilný akt povede k neblahým událostem.“

(Helmut Pechtl: Der Anfang vom Ende. In: Helmut Pechtl (ed.): Grenzstadt Prachatitz im Böhmerwald. Augsburg 1986, s. 93–97.)

Jak vnímali Němci žijící v pohraničí Československa období těsně před vypuknutím 2. světové války?

Mohl se jejich názor na politiku nacistické Třetí říše ještě před nebo i v průběhu války změnit? Jak a proč?

6) Představ si, že máš pro školní učebnici dějepisu napsat glosář následujících pojmů. Napiš své návrhy, jak bys je definoval.

Sudetoněmecká vlastenecká fronta

„Heim ins Reich“

antifašista

specialista

„divoký odsun“

čeští Němci

7) Přečti si úryvek ze vzpomínek pamětníka. Zamysli se nad tím, jak vnímal situaci před vysídlením a po něm. Přečti si pozorně především poslední odstavec a zaujmi k němu stanovisko.

„Po válce jsme se přestěhovali do Perneku u Horní Plané. Mého tatínka zlákala zřejmě možnost hospodaření na větším hospodářství a sliby náborářů do pohraničí, když bylo rozhodnuto o odsunu německého obyvatelstva. Do Perneku jsme se odstěhovali na konci října 1945 a byl nám přidělen statek č. 4 na návsi. To bylo patrové stavení pro hospodáře a jeho rodinu a vedle rovněž menší, ale patrový výmink. Po našem nastěhování se rodina německého sedláka Bauera přestěhovala do toho výminku. Rodina sestávala ze sedláka (okolo 60 let), selky (rovněž okolo 60 let), dcery Máry (asi 20–25 let) a syna Alfréda (Velkého Fredy 14 let). Dva starší synové museli jít na frontu a prý padli u Stalingradu. Později se ale jeden z nich vrátil z ruského zajetí. V budově výminku pak bydlel truhlář Alfréd Stifter s manželkou a synem Alfrédem (Malý Freda 10 let). Myslím si, že soužití s německou rodinou sedláka Bauera proběhlo bez problémů. Ochoťně mého otce i bratra provedl po všech pozemcích příslušných k hospodářství, které mělo 17 ha polí a luk a z toho 4 ha lesa. S oběma německými kluky, Malým a Velkým Fredou, jak jsem jim říkal, jsem až do odsunu 1946 hodně kamarádil. Dosti jsme se sblížili. Naučil jsem se od nich trochu německy a sám je učil česky. [...] Jindy jsme šli se starou selkou paní Bauerovou na louku za stodolou sbírat divoký špenát a ona nám ho potom udělala nastudeno s kyselou smetanou. Dodnes na tuto pochoutku vzpomínám. Docela smutné pro mne bylo loučení s německými kluky při odsunu v červnu 1946. Pamatuji si, jak všichni odsouvaní byli shromážděni na návsi před hospodou a seděli tam na svých rancích. Asi si tenkrát mysleli, že to není navždycky a vrátí se. Takovým malým důkazem pro tuto domněnku je to, že asi někdy v roce 1947 jsme našli v kůlně ukrytý poklad s krásným porcelánem a skleničkami a svícný, zřejmě Márynu výbavu. Vše bylo zabalené v koudeli a ukryté za hranicí dřeva. Bratr do toho šlápl, když hledal, kam zanášejí slepice.

Osobně si dnes po letech myslím, že celý odsun byl zbytečný. Tím nechci říci, že neoprávněný a nelze jej posuzovat z dnešních, pomalu 70 let starých hledisek. Mohlo dojít k důslednému vyhledávání a potrestání viníků, těch, kteří měli hlavní podíl na tom, že v posledních předválečných volbách volilo německé obyvatelstvo Sudet z 90% Henleinovu stranu SdP, ale obyvatelstvo se mohlo ponechat, hospodařit dál, pohraničí by tak neupadlo, nezanikla by spousta vesnic a průmyslových podniků a republika by nemusela mít tolik problémů při poválečné obnově. Proto souhlasím s názorem, že kolektivní vina by neměla existovat, vždy jsou za nepravostmi konkrétní jedinci. A tak je tomu vždy, jak se můžeme i v současnosti přesvědčovat.“

(Vzpomínky Václava Hůrského. In: Soužití Čechů a Němců ve 40. letech 20. století. Sborník prací studentů Gymnázia J. V. Jirsíka v Českých Budějovicích a Gymnázia R. Schumana v Chamu. České Budějovice 2012, s. 9–10.)

ŽELEZNÁ OPONA V ČESKO-BAVORSKÉM PŘÍHRANIČNÍM REGIONU

Miloslav Man

Hranice mezi Československem a Spolkovou republikou Německo, dlouhá 356 km, patřila od začátku 50. let 20. století až do roku 1989 k nejpřísněji střeženým hranicím Evropy. Od roku 1951 zde vznikaly různé pohraniční zátarasny s cílem zajistit nepropustnost hranice. Tento bezpečnostní systém byl oficiálně namířen proti tzv. „západním nepřítelům“, respektive „agentům imperialistických států“. Ve skutečnosti měl ale zabránit obyvatelům Československa v útěku z vlastní země.

Pojem „železná opona“ označoval původně v němčině i v češtině protipožární stěnu mezi jevištěm a hledištěm. Někdejší britský premiér Winston Churchill vztáhl tento obraz absolutního rozdělení dvou prostor na poválečnou situaci mezi východní a západní Evropou. Tento slavný výraz použil poprvé veřejně 5. března 1946 při projevu na Westminster College ve Fultonu v Missouri. Slavná klíčová věta projevu zněla: *“From Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic, an iron curtain has descended across the Continent.”*¹

Krátce po komunistickém převratu v Československu v únoru 1948 byl značně omezen přístup na území v blízkosti hranice. Prováděla se přísná kontrola osob a lidí, kteří zde nebydleli nebo nepracovali, měli do této oblasti vstup zakázán. V roce 1951 vydalo Ministerstvo národní bezpečnosti „Ustanovení o pohraničním území“, kterým se zavádělo hraniční a zakázané pásmo. **Zakázané pásmo** tvořil pás území přímo při hranici do dvou kilometrů šířky, z něhož se museli vystěhovat všichni zdejší obyvatelé. Přístup sem neměl nikdo kromě příslušníků československé Pohraniční stráže. Na zakázané pásmo navazovalo **hraniční pásmo** o hloubce 2 až 5 km. Na tomto území mohly bydlet pouze prověřené osoby, jako například členové

komunistické strany. Pro vstup do hraničního pásma bylo potřeba zvláštní povolení.²

Zřízení tohoto typu území mělo katastrofální důsledky pro osídlení českého pohraničí, které bylo už tak značně zdecimováno vysídlením sudetských Němců. Všechny obce v zakázaném pásmu byly vysídleny. Toto opatření postihlo přibližně 800 rodin (asi 2500 osob), většina budov byla zbořena. Z hraničního pásma musely odejít všechny tzv. „nespolehlivé osoby“.³

V roce 1951 byly poblíž československé západní hranice vykáceny průseky o šířce 20 m, ve kterých byl vztyčen trojřádkový plot z ostatního drátu. Prostřední plot byl pod vysokým napětím kolísajícím mezi 5 000 a 15 000 volty. Před drátěným zátarasem byl zoraný pás půdy na zajištění stop. Některé nepřehledné úseky kolem hranice byly zamínovány. Celý systém byl doplněn pozorovatelnami, kotouči z ostatních drátů, betonovými protivozidlými jehly a různými poplašnými zařízeními.⁴

Od roku 1951 byla ochrana státní hranice svěřena do působnosti československé Pohraniční stráže, která vznikla po vzoru sovětského pohraničního vojska a byla podřízena Ministerstvu národní bezpečnosti. Na německých a rakouských hranicích bylo v té době rozmístěno celkem 16 000 pohraničnicků, kteří vykonávali ostrahu hranice v rámci své základní vojenské služby o délce 27 měsíců.⁵ Tito vojáci pocházeli většinou z komunistických rodin nebo byli sami členy komunistické strany. Jejich symbolem byla psí hlava, znak Chodů, a jejich heslem „Neprojdou!“. Podle „Předpisu pohraniční služby“ z roku 1956 bylo jejich úkolem „chránit

1 “Od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu byla napříč celým kontinentem spuštěna železná opona.” Kompletní projev s názvem „Sinews of Peace“ („Opory míru“) lze dohledat např. na internetových stránkách Národního muzea Winstona Churchilla: <https://www.nationalchurchillmuseum.org/sinews-of-peace-iron-curtain-speech.html> (otevřeno 5. 11. 2018).

2 Srov. David Kovařík: Zánik obcí v zakázaném hraničním pásmu. In: Pavel Vaněk (ed.): Ochrana státní hranice 1948–1955. Brno 2013.

3 Martin Pulec: Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrčených na státních hranicích 1945–1989. Praha 2006, s. 103.

4 Alena Jílková/Tomáš Jílek: Železná opona. Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948–1989. Praha 2006, s. 32–33.

5 Tamtéž, s. 27.

určený úsek hranic, nedovolit jeho narušení a zadržet všechny narušitele státních hranic, kteří se pokoušejí uprchnout do zahraničí nebo kteří pronikli na naše území.⁶ Hlídky pohraniční stráže byly většinou dvoučlenné, vyzbrojené samopaly a doprovázené služebními psy. Příslušníci Pohraniční stráže měli na základě zákona „O ochraně státní hranice“ z 11. 7. 1951 pravomoc užít zbraň proti narušitelům hranice. Za dopadení „narušitele“ se vojákové většinou dostalo odměny v podobě náramkových hodinek nebo dovolené. Služba na hranici byla komunistickou propagandou prezentována v ideologickém duchu jako hrdinská a vlastenecká.

Z bavorské strany byla výstavba hraničních zátarasů sledována s velkou pozorností. Napjatá atmosféra zde panovala už od konce druhé světové války, protože v bavorském příhraničí našly útočiště tisíce vysídlenců ze Sudet. Kvůli absolutnímu oddělení od svého východního souseda se tento region rázem ocitl na periferii, kterou mnozí vnímali jako „konec světa“. S investicemi do sociální bytové výstavby, infrastruktury a kultury pomáhal ve východním Bavorsku program podpory příhraničních regionů schválený v roce 1953. Jeho cílem bylo zabránit odlivu obyvatelstva a vytvořit pracovní příležitosti. Od 60. let 20. století byl stále větší měrou podporován i turistický ruch. Oblíbeným turistickým cílem přitom byla i železná opona, kterou mohli rekreatanti pozorovat ze speciálních vyhlídkových věží a rozhleden. Například v roce 1983 uskutečnila bavorská pohraniční policie 800 prohlídek, během nichž informovala o československé hranici více než 24 000 osob. Často šlo o politiky, ženské spolky nebo skupiny Goethe Institutu.⁷

Díky uvolněnější atmosféře ve světové politice v polovině 60. let došlo na hranici ke zdánlivému zmírnění bezpečnostních opatření. Zakázané pásmo bylo zrušeno a elektrický plot byl nahrazen elektronickým systémem neboli tzv. signální stěnou. Překonání hraničních zátarasů bylo ovšem i nadále životu nebezpečné.

V letech 1948–1989 přišlo při pokusu o přechod hranice se Západním Německem a Rakouskem prokazatelně o život celkem 280 osob. Nejvíce z nich bylo zastřeleno (143) nebo zemřelo na následky zranění elektrickým proudem (95). Tyto většinou neozbrojené oběti, mezi nimi i ženy a děti, si pouze činily nárok na jedno ze základních lidských práv, právo na svobodu pohybu.⁸

Vedle civilních obětí zahynulo v tomto období na hranicích rovněž zhruba 650 pohraničnicků, z toho jich bylo ovšem pouze jedenáct usmrceno při střetu s osobou usilující o přechod hranice. V ostatních případech šlo o dopravní nehody, neobdobnou manipulaci se zbraní nebo elektrifikovaným zátarasem, samovolné výbuchy min a podobně. Největší podíl z celkového počtu případů úmrtí pohraničnicků tvoří 236 sebevražd, což svědčí o náročných podmínkách, kterým byli příslušníci Pohraniční stráže vystaveni.⁹

Sametová revoluce, která na konci roku 1989 vedla k zhroucení komunistického režimu v Československu, přinesla i pád železné opony. Během symbolického aktu 23. prosince 1989 přestřihli československý ministr zahraničí Jiří Dienstbier a jeho německý protějšek Hans-Dietrich Genscher plot z ostaného drátu nedaleko hraničního přechodu Rozvadov/Waidhaus. Do konce roku 1990 byl plot odstraněn z celé česko-bavorské hranice. Následky rozdělení, trvajících několik desetiletí, ovšem pociťují obyvatelé příhraničního regionu dodnes. Železná opona poznamenala dlouholeté sousedské vztahy, přetřela tradiční dopravní cesty, omezila výměnu informací a ovlivnila tím i pohled na obyvatele sousedního regionu. Jediným pozitivním důsledkem je snad vznik rozsáhlého pásu nedotčené přírody s jedinečnou flórou a faunou.

VYBRANÉ CÍLOVÉ KOMPETENCE

Žáci

- na příkladu česko-bavorské hranice vysvětlí rozdělení Evropy do dvou mocenských bloků, a tím i vliv velkých dějin na dění v tomto regionu.
- vysvětlí vznik a význam pojmu „železná opona“.
- popíšou, jakými prostředky byla v různých dobách hranice zajištěna a jak byla odůvodněna výstavba hraničních zátarasů.
- z různých perspektiv popíšou, jaké důsledky mělo pro region zřízení železné opony.
- se prostřednictvím konkrétních osudů seznámí s důvody útěků z Československa.
- ve vlastní rodině zjistí a zdokumentují různé pohledy na dobu studené války a přelomový rok 1989.
- na konkrétních příkladech popíšou důsledky rozdělení železnou oponou pro dnešní soužití obyvatel Česka a Bavorska v příhraničním regionu.

6 Archiv Ministerstva vnitra, Předpis pohraniční služby (pohraniční rota). Praha 1956, s.10-12

7 Jahresbericht der bayerischen Grenzpolizei 1983. München 1983.

8 Srov. Pulec (pozn. 3), s. 173.

9 Srov. Jílková/Jílek (pozn. 4), s. 154.

PROPOJENÍ S KURIKULÁRNÍMI DOKUMENTY

Český rámcový vzdělávací program RVP

- **RVP pro základní vzdělávání**

Rozdělený a integrující se svět

studená válka, rozdělení světa do vojenských bloků reprezentovaných supervelmocemi; politické, hospodářské, sociální a ideologické soupeření

- **RVP pro gymnázia**

Moderní doba II – soudobé dějiny

životní podmínky na obou stranách „železné opony“, pád komunistických režimů a jeho důsledky

Bavorské školní osnovy LehrplanPLUS

- **LehrplanPLUS pro bavorskou Mittelschule**

GPG9 vzdělávací okruh 2: doba a změna

- **LehrplanPLUS pro reálnou školu**

G10 vzdělávací okruh 4: studená válka, uvolnění napětí a změna orientace v Evropě a ve světě

- **LehrplanPLUS pro gymnázia**

G9 vzdělávací okruh 5: světová politika a studená válka

DIDAKTICKO-METODICKÁ ROZVAHA

Téma „Železná opona v česko-bavorském příhraničním regionu“ lze ve výuce probírat jako lokální příklad pro období studené války, na němž žáci mohou na jim známých místech rekonstruovat rozdělení Evropy. Příhraniční region tak může exemplárně posloužit pro výuku dějin studené války.

Regionální přístup je v přímé souvislosti s prostředím, v němž se žáci pohybují, a zvyšuje šanci, že jim toto téma bude připadat subjektivně zajímavé. Svoji současnost mohou zároveň využít jako měřítko pro porovnání s minulostí. Žáci jsou dnes zvyklí přecházet hranice zcela volně, a proto je vnímají nanejvýš jako turistickou atrakci z výletů do přírody. Aby si mohli udělat představu, jak byla tato oblast téměř neprodyšně rozdělena pohraničními zátarasy, je potřeba jim názorně ukázat (prostřednictvím schematických nákresů, fotografií, vzpomínek pamětníků atd.), jak vypadal život na hranici v době studené války. Současně je možné tematizovat i důsledky tohoto rozdělení pro život na hranici, k nimž patří např. dodnes přetrvávající nedostatečné povědomí o společných dějinách a kultuře příhraničního regionu. Téma je rovněž vhodné pojednávat dle zásad multiper-

spektivity z různých pohledů českých a německých aktérů.

Na základě příběhů konkrétních uprchlíků žáci dále poznají motivy, které vedly lidi k opuštění země s nasazením vlastního života. Tyto pokusy o útěk pak pochopí ve smyslu věcného historického úsudku jako důsledek života v totalitním režimu.

Záleží na učiteli, do jaké míry tuto tematiku využije i ve smyslu historického hodnotového úsudku při koncepci vlastní výuky, např. k aktuální diskuzi o uprchlictví a migraci, o prosazování lidských práv nebo o významu volného pohybu ve sjednocené Evropě.¹⁰

U předkládaného tématu by měla být využita skutečnost, že si mnoho lidí z žákova okolí období železné opony pamatuje a může o ní vyprávět. Jako přípravu na hodinu může učitel zadat žákům rešeršní úkol, při němž jejich rodiče, případně prarodiče sehraji roli pamětníků. Ve vedení rozhovoru jim pomůže přiložená předloha s předtisknutými otázkami a prostorem na poznámky vhodná ke kopírování, která je zároveň může motivovat k dalším rešerším na internetu. Výsledky rešerše mohou být ve výuce využity jako úvod do tématu, zároveň by se jim ale měl věnovat větší prostor také v průběhu výukové jednotky.

Pro úvod do hodiny lze použít i fotografické srovnání situace na hranici v době železné opony a dnes (viz pracovní list Srovnání fotografií). Žákům tak bude jasnější, jak zásadně se tato situace změnila. Zároveň tím dojde k vizualizaci pro žáky doposud abstraktního pojmu „železná opona“. Další možností je ukázat žákům fotografii pohraničních zátarasů a nechat je tuto fotografii popsat a analyzovat.

Pro úvod do tématu se nabízí využít i obrazový nebo zvukový záznam Churchillova projevu ve Fultonu, přičemž si mohou rovnou udělat představu o geografickém rozdělení Evropy mezi dva mocenské bloky. Místa zmíněná v projevu mohou zakreslit do současné mapy Evropy, kterou mohou následně porovnat s mapou z období 2. světové války v dějepisných atlasech.

Informace o důvodech pro vznik železné opony a jejich důsledcích pro region může učitel zprostředkovat žákům prostřednictvím výkladu během expozice. Různé dílčí aspekty tématu (pohraniční zátarasy, pokusy o útěk) lze pak dále rozebírat při

10 Více k historickému věcnému a hodnotovému úsudku viz Karl-Ernst Jeismann: *Geschichtsbewusstsein als zentrale Kategorie der Didaktik des Geschichtsunterrichts*. In: Wolfgang Jacobmeyer/Bernd Schönemann (Hrsg.): *Geschichte und Bildung. Beiträge zur Geschichtsdidaktik und zur historischen Bildungsforschung*. Paderborn 2000, s. 46-72.

skupinové práci, během níž si žáci osvojí znalosti, které pak musí prezentovat ostatním. Výsledky skupinové práce mohou být následně dány do vzájemných souvislostí. Záleží na učiteli, jakou formu skupinové práce zvolí, jestli např. metodu „placematu“ („prostírání“) nebo skupinového puzzle.¹¹

LITERATURA

- Adamski, Peter: Gruppenarbeit und kooperatives Lernen. Gemeinsam historisch lernen. In: Geschichte lernen 21 (2008), č. 123, s. 2-14.
- Amberger, Franz (ed.): Grenzenlos. Straubing 2000.
- Jacobmeyer, Wolfgang/Schönemann, Bernd (edd.): Geschichte und Bildung. Beiträge zur Geschichtsdidaktik und zur historischen Bildungsforschung. Paderborn 2000.
- Jahresbericht der bayerischen Grenzpolizei 1983. München 1983.
- Jílková, Alena/Jílek, Tomáš: Železná opona. Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948-1989. Praha 2006.
- Meinke, Markus A.: Die Entwicklung der tschechoslowakischen Grenzsicherung an der Landesgrenze zu Bayern 1945 bis 1970. In: Regensburger Hefte zur Geschichte und Kultur im östlichen Europa 6, Regensburg 2007.
- Navara, Luděk: Příběhy železné opony. Brno 2004.
- Navara, Luděk: Vorfälle am Eisernen Vorhang. Straubing 2006.
- Pejskar, Jožka: Útěky železnou oponou. Praha 1992.
- Pulec, Martin: Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrčených na státních hranicích 1945-1989. Praha 2006.
- Vaněk, Pavel a kol. (edd.): Ochrana státní hranice 1948-1955. Brno 2013.

¹¹ K různým metodám skupinové práce srov. např. Peter Adamski: Gruppenarbeit und kooperatives Lernen. Gemeinsam historisch lernen. In: Geschichte lernen 21 (2008), č. 123, s. 2-14.

Rešerše

V době železné opony, respektive studené války jsi ještě nebyl na světě, tvoji rodiče nebo prarodiče si na tuto dějinnou etapu ale asi ještě vzpomenu a budou ti o ní moci něco vyprávět.

Polož nejméně dvěma rodinným příslušníkům následující otázky a poznamenej si odpovědi:

Měla železná opona vliv na tvůj život? Pokud ano, tak jaký?

Kdo odpovídal? _____

Kdy se narodil? _____

Odpověď: _____

Kdo odpovídal? _____

Kdy se narodil? _____

Odpověď: _____

Jak si vzpomínáš na rok 1989, kdy padla železná opona?

Možná znáš ještě nějaké další pamětníky, které bys mohl pozvat k vám do školy. Na stránkách projektu „Historie jako prostor k setkávání“ najdeš cenné tipy, jak vést rozhovory s pamětníky.

Srovnání fotografií

Nádražní budovou na hraničním přechodu Železná Ruda/Bayerisch Eisenstein prochází česko-bavorská hranice. Tyto dvě fotografie byly pořízeny před nádražím v různých obdobích.

Zdroj: Sudetendeutsches Archiv, Mnichov

2) Zakroužkuj období, v kterém byly fotografie pořízeny. Vyznač v obrázku, čím bys svůj odhad odůvodnil.

1939-1945

1945-1960

1970-1990

2000-2015

Zdroj: Historie jako prostor k poznávání, Univerzita Pasov

1) Popiš, co na fotografiích vidíš a zároveň uveď, v jaké z obou zemí se fotograf nacházel.

3) Popiš heslovitě, jak se změnilo značení hranice. Co to pro tebe znamená dnes?

Rozbor fotografie

Zdroj: Bavorské pohraniční policie

1) Popiš, co na fotografii vidíš.

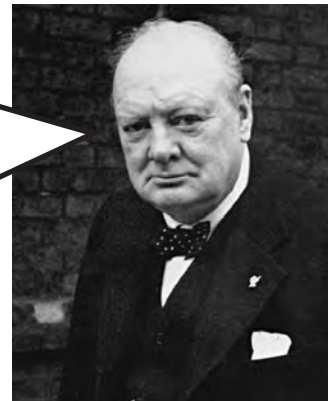
2) Zaznamenej, co při pohledu na fotografii pociťuješ.

3) Jaké hranice v dnešním světě vypadají podobně?

Churchillův projev

1) Přečti si výňatek z projevu někdejšího britského premiéra Winstona Churchilla, který pronesl 5. března 1946 ve Fultonu v USA.

Od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu byla napříč celým kontinentem spuštěna železná opona. Za touto linií leží všechna hlavní města starých států střední a východní Evropy. Varšava, Berlín, Praha, Vídeň, Budapešť, Bělehrad, Bukurešť a Sofie, všechna tato slavná města i s obyvatelstvem jejich zemí se ocitla v oblasti, kterou musím nazvat sovětskou sférou vlivu, a všechna jsou vystavena nejen té či oné formě sovětského vlivu, ale i vysoké a v mnoha případech rostoucí míře ovládnání z Moskvy.

2) Zakroužkuj v mapě města, která Winston Churchill ve svém projevu zmiňuje.

Komu byla podle řečníka podřízena?

Vyvod' z toho, jaké části Evropy od sebe železná opona oddělovala.

Zakresli do této mapy přibližný průběh železné opony.

Zakresli do této mapy přibližnou polohu svého bydliště. K jaké části by patřila v roce 1946?

3) Poznamenej si, co tě napadne, když se řekne „železná opona“. Diskutujte, proč Churchill pro rozdělenou Evropu použil právě tento obraz.

Hraniční zátaras

V roce 1951 byly poblíž československé západní hranice vykáceny průseky o šířce 20 m, ve kterých byl vztyčen trojřadý plot z ostnatého drátu. Prostřední plot byl pod vysokým napětím kolísajícím mezi 5 000 a 15 000 volty. Některé nepřehledné úseky kolem hranice byly zaminovány. Před drátěným zátarasem byl zoraný pás půdy, který sloužil k odhalení stop uprchlíků. Podél zátarasu byly hlídkové věže. Celý systém byl doplněn kotouči z ostnatých drátů, betonovými protivozidlovými jehlany a různými nástrahovými systémy se světlicemi a dělbuchy.

Elektrický proud byl do zátarasů vpouštěn až do roku 1965. Poslední obětí elektrického zátarasu byl sedmnáctiletý Břetislav Funiok, jenž zemřel 22. prosince 1965. V letech 1948–1989 přišlo při pokusu o přechod hranice se Západním Německem a Rakouskem prokazatelně o život celkem 280 osob. Nejvíce z nich bylo zastřeleno nebo zemřelo na následky zranění elektrickým proudem.

Od poloviny 60. let 20. století byl pro zabezpečení hranice využíván elektronický systém. Základem tohoto systému byla tzv. signální stěna. Jednalo se o více než dva metry vysoký plot z ostnatého drátu napájeného slaboproudem. Spojení dvou a více drátů způsobilo zkrat na tzv. signálním přístroji, který spustil alarm.

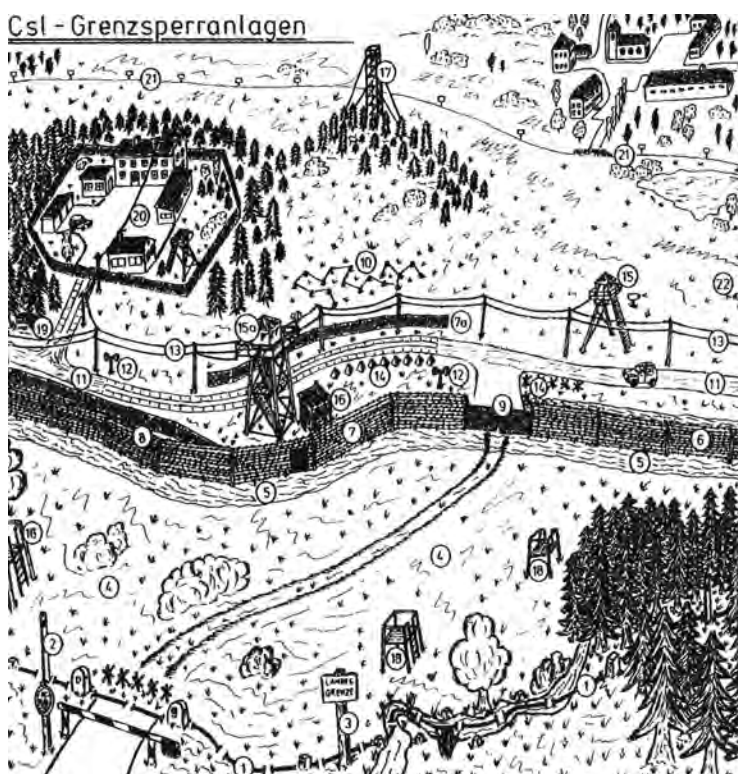
Ploty z ostnatého drátu byly posunuty více do vnitrozemí, takže příslušníci Pohraniční stráže měli více času na dopadení uprchlíka, kterému se je podařilo překonat. Také před tímto zátarasem byl pás zorané země na zajištění uprchlíkových stop.

- 1) Podtrhni v textu ty části pohraničních zátarasů, které lidi na útěku ohrožovaly na životě.**
- 2) Oficiálně byly hraniční zátaras namířeny proti západnímu nepříteli. Posud' tuto výpověď s ohledem na jejich podobu.**

- 3) Diskutujte, jak tyto těžko překonatelné zátaras ovlivnily vztahy mezi lidmi žijícími na obou stranách hranice.**

Na československé straně bylo civilistům zakázáno vstupovat bez povolení do pohraničního pásma (viz náčrt, č. 21). Na bavorské straně směli lidé chodit až k hraniční čáře (viz náčrt, č. 1). Složitý systém československých hraničních zátarasů odtud mohli zahlédnout ale jen zřídka. Proto byly podél hranice rozmístěny informační tabule, které návštěvníky na tyto zátarasy upozorňovaly.

4) Propoj fotografie s odpovídajícími hraničními zátarasy v náčrtu a napiš k nim náležitě označení.

1 průběh hranice s hraničními kameny, 2 modrobílé hraniční sloupky, 3 hraniční cedule, 4 pás území rozdílné šířky (v závislosti na terénu až několik km), 5 zoraný uvláčený pás půdy na zajištění stop, 6 signální plot v podobě jednořadého ostnatého drátu, 7 signální plot s průchody, 8 dvouřadý plot z ostnatého drátu, 9 průjezd pro motorová vozidla, 10 nástražný drát (částečně opatřený signálními zařízeními), 11 systém cest (betonových a asfaltových), 12 světlomety, 13 telefonní dráty, 14 přidavné zátarasy (betonové ježci, role ostnatého drátu), 15 ocelové pozorovatelné, 15a dřevěné pozorovatelné, 16 přístřešek, 17 výšková pozorovatelná, 18 poplašná zařízení, 19 bunkry, 20 ubikace pohraniční stráže, 21 začátek hraničního pásma, 22 světelná závořa
 Náčrt čs. hraničních zátarasů v 70. a 80. letech 20. století.
 Zdroj: Franz Amberger: Grenzenlos. Attenkofer 2000.

Všechny fotografie – Zdroj: Bayerische Grenzpolizei

5) V náčrtu vyznač barevně ty části hraničního systému, které se využívají dodnes. Diskutujte, proč se dnes používá pojem „zelené hranice“.

Útěky

Příklad podařeného útěku

Tschechisches Flugzeug gelandet
 Straubing (Ib). Ein zweisitziges tschechisches Flugzeug vom Typ Zlin Troner 226 landete mit zwei 18jährigen Tschechen an Bord am Donnerstagnachmittag gegen 18 Uhr auf einem Weizenfeld bei Alberg im Landkreis Straubing. Das Flugzeug hatte schon vorher über dem dicht bevölkerten Straubinger Stadtbad zur Landung angesetzt, dann aber noch eine Kurve gezogen und war mit abgestelltem Motor in das Weizenfeld eingeschwehelt. Bei der Landung überschlug sich die Maschine und blieb auf dem Rücken liegen. Eine Frau und zwei junge Burschen, die zufällig aus der Nähe die Landung beobachtet hatten, eilten sofort zur Hilfe und betreten die beiden Piloten, von denen einer einen Schädelbruch erlitten hatte, aus dem Flugzeug. Die beiden Tschechen, die kein Wort Deutsch sprachen, erkundigten sich sofort, ob sie in Deutschland seien, und fielen sich dann vor Freude um den Hals. Sie erklärten, nicht mehr in ihre Heimat zurückkehren zu wollen. Die Maschine war bei Königgrätz, 90 km östlich von Prag, gestartet.

Passauer Neue Presse, 11. 07. 1958

Přistání českého letounu

Straubing (Ib).
 Dvoumístný český letoun typu Zlin Troner 226 se dvěma osmnáctiletými Čechy na palubě přistál ve čtvrtek odpoledne kolem 18:00 na pšeničném poli u Albergu v okrese Straubing. Letoun původně

začal přistávat krátce předtím nad hustě zaplněným straubingským koupalištěm, pak ale ještě změnil směr a s vypnutým motorem se snesl na zmíněné pole. Při přistání se stroj převrátil a zůstal ležet na střeše. Přistání zblízka sledovala jedna žena a dva mladí chlapci, kteří oběma pilotům, z nichž jeden utrpěl frakturu lebky, přispěchali ihned na pomoc a z letadla je vytáhli. Oba Češi, kteří neuměli ani slovo německy, se hned zajímali o to, zda jsou v Německu, načež si radostí padli do náruče. Prohlásili, že zpět do vlasti se vrátit nechtějí. Stroj odstartoval u Hradce Králové, asi 90 km východně od Prahy.

Příklad nezdařeného útěku

Zdroj: Ústav pro studium totalitních režimů.

14. července 1969 ve 02:15 se na hraničním přechodu Alžbětín/Bayerisch Eisenstein pokusilo z Československa uprchnout šest mladíků a jedna dívka ve věku od 16 do 19 let. Za tímto účelem odcizili nákladní vůz, se kterým prorazili dvoje lehké závory, ale poslední železobetonová závora je zastavila pouhých 40 m od hranice. Dva z mladíků vypadli z kabiny havarovaného nákladního vozu a snažili se dostat dál přes hranici pěšky. V té době konal na hraničním přechodu službu 21letý člen pohraniční stráže, který po výkřiku „Stůj!“ zahájil střelbu. Jeden z mladíků se zastavil, druhého, teprve 16letého Gerta Michnu, zasáhly dvě kulky do hrudi a krku, takže byl na místě mrtev. Ostatní pasažéři ukrytí na korbě vozidla se vzdali. Ještě téhož roku byli odsouzeni za trestný čin pokusu o opuštění republiky k trestům od 8 do 20 měsíců.

1) Diskutuj ve skupině o těchto dvou pokusech o útěk a zodpověz následující otázky. Odpovědi si heslovitě poznamenej:

Co oba pokusy o útěk spojuje?

Co si asi tito mladí lidé od útěku na Západ slibovali?

Co všechno asi museli opustit?

Co přitom riskovali?

Z jakého důvodu byste opustili vlastní zemi?

Co byste si vzali s sebou?

Výňatek z § 109 trestního zákona o opuštění republiky z roku 1961

§ 109 Opuštění republiky

- (1) Kdo bez povolení opustí území republiky, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let nebo nápravným opatřením nebo propadnutím majetku.
- (2) Stejně bude potrestán československý občan, který bez povolení zůstane v cizině.
- (3) Odnětím svobody na tři léta až deset let nebo propadnutím majetku bude potrestán, kdo
 - a) čin uvedený v odstavci 1 nebo 2 zorganizuje,
 - b) spáchá takový čin, ačkoliv mu bylo zvlášť uloženo uchovávat státní tajemství,
 - c) převede přes hranice skupinu osob nebo opětovně převádí osoby, které bez povolení opouštějí území republiky,
 - d) spáchá čin uvedený v odstavci 1 nebo 2 za branné pohotovosti státu.

§ 109 Trestního zákona byl zrušen zákonem č. 557/1991 Sb. ze dne 11. 12. 1991 s účinností k 1. 1. 1992.

2) Najdi v Listině základních práv EU článek týkající se volného pohybu a srovnej ho s výše citovaným textem. Diskutujte, v čem spočívá hlavní rozdíl.